

FUEGO EN LA BIBLIOTECA

Libros que incendiaron la Europa de las Luces

FOC A LA BIBLIOTECA

Llibres que van incendiar l'Europa de les Llums

EXPOSICIÓN

ORGANIZA

Universitat de València
Biblioteca Històrica
Vicerectorat d'Investigació
Centre Cultural La Nau

COMISARIADO

Nicolás Bas Martín

FOTOGRAFÍAS

Pedro Hernández

SELECCIÓN DE FOTOGRAFÍAS

Nicolás Bas
Vicente Chambó

COORDINACIÓN BIBLIOGRÁFICA

Silvia Villaplana Traver

COORDINACIÓN GENERAL

Elisa Millás Mascarós

CONSERVACIÓN Y RESTAURACIÓN

Mónica Pintado Antúñez
Susana González Martínez

SALA DUC DE CALÀBRIA

Biblioteca Històrica
Centro Cultural La Nau. Universitat de València
Del 14 de septiembre al 26 de noviembre de 2023

HORARIO

De martes a sábado, de 10:00 a 14:00 h
y de 16:00 a 20:00 h
Domingo y festivos, de 10:00 a 14:00 h
Lunes cerrado
Entrada libre. Aforo limitado

VISITAS GUIADAS: de martes a viernes

Reservas: visites.guiades@uv.es

www.uv.es/bibliotecahistorica
www.uv.es/cultura/exposicions

CATÁLOGO

EDITA

Biblioteca Històrica de la Universitat de València

FOTOGRAFÍA

Eduardo Alapont
Aránzazu Guerola Inza
© Fotografías Pedro Hernández
Las fotografías de Pedro Hernández de este catálogo han sido escaneadas por Monique Sanson a partir de copias realizadas con papel de gelatinobromuro de plata por el autor.

DISEÑO Y MAQUETACIÓN

Espirelius

IMPRESIÓN

La Imprenta Comunicación Gráfica

TRADUCCIONES Y CORRECCIONES

Servei de Política Lingüística de la Universitat de València

AGRADECIMIENTOS

Instituto Francés de Valencia
Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia
Sociedad Bibliográfica Valenciana Jerònima Galés

CUBIERTA

Le Diable Papefiguère, Jean de La Fontaine
Contes et nouvelles en vers. A Londres, s.n., 1776

ISBN: 978-84-9133-611-2

DOI: <http://dx.doi.org/10.7203/PUV-OA-611-2>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Reconocimiento-NoComercial-SinObraDerivada 4.0 Internacional.

FUEGO EN LA BIBLIOTECA

Libros que incendiaron la Europa de las Luces

FOC A LA BIBLIOTECA

Llibres que van incendiar l'Europa de les Llums

VNIVERSITAT
D VALÈNCIA
Vicerectorat d'Investigació

bibliotequèsuv
HISTÒRICA

 VNIVERSITAT
D VALÈNCIA
CENTRE CULTURAL

SOCIETAT
BIBLIOGRÀFICA
VALENCIANA

JERÓNIMA
G A L È S

INSTITUT
FRANÇAIS
València

ÍNDICE

8 **Ester Alba Pagán**
Vicerrectora de Cultura y Sociedad

Carlos Hermenegildo Caudevilla
Vicerrector de Investigación

12 **Maxime-Henri Rousseau**
Director del Instituto Francés de Valencia

18 **Cómplices del papel**
Còmplices del paper
Vicente Chambó
Gestor cultural

38 **Un infierno bibliográfico:**
los *best sellers* prohibidos del XVIII
Un infern bibliogràfic:
els *best-sellers* prohibits del XVIII
Nicolás Bas Martín
Comisario

98 **Catálogo**
Catàleg

Bordez, monsieur, toutes vos frontières de soldats: armez-les de baïonnettes pour repousser tous les livres dangereux qui se présenteront, et ces livres [...] passeront entre leurs jambes ou sauteront par-dessus leurs têtes et nous parviendront.

Rodee, señor, todas sus fronteras de soldados, ármelas con bayonetas para rechazar todos los libros peligrosos que aparezcan, y esos libros [...] pasarán entre sus piernas o saltarán sobre sus cabezas y nos llegarán.

Envolteu, senyor, totes les vostres fronteres de soldats, armeu-los amb baionetes per rebutjar tots els llibres perillosos que apareixeran, i aquests llibres [...] els passaran entre les cames o els saltaran per damunt dels caps i acabaran arribant-nos.

Diderot. *Lettre sur le commerce de la librairie* (1763)

Extrait adressé à Lamoignon de Malesherbes, chef de la censure royale

Entre les missions fonamentals de la Universitat hi ha generar coneixement i que aquest es transferisca a la societat. I una de les millors maneres de difondre'l és través d'exposicions. En aquest cas, per mitjà d'una mostra que ens trasllada al segle XVIII europeu, més concretament francès, segle en què es van posar les bases del món modern.

Episodis com l'*Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert es van convertir en el far de referència de tots aquells països que volien superar l'anomenat Antic Règim. Ara bé, no va ser l'únic dels llibres que va produir un autèntic viratge epistemològic en el Set-cents. Una destacada plèiade de filòsofs i escriptors ens van deixar textos que van establir les bases de les actuals democràcies liberals. Obres que van ser prohibides per les autoritats oficials franceses pel fet de posar en qüestió l'*establishment* existent. En l'ànima de totes aquestes obres hi havia un objectiu clar: remoure la consciència dels ciutadans per produir una revolució intel·lectual com mai fins aleshores s'havia conegut. Era el començament dels *best-sellers* prohibits més importants de l'Europa del XVIII.

Amb *Foc a la biblioteca. Llibres que van incendiar l'Europa de les Llums*, la Universitat de València se situa com una entitat garant dels valors que van encoratjar la Il·lustració, i que continuen tenint una enorme vigència en l'actualitat. El cosmopolitisme, la defensa de l'autonomia personal i l'esperit crític, la lluita contra els nacionalismes i els fonamentalismes, i la defensa de l'alteritat i la diversitat són només alguns dels valors que continuen sent enarborats com a garants de l'Europa del segle XXI.

La mostra, comissariada pel professor de la Universitat de València Nicolás Bas Martín i formada a partir d'algunes col·leccions particulars i dels fons de la Biblioteca Històrica i d'altres biblioteques de la Universitat, ens trasllada al París del segle XVIII, capital cultural europea per excel·lència, on autors, llibreters i impressors es van abocar amb tota la implicació per superar la senda de la tradició a fi d'escometre una renovació intel·lectual en tota regla que afectaria totes les esferes:

Entre las misiones fundamentales de la Universidad está el generar conocimiento, y que éste se transfiera a la sociedad. Y una de las mejores maneras de difundirlo es través de exposiciones. En este caso, a través de una muestra que nos traslada al siglo XVIII europeo, más concretamente francés, en el que se pusieron las bases del mundo moderno.

Episodios como l'*Encyclopédie* de Diderot y D'Alembert se convirtieron en el faro de referencia de todos aquellos países que querían dejar atrás el llamado Antiguo Régimen. Sin embargo, no fue el único de los libros que produjo un auténtico viraje epistemológico en el Setecientos. Una destacada pléyade de filósofos y escritores nos dejaron textos que sentaron las bases de las actuales democracias liberales. Obras que fueron prohibidas por las autoridades oficiales francesas al poner en cuestión el *establishment* existente. En el alma de todas ellas había un objetivo claro: remover la conciencia de los ciudadanos para producir una revolución intelectual como nunca hasta ahora se había conocido. Era el comienzo de los *best sellers* prohibidos más importantes de la Europa del XVIII.

Con *Fuego en la biblioteca. Libros que incendiaron la Europa de las Luces*, la Universitat de València se posiciona como una entidad garante de los valores que alentaron la Ilustración, y que siguen teniendo una enorme vigencia en la actualidad. El cosmopolitismo, la defensa de la autonomía personal y el espíritu crítico, la lucha contra los nacionalismos y los fundamentalismos, y la defensa de la alteridad y la diversidad, son solo algunos de los valores que siguen siendo enarbolados como garantes de la Europa del siglo XXI.

La muestra comisariada por el profesor de la Universitat de València Nicolás Bas Martín y formada a partir de algunas colecciones particulares, y de los fondos de la Biblioteca Histórica y de otras bibliotecas de la Universitat, nos traslada al París del siglo XVIII, capital cultural europea por excelencia, donde autores, librerías e impresores pusieron todo su empeño en dejar atrás la senda de la tradición para acometer una renovación intelectual en toda regla, que afectaría a todas las esferas:

la política, l'econòmica, la religiosa i –no cal dir-ho!– la literària. Això comportava a vegades transgredir l'ordre existent, vorejant la sedició. Una circumstància que no va impedir que tals edicions corregeren com la pólvora i es convertiren en els llibres més llegits a l'Europa de les Llums.

Són obres que ara podem admirar en una acurada selecció que es combina amb les fotografies artístiques en blanc i negre del fotògraf francoespanyol Pedro Hernández, que dialoguen amb alguns dels llibres exposats, i que ens permeten entendre una mica millor l'essència d'algun d'aqueixos textos que van conformar l'anomenat *Enfer* de les biblioteques.

En defensa de la Il·lustración. Por la razón, la ciencia, el humanismo y el progreso, títol del llibre de l'intel·lectual nord-americà Steven Pinker, és potser la millor definició de l'esperit que guia aquesta exposició que ens endinsa en aquell apassionant Segle de les Llums. Un cant a l'optimisme, tan necessari a Europa en aquests moments, quan les certeses semblen haver-se diluït en un oceà d'incertituds. Per això mostres com l'actual són una vàlvula d'oxigen per a encarar els reptes de futur amb la mateixa il·lusió i enteresa amb què ho van fer aquells homes i dones del XVIII, amb obres que tenim ara el privilegi d'admirar.

Ester Alba Pagán
Vicerectora de Cultura i Societat

Carlos Hermenegildo Caudevilla
Vicerector d'Investigació

la política, la económica, la religiosa y, ¡cómo no!, la literaria. Ello suponía en ocasiones transgredir el orden existente, bordeando la sedición. Una circunstancia que no impidió que tales ediciones corrieran como la pólvora convirtiéndose en los libros más leídos en la Europa de las Luces.

Obras que ahora podemos admirar en una cuidada selección que se combina con las fotografías artísticas en blanco y negro del fotógrafo francoespañol Pedro Hernández, que dialogan con algunos de los libros expuestos, y que nos permiten entender un poco mejor la esencia de alguno de esos textos que conformaron el llamado *Enfer* de las bibliotecas.

En defensa de la Ilustración. Por la razón, la ciencia, el humanismo y el progreso, título del libro del intelectual norteamericano Steven Pinker, es quizás la mejor definición del espíritu que guía a esta exposición que nos adentra en aquel apasionante Siglo de las Luces. Un canto al optimismo, tan necesario en Europa en estos momentos, cuando las certezas parecen haberse diluido en un océano de incertidumbres. De ahí que muestras como la actual sean una válvula de oxígeno para acometer los retos de futuro con la misma ilusión y entereza a que lo hicieron aquellos hombres y mujeres del XVIII, cuyas obras tenemos ahora el privilegio de admirar.

Ester Alba Pagán
Vicerrectora de Cultura y Sociedad

Carlos Hermenegildo Caudevilla
Vicerrector de Investigación

Per al públic francès, la imatge del foc cremant una biblioteca remet a l'adaptació cinematogràfica de la novel·la *El nom de la rosa* del director Jean-Jacques Annaud en 1986. En una escena veritablement mítica, un benedictí entrega llibres a les flames –malgrat ser aquests objecte de tanta feïnada per part dels monjos copistes– per no córrer el risc que el coneixement que contenen caiga en males mans. I aquest *acte de fe* incendia tot l'edifici per convertir la biblioteca de l'abadia en una manera d'*Enfer* total. Ací els talents combinats d'Umberto Eco i de Jean-Jacques Annaud ens fan espectadors estremits de la bogeria obscurantista contra els llibres i contra els lectors. Però no creguem que calga estar en l'edat mitjana o sota el braç de la Inquisició perquè es manifeste una semblant flamarada.

Done les gràcies a l'investigador Nicolás Bas Martín, comissari de l'exposició, per convidar l'Institut Francès de València a col·laborar en aquesta mostra *Foc a la biblioteca*. Aquest projecte expositiu s'origina, d'una banda, en el llarg recorregut d'adquisicions de llibres antics pel professor Bas i, per una altra, en la data simbòlica del tercer centenari del naixement del baró d'Holbach (1723-1789), personalitat injustament poc coneguda –a la mateixa França– de la Il·lustració, la llum de la qual recau principalment sobre Voltaire, Diderot i D'Alembert. Si bé fou francoalemany, aquest enciclopedista tingué un paper rellevant en la Il·lustració del nostre país, vivint i mantenint un saló literari a París.

Present a València des de fa quasi vuitanta anys, l'Institut Francès era un soci natural per a tal exposició i és un gran plaer poder escriure algunes línies en aquest catàleg, que sense cap dubte farà història per l'originalitat del seu plantejament i el seu diàleg atrevit amb la creació contemporània. La Universitat de València, sobretot a través del seu Departament de Filologia Francesa i Italiana, i del seu preciós Centre Cultural La Nau, ofereix a l'Institut un ampli espai col·laboratiu, per la qual cosa em complau expressar ací el meu agraïment a la vicerectora Ester Alba Pagán i a la directora Adela Cortijo Talavera.

Para el público francés, la imagen del fuego prendiendo una biblioteca remite a la adaptación cinematográfica de la novela *El nombre de la rosa* del director Jean-Jacques Annaud en 1986. En una escena verdaderamente mítica, un benedictino entrega libros a las llamas –pese a ser éstos objeto de tanta labor por parte de los monjes copistas– para no correr el riesgo de que el conocimiento que contienen caiga en malas manos. Y este *auto de fe* incendia todo el edificio, convirtiendo la biblioteca de la abadía en una manera de *Enfer* total. Aquí los talentos combinados de Umberto Eco y de Jean-Jacques Annaud nos hacen espectadores estremecidos de la locura oscurantista contra los libros y contra los lectores. Pero no creamos que haga falta estar en la Edad Media o bajo el brazo de la Inquisición para que se manifieste semejante ahínco.

Doy las gracias al investigador Nicolás Bas Martín, comisario de la exposición, por invitar al Instituto Francés de Valencia a colaborar en esta muestra *Fuego en la biblioteca*. Este proyecto expositivo se origina, por una parte, en el largo recorrido de adquisiciones de libros antiguos por el profesor Bas y, por otra, en la fecha simbólica del tercer centenario del nacimiento del barón d’Holbach (1723-1789), personalidad injustamente poco conocida –en la misma Francia– de la Ilustración, cuya luz recae principalmente sobre Voltaire, Diderot y D’Alembert. Si bien fue franco-alemán, este enciclopedista tuvo un papel relevante en la Ilustración de nuestro país, viviendo y manteniendo un salón literario en París.

Presente en Valencia desde hace casi 80 años, el Instituto Francés era un socio natural para tal exposición y es un gran placer poder escribir algunas líneas en este catálogo, que sin lugar a dudas hará historia por la originalidad de su planteamiento y su diálogo atrevido con la creación contemporánea. La Universidad de Valencia, antes que todo a través de su Departamento de Filología Francesa e Italiana y de su precioso Centro Cultural La Nau, ofrece al Instituto un amplio espacio colaborativo, por lo cual me complace expresar aquí mi agradecimiento a la Vicerrectora Ester Alba Pagán y a la Directora Adela Cortijo Talavera.

Sense tractar de ser graciós, he de confessar que –com a estranger vivint a València– la paraula *foc* en el context local evoca inevitablement la falla, una manifestació cultural molt potent, que també té en l'origen la celebració del foc enllumenador i purificador. Ací la Universitat de València ens acosta a una realitat cultural aparentment molt allunyada de la de la falla, atès que ens remet a l'espai quiet de la biblioteca, als gravats austers del segle XVIII i a un foc més simbòlic que el de la *cremà*.

Quiet, auster, simbòlic? És que és més aviat al revés, perquè com escriu el nostre comissari, es tracta de descobrir com, en el segle XVIII i en els anteriors, “edició i sedició van anar de bracet”. Com alguns autors van clamar contra l'absolutisme i la intolerància sistèmica de l'Antic Règim. Com van donar acollida a la cosa obscena i la prohibida en els seus escrits. Res de quiet en aquesta lluita per la llibertat de pensament i d'expressió, res d'auster en el gravat d'escenes eròtiques, encara que foren situades entre prestatgeries i llibres. Res de simbòlic tampoc en l'*acte de fe* o foguera que, curiosament, va portar la desgraciada Joana d'Arc a ser cremada dues vegades: la primera en 1431 per heretge reincident i la segona, a través de l'obra *La Pucelle d'Orléans* composta per Voltaire, que va indignar tots els piròmans de l'Europa catòlica. El foc cremant en aquesta exposició és la flama de l'esperit que es nega a inclinar-se davant el dogma, l'espurna de la carn que reivindica el seu estrèpit contra les limitacions de la moral cristiana. Per això mateix aquests escrits incendiàris han rebut el nom d'“Il·lustració radical”.

Com bé es descobreix i es gaudeix en aquesta exposició, els *enfes* de les biblioteques eclesiàstiques o civils no deixen de ser un espai paradoxal: perquè *condemnen* obres considerades immorals i les col·loquen en l'*Index*, però al mateix temps les *conserven* en l'espai bibliotecari. Prou que se sap que la perdició és un càstig etern, però el fet divertit és que aquestes publicacions es guardaren per documentar el crim, la irreligió. I només podien aproximar-s'hi els esperits armats per a enfrontar-se a la melodia del Mal. Serà aleshores un plaer participar en l'acte d'obertura d'aquesta exposició llegint en veu alta algunes de les pàgines enviades a l'infern.

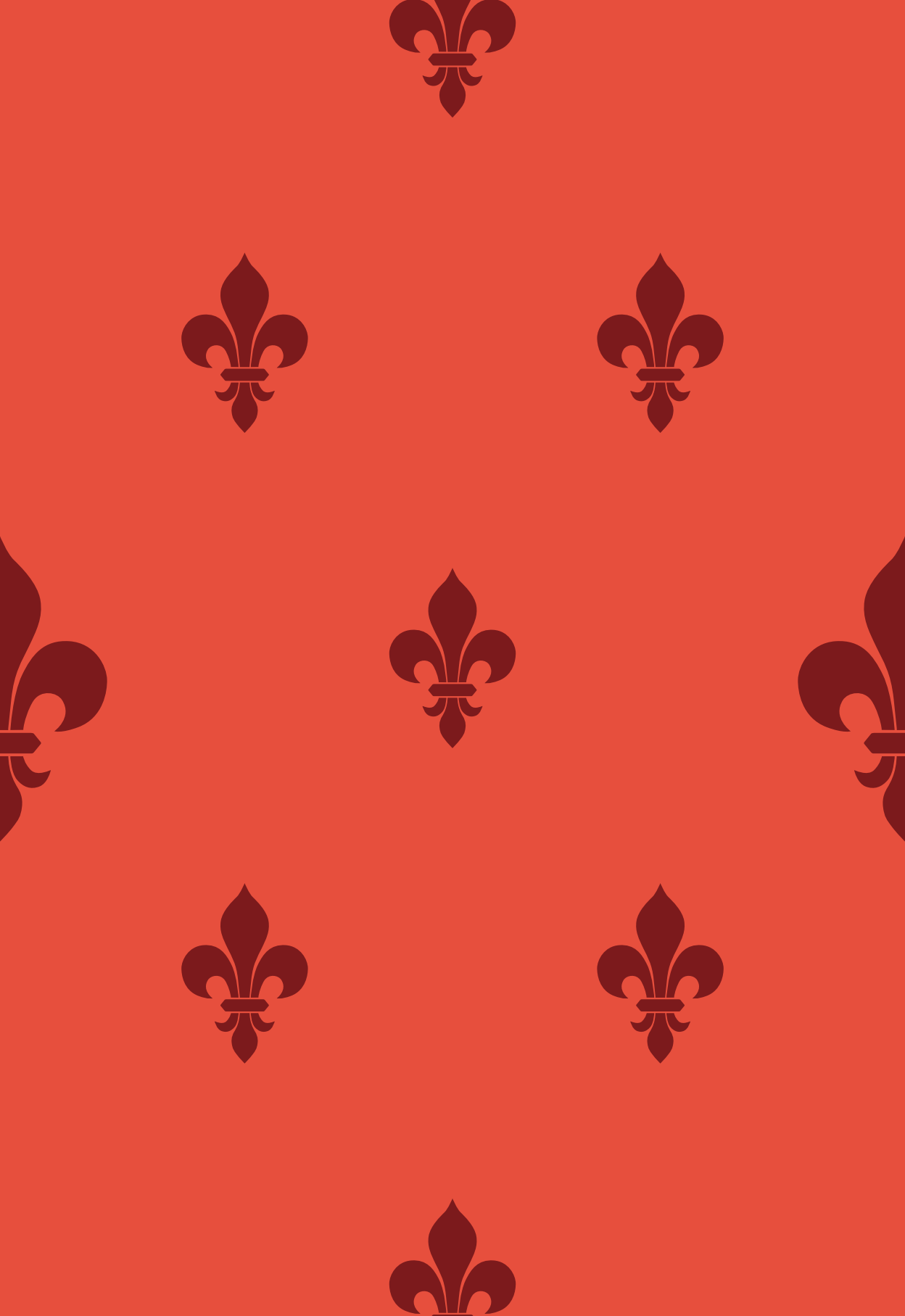
Maxime Henri-Rousseau
Director de l'Institut Francès de València

Sin tratar de ser gracioso, debo confesar que –como extranjero viviendo en Valencia– la palabra *fuego* en el contexto local evoca inevitablemente la falla, una manifestación cultural muy potente, que también lleva en su origen la celebración del fuego alumbrador y purificador. Aquí la Universidad de Valencia nos acerca a una realidad cultural aparentemente muy alejada de la de la falla, dado que nos remite al espacio quieto de la biblioteca, a los grabados austeros del siglo XVIII y a un fuego más simbólico que el de la *cremà*.

¿Quieto, austeros, simbólico? Es que es más bien al revés, porque como lo escribe nuestro comisario, se trata de descubrir cómo, en el siglo XVIII y en los anteriores, “edición y sedición fueron de la mano”. Cómo algunos autores clamaron contra el absolutismo y la intolerancia sistémica del Antiguo Régimen. Cómo dieron cabida a lo obscuro y a lo prohibido en sus escritos. Nada de quieto en esta lucha por la libertad de pensamiento y de expresión, nada de austero en el grabado de escenas eróticas, aunque fuesen ubicadas entre estanterías y libros. Nada de simbólico tampoco en el *Auto de fé* u hoguera que, curiosamente, llevó a la desdichada Juana de Arco a ser quemada dos veces: la primera en 1431 por hereje reincidente y la segunda a través de la obra *La Pucelle d’Orléans* compuesta por Voltaire, que indignó a todos los pirómanos de la Europa católica. El fuego ardiendo en esta exposición es la llama del espíritu que se niega a inclinarse ante el dogma, la chispa de la carne que reivindica su estrépito contra las limitaciones de la moral cristiana. De ahí el hecho de que estos escritos incendiarios hayan recibido el nombre de “Ilustración radical”.

Como bien se descubre y disfruta en esta exposición, los *Enfers* de las bibliotecas eclesíásticas o civiles no dejan de ser un espacio paradójico: porque *condenan* obras consideradas inmorales, colocándolas en el *Index*, pero al mismo tiempo las *conservan* en el espacio bibliotecario. Bien se sabe que la perdición es un castigo eterno pero lo divertido es que dichas publicaciones se guardaran para documentar el crimen, la irreligión. Y sólo podían aproximarse a aquellas los espíritus armados para enfrentarse a la melodía del Mal. Será entonces un placer participar en el acto de apertura de esta exposición leyendo en voz alta algunas de las páginas mandadas al infierno.

Maxime Henri-Rousseau
Director del Instituto Francés de Valencia

Cómplices del papel

Còmplices del paper

Molt sovint em faig preguntes sobre la relació entre autor literari i artista plàstic d'un mateix llibre il·lustrat. Per què els ha reunit tal o tal altre segell editorial, i si es tracta d'una multinacional o d'un segell alternatiu. En una gran part dels casos, a l'il·lustrador se li ha facilitat el text perquè hi treballi; en casos més comptats, l'il·lustrador fins i tot passa a inspirar l'autor literari, que arriba a modificar el relat seduït per les imatges, un exemple que posa de manifest que hi existeix una tasca conjunta, una realització simultània i contemporània en el temps.

Tot això em porta a pensar també en la relació entre fotògraf i redactor, en les imatges com a element de comunicació visual per damunt del mateix text. En els volums amb fotografies sobre les grans guerres o altres fets que marquen època, treballs que en passar pel tamís de l'editor obtindran una forma, una composició, donaran als autors –siguen redactors, il·lustradors o fotògrafs– la ubicació més adient en cada pàgina i vestiran els seus textos i obra plàstica segons el concepte de publicació que desitja presentar, cada fotografia és un mer fragment, i el seu pes moral i emocional depèn d'on s'insereix o canvia segons el context on es veu. A vegades n'hi ha prou amb acariciar un exemplar i donar-li una ullada per a apreciar si es tracta d'una publicació industrial o és producte de cocció lenta; en qualsevol cas, quan l'editor encerta amb la dimensió de l'*encaix*, sap que el llibre superarà la prova. “La paraula ha de ser vestida com una deessa i elevar-se com un ocell”, diu un proverbi tibetà. Amb l'elecció del paper, tipografia, enquadernació i dimensions adequades s'ofereix el vertader encaix, que no és una altra cosa que quan se sosté un exemplar a les mans coste desprendre-se'n. Sempre hi haurà volums que encaixen més amb unes persones que amb unes altres, igual que sempre hi haurà exemplars tocats per una vareta màgica; són aquells llibres que es grapegen i acumulen tants punts de lectura i línies subratllades que podrien reconstruir instants de la vida del lector.

Em pregunte, per extensió, si els mateixos autors són conscients que compartint espai sota un mateix títol sobreviuran a les seues pròpies existències. Si seran

Muy a menudo me hago preguntas sobre la relación entre autor literario y artista plástico de un mismo libro ilustrado. Porqué los ha reunido tal o cual sello editorial, y si se trata de una multinacional o de un sello alternativo. En una gran parte de los casos, al ilustrador se le ha facilitado el texto para trabajar con él; en casos más contados, el ilustrador incluso pasa a inspirar al autor literario que llega a modificar el relato seducido por las imágenes, un ejemplo que pone de manifiesto que hay una labor conjunta, una realización simultánea y contemporánea en el tiempo.

Todo ello me lleva a pensar también en la relación entre fotógrafo y redactor, en las imágenes como elemento de comunicación visual por encima del propio texto. En los volúmenes con fotografías sobre las grandes guerras u otros hechos que marcan época, trabajos que al pasar por el tamiz del editor obtendrán una forma, una composición, dando a los autores –sean redactores, ilustradores o fotógrafos– la ubicación más adecuada en cada página, vistiendo sus textos y obra plástica según el concepto de publicación que desea presentar, cada fotografía es un mero fragmento, su peso moral y emocional depende de dónde se inserta o cambia según el contexto donde se ve. A veces basta con acariciar un ejemplar y echarle un vistazo para apreciar si se trata de una publicación industrial o es producto de cocción lenta; en cualquier caso, cuando el editor acierta con la dimensión del *encaje* sabe que el libro superará la prueba. “*La palabra debe ser vestida como una diosa y elevarse como un pájaro*” dice un proverbio tibetano. Con la elección del papel, tipografía, encuadernación y dimensiones adecuadas se ofrece el verdadero encaje, que no es otra cosa que cuando se sostiene un ejemplar en las manos cueste desprenderse de él. Siempre habrá volúmenes que encajen más con unas personas que con otras, al igual que siempre habrá ejemplares tocados por una varita mágica; son esos libros que se manosean y acumulan tantos puntos de lectura y líneas subrayadas que podrían reconstruir instantes de la vida del lector.

Me pregunto por extensión si los propios autores son conscientes de que compartiendo espacio bajo un mismo título sobrevivirán a sus propias existencias. Si

etiquetats o no per l'associació de les seues imatges i el text. En aquest món d'interessos tan encreuats, som cada vegada més els professionals que temem el fet que hi haja darrere una estratègia perversa que vaja massa lluny i que faça oblidar que l'exercici de la fotografia, i igualment l'exercici de redactar o editar, són, en suma, activitats nobles i exaltades; en poques paraules: són art. En el costat de les reflexions, és important qüestionar-se per què i com hauria canviat un llibre en cas d'estar envoltat per unes circumstàncies o altres, cosa que únicament és possible perquè ha pogut ser palpat, estudiat, revisat: l'exemplar existeix.

Per aquest motiu és interessant saber com serien alguns dels volums perduts per sempre si la Biblioteca d'Alexandria no haguera conegut els consecutius episodis que la van portar a ser destruïda; o la Biblioteca d'Assurbanipal, a la ciutat assíria de Nínive; o la Biblioteca Imperial de Constantinoble, situada en l'actual Istanbul, llavors capital de l'Imperi Bizantí, última de les grans biblioteques del món antic i a la qual devem el coneixement que es té en l'actualitat de la literatura grega clàssica, perquè va albergar documents durant mil anys que van donar joc a expandir el seu contingut; o la biblioteca de la Madraza de Granada, primera universitat d'al-Àndalus, cremada per ordre del cardenal Cisneros a la plaça de Bib-Rambla.

Em continue fent preguntes, en aquesta ocasió sobre els exemplars que contenia la Biblioteca Nacional del Perú, consumida quasi íntegrament a causa d'un incendi de dubtós origen en 1943 i que havia patit tristos episodis anteriorment amb la mare pàtria com a trista protagonista. Però encara em faig més preguntes, sepultat pels dubtes, quan repasse esdeveniments relativament recents. Com si la condició humana no tinguera referents anteriors, com si aprendre del passat no fora cosa nostra, pense en la Biblioteca de Sarajevo, que durant el setge a la ciutat en la guerra de Bòsnia va ser bombardejada per l'exèrcit serbi durant les tristes nits del 25 i 26 d'agost de 1992 que recordem gràcies a les cròniques del corresponsal de guerra Arturo Pérez-Reverte, que escriuria un article titulat "Asesinos de libros", en el qual assenyalaria que destruir un llibre és, literalment, assassinar l'ànima de l'home.

Afortunadament, en el costat contrari al de l'assassinat de l'ànima, se situa l'activitat sigil·losa i meticulosa de construir, donar valor, crear col·leccions o contar les històries que envolten determinats llibres, també d'organitzar exposicions amb ells i anar del bracet amb diferents conceptes didàctics. En aquest cas, establir un diàleg entre llibres i fotografies. En comú es troba el registre de la creació sobre

serán etiquetados o no por la asociación de sus imágenes y texto. En este mundo de intereses tan cruzados, somos cada vez más los profesionales con temor a que haya detrás una estrategia perversa que vaya demasiado lejos y que haga olvidar que el ejercicio de la fotografía, e igualmente el ejercicio de redactar o editar son, en suma, actividades nobles y exaltadas, en pocas palabras, son arte. En el lado de las reflexiones, es importante cuestionarse por qué y cómo habría cambiado un libro de estar rodeado por unas circunstancias u otras, algo que únicamente es posible porque ha podido ser palpado, estudiado, revisado: el ejemplar existe.

Me pregunto como serían algunos de los volúmenes perdidos para siempre si la Biblioteca de Alejandría no hubiera conocido los consecutivos episodios que la llevaron a su destrucción; o la Biblioteca de Asurbanipal, en la ciudad asiria de Nínive; o la Biblioteca Imperial de Constantinopla, ubicada en la actual Estambul, entonces capital del Imperio bizantino, última de las grandes bibliotecas del mundo antiguo y a la que debemos el conocimiento que se tiene en la actualidad de la literatura griega clásica, pues albergó documentos durante mil años que dieron juego a expandir su contenido; o la biblioteca de la Madraza de Granada, primera universidad de al-Ándalus, quemada por orden del Cardenal Cisneros en la plaza de Bib-Rambla.

Me sigo haciendo preguntas, en esta ocasión sobre los ejemplares que contenía la Biblioteca Nacional del Perú, consumida casi en su totalidad debido a un incendio de dudoso origen en 1943 y que había sufrido tristes episodios anteriormente. Pero todavía me hago más preguntas, sepultado por las dudas, cuando repaso acontecimientos relativamente recientes. Como si la condición humana no tuviera referentes anteriores, como si aprender del pasado no fuera con nosotros pienso en la biblioteca de Sarajevo, que durante el asedio a la ciudad en la guerra de Bosnia fue bombardeada por el ejército serbio durante las tristes noches del 25 y 26 de agosto de 1992 que recordamos gracias a las crónicas del corresponsal de guerra Arturo Pérez-Reverte, que escribiría un artículo titulado *Asesinos de libros* en el que señalaba que destruir un libro es, literalmente, asesinar el alma del hombre.

Afortunadamente, en el lado opuesto al del asesinato del alma, se sitúa la actividad sigilosa y concienzuda de construir, dar valor, crear colecciones o contar las historias que rodean a determinados libros, también organizar exposiciones con ellos e ir de la mano con distintos conceptos didácticos. En este caso, establecer un

paper, el desig per donar visibilitat a l'ànima noble de l'ésser humà, sempre disposat a manifestar-se en contra d'allò que és prohibit, a transitar pels riscos amenaçadors i a organitzar-se per salvar la seua essència. En aquest costat oposat a aquella barbàrie, cal recordar que la llibertat és una cosa per la qual cal lluitar i conquistar pam a pam.

Els exemplars d'aquesta mostra deuen la seua existència gràcies al desafiament i l'astúcia dels seus autors, editors i lectors per a preservar-los de la censura. Si bé cadascun d'aquests llibres té una història, la història d'una exposició dedicada a ells en té milers, tantes com cadascuna de les fotografies de Pedro Hernández, fotoperiodista, la presència de les quals en aquesta mostra té la seua pròpia.

PEDRO HERNÁNDEZ, UNA CÀMERA I UNA LLANTERNA

No fa molt, sota un tauler d'escacs adquirit a Sant Petersburg –en una taula auxiliar de les de sofà amb vidre expositor– va aparèixer un sobre extraviat amb la signatura en el remitent de Pedro Hernández. En l'interior, cinc fotografies amb data del 19 de novembre de 2016. Les imatges corresponen a la presentació d'*El libro español en Londres* (Nicolás Bas i Barry Taylor) realitzada en un festival del llibre (Russafa, València i claustre de La Nau, Universitat de València) que vaig tenir el plaer de coorganitzar i presentar en diverses edicions. Hernández havia sigut convidat al festival i va fer acte de presència amb la càmera preparada i una llanterneta de butxaca. En ocasions anteriors se l'havia vist fent ús de la llanterna, bàsicament per a fer retrats. L'emprava per a reforçar la il·luminació de l'objecte a fotografiar: Nicolás Bas va ser un d'ells, i qui subscriu, un altre. Va ser en aquest acte de presentació de l'esmentada publicació quan Nicolás Bas, comissari de la present exposició, va conèixer el treball d'Hernández. Ací s'encreuen els elements que donen joc a aquesta exposició: llibre, fotografia, autor-comissari de la mostra i un testimoni per a explicar-ho.

Retrocedint a 2016, més enllà de l'univers de les Belles Arts, la fotografia analògica és patrimoni d'uns pocs que mantenen viva la pràctica en desús. La majoria de les persones nascudes i crescudes amb tecnologia digital que s'interessen pel rodet, el revelatge i l'ampliació en el laboratori ho fan per inquietud o per curiositat,

diálogo entre libros y fotografías. En común se encuentra el registro de la creación sobre papel, el deseo por dar visibilidad al alma noble del ser humano, siempre dispuesto a manifestarse en contra de lo prohibido, a transitar por los riesgos amenazantes y a organizarse para salvar su esencia. En este lado opuesto a aquella barbarie, es necesario recordar que la libertad es algo por lo que hay que luchar y conquistar palmo a palmo.

Los ejemplares de esta muestra deben su existencia gracias al desafío y astucia de sus autores, editores y lectores que los preservaron de la censura. Si bien cada uno de estos libros tiene una historia, la historia de una exposición dedicada a ellos tiene miles, tantas como cada una de las fotografías de Pedro Hernández, fotoperiodista cuya presencia en esta muestra, tiene la propia.

PEDRO HERNÁNDEZ, UNA CÁMARA Y UNA LINTERNA

No hace mucho, bajo un tablero de ajedrez adquirido en San Petersburgo –en una mesa auxiliar de las de sofá con cristal expositor– apareció un sobre extraviado con la firma en el remite de Pedro Hernández. En su interior, cinco fotografías con fecha 19 de noviembre de 2016. Las imágenes corresponden a la presentación de *El libro español en Londres* (Nicolás Bas y Barry Taylor) realizada en un festival del libro (Russafa, València y claustro de La Nau, Universitat de València) que tuve el placer de coorganizar y presentar en varias ediciones. Hernández había sido invitado al festival e hizo acto de presencia con la cámara preparada y una pequeña linterna de bolsillo. En ocasiones anteriores se le había visto haciendo uso de la linterna, básicamente para hacer retratos. La empleaba para reforzar la iluminación del objeto a fotografiar: Nicolás Bas fue uno de ellos, y quien suscribe otro. Fue en este acto de presentación de la mencionada publicación cuando Nicolás, comisario de la presente exposición, conoció el trabajo de Hernández. Aquí se cruzan los elementos que dan juego a esta exposición: libro, fotografía, autor-comisario de la muestra y un testigo para contarlo.

Retrocediendo a 2016, más allá del universo de las Bellas Artes, la fotografía analógica es patrimonio de unos pocos que mantienen viva la práctica en desuso. La mayoría de las personas nacidas y crecidas con tecnología digital que se intere-

seduïts pels nous models de *polaroid* creats per al mercat de consum. Hom sent curiositat pel laboriós procés d'obtenir la instantània sobre paper. La tecnologia dels terminals mòbils ja ha anat imposant-se progressivament fa anys, ens trobem en la immediatesa del *selfie*, tot allò que és sòlid s'ha anat liquant, abunda la precarietat, el ritme canviant, la celeritat dels esdeveniments i, amb això, una dinàmica esgotadora de les persones. En paraules de Zygmunt Bauman, “amb el nostre culte a la satisfacció immediata, molts de nosaltres hem perdut la capacitat d'esperar”.

En aquest temps de renovació tecnològica constant, la demanda immediata de la imatge es justifica en el fet que, passats uns minuts, ja no és d'actualitat. Qualsevol captura realitzada amb un terminal mòbil fa la volta al món a través de les xarxes socials abans que un fotoperiodista haja arribat al lloc del succés. Pedro Hernández (València, 1943) comença a simultaniejar càmera analògica amb càmera digital. La seua primera mostra amb imatges preses amb aquesta tecnologia és en 2009; encara que avui dia, quan ha de remetre un treball, ho continua fent en suport paper, no en arxius digitals, com evidencia el sobre trobat sota el tauler d'escacs, gènesi de la seua presència en aquesta exposició.

EL QUE DISPARA

Pedro Hernández va tenir la seua primera relació amb la fotografia a edat molt primerenca gràcies al seu parentiu amb Mariano Yuste, cosí germà i regent del laboratori que, a Quart de Poblet (Horta Sud), s'ocupava de revelar els rodets que els aficionats li havien confiat depositant-los en diferents punts de la ciutat de València per a positivats-los després. Era un xiquet de poc més de deu anys quan pujava a un tramvia al barri del Cabanyal de València amb el qual, fent diversos transbords, arribava des del domicili familiar al laboratori. Així, durant caps de setmana i vacances escolars va transcórrer bona part de la dècada dels cinquanta, temps en el qual va tenir accés també al primer contacte amb una càmera fotogràfica. Era de format 6 x 9. D'aquell primer contacte amb la càmera del seu cosí en els voltants del laboratori, en recorda el posterior revelatge i l'aparició progressiva de les imatges, el gaudi lent del procés. Veure l'enquadrament de la seua pròpia visió. Es fixa i té facilitat per a assimilar el que veu i sent.

san por el carrete, revelado y ampliación en laboratorio, lo hacen por inquietud o por curiosidad, seducidos por los nuevos modelos de *polaroid* creados por y para el mercado de consumo. Se siente curiosidad por el laborioso proceso de obtener la instantánea sobre papel. La tecnología de los terminales móviles ya ha ido imponiéndose progresivamente hace años, estamos en la inmediatez del *selfie*, todo lo sólido se ha ido licuando, abunda la precariedad, el ritmo cambiante, la celeridad de los acontecimientos y con ello una dinámica agotadora de las personas. En palabras de Zygmunt Bauman “Con nuestro culto a la satisfacción inmediata, muchos de nosotros hemos perdido la capacidad de esperar”.

En este tiempo de renovación tecnológica constante, la demanda inmediata de la imagen se justifica en que pasados unos minutos ya no es de actualidad. Cualquier captura realizada con un terminal móvil da la vuelta al mundo a través de las redes sociales antes de que un fotoperiodista haya llegado al lugar del suceso. Pedro Hernández (Valencia, 1943) comienza a simultanear cámara analógica con cámara digital. Su primera muestra con imágenes tomadas con esta tecnología es en 2009, aunque a día de hoy, cuando tiene que remitir un trabajo, lo sigue haciendo en soporte papel, no en archivos digitales, como evidencia el sobre hallado bajo el tablero de ajedrez, génesis de su presencia en esta exposición.

EL QUE DISPARA

Pedro Hernández tuvo su primera relación con la fotografía a edad muy temprana gracias a su parentesco con Mariano Yuste, primo hermano y regente del laboratorio que en Quart de Poblet (Valencia) se ocupaba de revelar los carretes que los aficionados le habían confiado depositándolos en diferentes puntos de la ciudad de Valencia para su posterior positivado. Era un niño de poco más de diez años cuando subía a un tranvía en el barrio del Cabanyal (Valencia) con el que haciendo varios transbordos llegaba desde el domicilio familiar al laboratorio. Así, durante fines de semana y vacaciones escolares transcurrió buena parte de la década de los cincuenta, tiempo en el que tuvo acceso también al primer contacto con una cámara fotográfica. Era de formato 6 x 9. De aquel primer contacto con la cámara de su primo en las inmediaciones del laboratorio recuerda el posterior revelado y la

Amb divuit anys, la conjuntura sociopolítica l'aboca a buscar sort a França: primer, a Montpeller i, més tard, a París amb diferents ocupacions, fins que s'estableix a Marsella (1966), on, passat el temps, decideix exercitar-se com a fotògraf independent cobrint esdeveniments familiars, per als reportatges dels quals s'encarrega de tot el procés: prendre fotos, revelar els negatius i dur a terme la positivació de còpies. Les fotografies que fa en aquests esdeveniments no poden contemplar-se únicament com el resultat de simples trobades amb els protagonistes, tampoc com a treballs. Per a ell, traure imatges és un esdeveniment en si mateix. D'altra banda, la familiarització amb el procés del laboratori fotogràfic des de la infància li ha concedit un coneixement natural comparable al de les persones plurilingües que s'eduquen en diverses llengües en la seua infantesa. Aquest domini de l'idioma visual del laboratori, sumat a la mirada solta i descarada, no passa desapercbut en l'àmbit dels seus moviments, i un dels seus contactes a Marsella, un fotògraf de la revista *Panorama*, li demanarà ser substituït per absència en unes vacances. Fet determinant en la seua carrera. Arranquen els primers anys de la dècada dels setanta, quan es converteix en *journaliste professionnel* i comença a col·laborar amb les edicions *Panorama*, el periòdic *Le Provençal* de Marsella i la revista *La Vie Mutualiste*, el redactor cap de la qual, Jean Kéhayan, ha publicat i col·laborat amb diferents textos sobre el seu treball.

D'altra banda, Josep Vicent Monzó fa esment d'extensos reportatges d'Hernández en magazins nacionals francesos com ara la revista *Elle*, *Parents*, *Le Jardin des Modes* o *Interview* i la foto fixa de nombroses produccions per a la televisió France 3 i Canal +. L'any 1992, Hernández publica *Marseille aux cent visages*, obra a la qual seguirà *La Farandole des Santons*. En 2002, és convidat d'honor en la segona edició del *Festival européen de la photo de nu*, realitzat a Arles (França); en 2001 rep el Prix Jean Roque pel llibre *Marseille sous soleil blanc*, atorgat per l'*Académie des Sciences, Lettres et Arts de Marseille*, reconeixement que vindrà seguit de l'exposició *Cannes, La Croisette 1980-1991*, mostra presentada a València en 2007 simultàniament en l'*Institut Français de Valencia*, en la Filmoteca Valenciana i en la Galeria Railowsky, entre altres. Al juny de 2009 publica *Notre-Dame de la Garde, le coeur de Marseille*, que es converteix en la seua primera publicació amb imatges capturades amb càmera digital. En 2012 exposa en l'ETNO, Museu d'Etnologia (València), *Marseille-València, villas méditerranéas*, mostra que tindrà itinerància

aparición progresiva de las imágenes, el disfrute lento del proceso. Ver el encuadre de su propia visión. Se fija y tiene facilidad para asimilar lo que ve y oye.

Con dieciocho años, la coyuntura sociopolítica le empuja a buscar suerte en Francia, primero en Montpellier y más tarde en París con distintas ocupaciones hasta que se asienta en Marsella (1966) donde, pasado el tiempo, decide ejercitarse como fotógrafo independiente cubriendo eventos familiares, para cuyos reportajes se encarga de todo el proceso: tomar fotos, revelar los negativos y realizar el positivado de copias. Las fotografías que realiza en estos eventos no pueden contemplarse únicamente como el resultado de sendos encuentros con los protagonistas, tampoco como trabajos eventuales. Para él, sacar imágenes es un acontecimiento en sí mismo. Por otro lado, la familiarización con el proceso del laboratorio fotográfico desde la infancia le ha concedido un conocimiento natural comparable al de las personas plurilingües que se educan en varias lenguas en su niñez. Este dominio del idioma visual del laboratorio, sumado a la mirada suelta y descarada, no pasa desapercibido en el ámbito de sus movimientos, y uno de sus contactos en Marsella, un fotógrafo de la revista *Panorama*, le pedirá ser sustituido por ausencia en unas vacaciones. Hecho determinante en su carrera. Arrancan los primeros años de la década de los setenta cuando se convierte en *journaliste professionnel* y comienza a colaborar con las ediciones *Panorama*, el periódico *El Provençal* de Marsella y la revista *La Vie Mutualiste* cuyo redactor jefe, Jean Kéhayán, ha publicado y colaborado con distintos textos sobre su trabajo.

Por otro lado, Josep Vicent Monzó, hace mención de extensos reportajes de Hernández en magazines nacionales franceses como la revista *Elle*, *Parents*, *Le jardin des modes* o *Interview* y la foto fija de numerosas producciones para la televisión *France 3* y *Canal +*. En 1992, Hernández publica *Marseille aux cent visages*, obra a la que seguirá *La Farandole des Santons*. En 2002, es invitado de honor en la segunda edición del *Festival Européen de la Photographie de nú*, realizado en Arles (Francia); en 2001 recibe el *Prix Jean Roque* por el libro *Marseille sous soleil blanc*, otorgado por la *Académie des Sciences, Lettres et Arts de Marseille*, reconocimiento que vendrá seguido de la exposición *Cannes, La Croisette 1980-1991*, muestra presentada en Valencia en 2007 simultáneamente en el *Institut Français de Valencia*, en la Fílmoteca Valenciana y en la Galería Railowsky entre otras. En junio de 2009 publica *Notre-Dame de la Garde, le coeur de Marseille*, que se con-

i es mostrarà a Marsella en 2013 i que evidencia la seua tendència a comparar permanentment les seues dues ciutats icona, la que el va veure nàixer, i la que el va acollir i li va oferir residència.

Les fotografies no pareixen dependre en excés de les intencions de l'artista. Més aviat deuen la seua existència a una cooperació lliure (quasi màgica, quasi accidental) entre fotògraf i tema.

Susan Sontag. *Sobre la fotografia*

La diversitat, l'extensió i la fusió d'estils fotogràfics que afloren de la trajectòria d'Hernández no podria arribar a explicar-se sense aquestes experiències professionals i vitals. Sobreix en comunicar la seua visió del món a través de la subtilesa i la particular alteració del real, capturant instantànies originals que únicament és possible percebre amb una determinada manera de mirar, escenaris que passen per alt al comú dels mortals, però en què, tal com ocorre a través de la pintura, el dibuix o la il·lustració, els elements obtenen les seues formes sobre la base de les ments que els visualitzen i els creen. Cada impuls, cada moment elèctric, cada espurna d'energia que mou el seu obturador representa una voluntat per comunicar la captura de la seua mirada, una mirada agressiva, sense complexos. És mestre del blanc i negre, però no cal sinó observar un poc per damunt els seus treballs per a veure que no coneix el gris. És marca del seu temperament l'alt contrast en tot i per a tot i, de la mateixa manera que és fàcil veure'l explotar en accions fotogràfiques, hom el podria imaginar experimentant amb cianotípies o en un camerino esperant el moment per a disparar. Quant a les nombroses imatges amb presència de diagonals o percepció del triangle, existeix un cert paral·lelisme amb altres de Dmitri Baltermants o Arkadi Xaikhnet –entre els considerats mestres de l'antiga URSS–, fotografies amb fons arquitectònics de contrastos inoblidables, potents, blanc i negre d'inexcusable referència. Les seues composicions evoquen Baltermants, salvant la diferència dels escenaris. Qui aprecie els contrastos durs i tinga l'atreviment de comparar el reportatge de fotografia bèl·lica amb el reportatge de fotografia d'un altre tipus de guerra ho entendreà. Em referisc al combat per destacar en l'àmbit del glamur i les portades de la indústria cinematogràfica. Baltermants, un dels millors fotògrafs de la Segona Guerra Mundial en el front soviètic, i Hernández, un dels

vierte en su primera publicación con imágenes capturadas con cámara digital. En 2012 expone en el ETNO, Museu d'Etnología (Valencia), *Marseille-Valencia, Villas mediterráneas*, muestra que tendrá itinerancia y se mostrará en Marsella en 2013 y que evidencia su tendencia a comparar permanentemente sus dos ciudades icono, la que le vio nacer, y la que le acogió y ofreció residencia.

Las fotografías no parecen depender en exceso de las intenciones del artista. Más bien deben su existencia a una cooperación libre (casi mágica, casi accidental) entre fotógrafo y tema.

Susan Sontag. *Sobre la fotografía*

La diversidad, extensión y fusión de estilos fotográficos que afloran de la trayectoria de Hernández, no podría alcanzarse sin estas experiencias profesionales y vitales. Sobresale al comunicar su visión del mundo a través de la sutileza y particular alteración de lo real, capturando instantáneas originales que únicamente es posible percibir con una determinada forma de mirar, escenarios que al común de los mortales se le pasan por alto pero, que tal como ocurre a través de la pintura, el dibujo o la ilustración, los elementos obtienen sus formas en base a las mentes que los visualizan y los crean. Cada impulso, cada momento eléctrico, cada chispa de energía que mueve su obturador representa una voluntad por comunicar la captura de su mirada, una mirada agresiva, sin complejos. Es maestro del blanco y negro, pero no hay más que observar un poco por encima sus trabajos para ver que no conoce el gris. Es marca de su temperamento el alto contraste en todo y para todo y, de la misma manera que es fácil verle explotar en acciones fotográficas, podría imaginarse experimentando con cianotipias o en un camerino aguardando el momento para disparar. En cuanto a las numerosas imágenes con presencia de diagonales o percepción del triángulo, existe cierto paralelismo con otras de Dmitry Baltermants o Arkady Shaikhet –de entre los considerados maestros de la antigua URSS– fotografías con fondos arquitectónicos de contrastes inolvidables, potentes, blanco y negro de inexcusable referencia. Sus composiciones evocan a Baltermants, salvando la diferencia de los escenarios. Para quien aprecie los contrastes duros y tenga el atrevimiento de comparar el reportaje de fotografía bélica con el reportaje de fotografía de otro tipo de guerra lo entenderá. Me refiero al combate por destacar en el ámbito del glamour y las portadas de la industria cinematográfica.

millors fotògrafs de premsa francesa en la guerra de la indústria cinematogràfica i el que n'hi ha darrere, fruit dels anys que ha cobert l'esmentat Festival Internacional de Cinema de Cannes, on, en diverses edicions, ha dirigit l'objectiu tant a estrelles conegudes com a elements invisibles per a la majoria, i de l'anàlisi del qual resulta legítim el seu treball sobretot quan s'allunya del divisme glamurós de les estrelles per a perdre's en detalls i cultivar la noció del fotògraf com a autor, i on totes les fotografies en conjunt configuren un corpus d'artista.

Quant al retrat, Pedro Hernández destaca en l'exercici excel·lent de capturar la mirada quan és melancòlica, quan és alegre, eufòrica o impositiva, quan és captivadora o múrria, però, sobretot, en el retrat femení quan és insinuant. Entre els fotògrafs amb els quals encaixa la seua manera de mirar en aquest gènere, tal vegada no és sobrer evocar Richard Avedon o Sally Mann, que també senten feblesa per mostrar les mans dels models que retraten, cosa que Pedro Hernández sembla demanar a crits, atès que en trau molta expressió. En aquest gènere, es podria afirmar, a més, que rebutja el flaix per convicció. De les seues nombrosíssimes sèries femenines en aquesta línia, *Evelyne* (1997, Marsella); *Edwige* (2011, Marsella) o *Luna* (2009, Marsella), presents en la mostra, són una demostració, encara que mínima, de la importància del retrat com a gènere en la seua dedicació professional.

Pel que fa al nu, tal vegada el seu treball recorda Edward Weston i Fritz Henle. És en aquest gènere on s'aprecien –sobretot quan es tracta d'exterior– els contrastos més suaus d'Hernández. La selecció de fotografies que suggereix aquest *Infern a la biblioteca* va ser realitzada peça per peça, a manera de cerca i persecució de la imatge més adequada per a cada títol. Així, començant per *Contes et nouvelles en vers* de La Fontaine, i acabant amb *Errotika Biblion*, en dues llargues sessions de laboriosa selecció, vam anar assenyalant una a una les fotografies que estableixen un diàleg i que s'exposen conjuntament amb els exemplars en les seues vitrines. En la gènesi de l'exposició, es va considerar la possibilitat de fer sessions fotogràfiques amb models en una biblioteca com a escenari. Però, donada la riquesa i pluralitat dels nus del fons –que Hernández va tenir la bondat de permetre'ns investigar–, es va anar decantant la configuració de l'exposició per fotografies d'arxiu, els títols de les quals són tan suggeridors com les mateixes imatges: *Joséphine* (2003, Marsella, fotografia manipulada al pinzell; còpia única); *Joke* (2006, València); *Viviane* (1996, Marsella); *Edwige* per partida doble (2002 i 2003,

Baltermants, uno de los mejores fotógrafos de la Segunda Guerra Mundial en el frente soviético, y Hernández, uno de los mejores fotógrafos de prensa francesa en la guerra de la industria cinematográfica y lo que hay detrás de ella, fruto de los años que ha cubierto el mencionado Festival Internacional de Cine de Cannes donde, en diversas ediciones, ha dirigido el objetivo tanto a estrellas conocidas como a elementos invisibles para la mayoría, y de cuyo análisis resulta legitimado su trabajo sobre todo cuando se aleja del divismo glamuroso de las estrellas para perderse en detalles y cultivar la noción del fotógrafo como autor, y donde todas las fotografías en conjunto configuran un corpus de artista.

En cuanto al retrato, Pedro Hernández destaca en el ejercicio sobresaliente de capturar la mirada cuando es melancólica, cuando es alegre, eufórica o impositiva, cuando es cautivadora o pícara, pero, sobre todo, en el retrato femenino cuando es insinuante. De entre los fotógrafos con los que encaja su forma de mirar en este género, tal vez no esté de más evocar a Richard Avedon o Sally Mann, que también sienten debilidad por mostrar las manos de los modelos a los que retratan, algo que Hernández parece pedir a gritos dado que saca mucha expresión de ellas. En este género, se podría afirmar además, que rechaza el flash por convicción. De sus numerosísimas series femeninas en esta línea: *Evelyne* (1997, Marsella); *Edwige* (2011, Marsella) o *Luna* (2009, Marsella) presentes en la muestra son una demostración, aunque mínima, de la importancia del retrato como género en su dedicación profesional.

En lo que respecta al desnudo, tal vez su trabajo recuerda a Edward Weston y Fritz Henle. Es en este género donde se aprecian –sobre todo cuando se trata de exteriores– los contrastes más suaves de Hernández. La selección de fotografías que sugiere este *Infierno en la biblioteca*, fue realizada pieza por pieza, a modo de búsqueda y persecución de la imagen más adecuada para cada título. Así, empezando por *Contes et nouvelles en vers* de La Fontaine, y terminando con *Errotika biblion*, en dos largas sesiones de laboriosa selección, fuimos señalando una a una las fotografías que establecen un diálogo y que se exponen conjuntamente con los ejemplares en sus vitrinas. En la génesis de la exposición, se barajó la posibilidad de realizar sesiones fotográficas con modelos en una biblioteca como escenario. Pero dada la riqueza y pluralidad de los desnudos del fondo –que Hernández tuvo la bondad de permitirnos investigar– se fue decantando la configuración de la exposición

Marsella); *Véronique* (1994, Cannes), *La femme est une île. L'arbre de vie. Sandra*, també per partida doble i *La femme est une île. En toute simplicité* (1995, França) i *Manea* (2010, Marignane, França). Cada fotografia, amb una història darrere, i cada model, amb la seua.

L'ESPAI SAGRAT

Cadascuna de les fotografies ha eixit de la *Sala de maternitat*, en femení singular, que és com denomina Pedro Hernández el seu laboratori de revelatge i ampliació. Un lloc d'infantament per al qual no estableix temps de manera preconcebuda. El paper ix de la cubeta quan ell considera que els contrastos estan al punt. Les ampliacions depenen de la voluntat del fotògraf que obeeix el negatiu fins al punt que li convé. Per això, cadascuna de les còpies és una peça diferent d'una altra; aqueixa és la conclusió si hom explora en les diverses sèries experimentals, entre les quals es troben, per exemple, arxius complets amb les formes geomètriques o diagonals esmentades, principalment architectures; sèries completes sobre la base dels reflexos; fotografies que manipula amb tapades i variacions de temperatura; retrats de contrastos durs, blans, neutres; sèries de dansa, nus d'estudi improvisats, en paisatges, jardins i habitacions de tots els ambients i situacions d'il·luminació. Arxius de referències cinematogràfiques dels anys que va cobrir el referit Festival de Cannes i la fotografia urbana, principalment centrada entre Marsella i València.

Més enllà de les breus anotacions referides a la seua obra, mereixeria una menció a part una anàlisi profunda de cadascuna de les línies de treball desenvolupades per aquest fotògraf el fons del qual es manifesta com un tresor per explorar, com també ho és per a la gran majoria, la sala Duc de Calàbria de la Biblioteca de l'antiga Universitat de València, La Nau.

Hi ha, per tant, en aquesta exposició, moltes idees que convergeixen en clau didàctica, com proposar l'exposició en un espai màgic, mostrar edicions prohibides que rescaten temps de censura i de grans il·lustrats, establir diàlegs entre fotografia i història del llibre, i irrompre en el món de la cultura amb aquesta aposta que és capaç de donar eixida a la reflexió sobre tots aquests i alguns conceptes més, que, de segur, se'ns escapen.

por fotografías de archivo cuyos títulos son tan sugerentes como las propias imágenes: *Joséphine* (2003, Marsella, fotografía manipulada al pincel. Copia única); *Joke* (2006, Valencia); *Viviane* (1996, Marsella); *Edwige* por partida doble (2002 y 2003, Marsella); *Véronique* (1994, Cannes), *La femme est une île. L'arbre de vie. Sandra* también por partida doble y *La femme est une île. En toute simplicité* (1995, Francia) y *Manea* (2010, Marignane, Francia). Cada fotografía con una historia detrás y cada modelo con la suya.

EL ESPACIO SAGRADO

Cada una de las fotografías ha salido de la *Sala de maternidad*, en femenino singular, que es como denomina Pedro Hernández a su laboratorio de revelado y ampliación. Un lugar de alumbramiento para el que no establece tiempos de manera preconcebida. El papel sale de la cubeta cuando él considera que los contrastes están al punto. Las ampliaciones dependen de la voluntad del fotógrafo que obedece al negativo hasta el punto que le conviene. Por ello, cada una de las copias es una pieza diferente a otra, esa es la conclusión si se explora en las diversas series experimentales, entre las que se encuentran por ejemplo archivos completos con las formas geométricas o diagonales mencionadas, principalmente arquitecturas; series completas en base a los reflejos; fotografías que manipula con tapados y variaciones de temperatura; retratos de contrastes duros, blandos, neutros; series de danza; desnudos de estudio improvisados, en paisajes, jardines y habitaciones de todos los ambientes y situaciones de iluminación. Archivos de referencias cinematográficas de los años que cubrió el referido Festival de Cannes y la fotografía urbana, principalmente centrada entre Marsella y Valencia.

Más allá de los breves apuntes referidos a su obra, merecería mención aparte un análisis profundo de cada una de las líneas de trabajo desarrolladas por este fotógrafo cuyo fondo se manifiesta como un tesoro por explorar, como también lo es para la gran mayoría, la sala Duque de Calabria de la Biblioteca de la antigua Universitat de València, La Nau.

Hay, por lo tanto, en esta exposición, muchas ideas que convergen en clave didáctica, como la de proponer la exposición en un espacio mágico, la de mostrar

Vull acabar donant les gràcies a Nicolás Bas Martín, que ha volgut desafiar allò que insinua que quan hi ha amistat, no cal compartir feina, cosa que faig extensiva a Pedro Hernández i a les meues filles, Alba, Lucía i Martina, per concedir-me el temps que hauria de compartir amb elles.

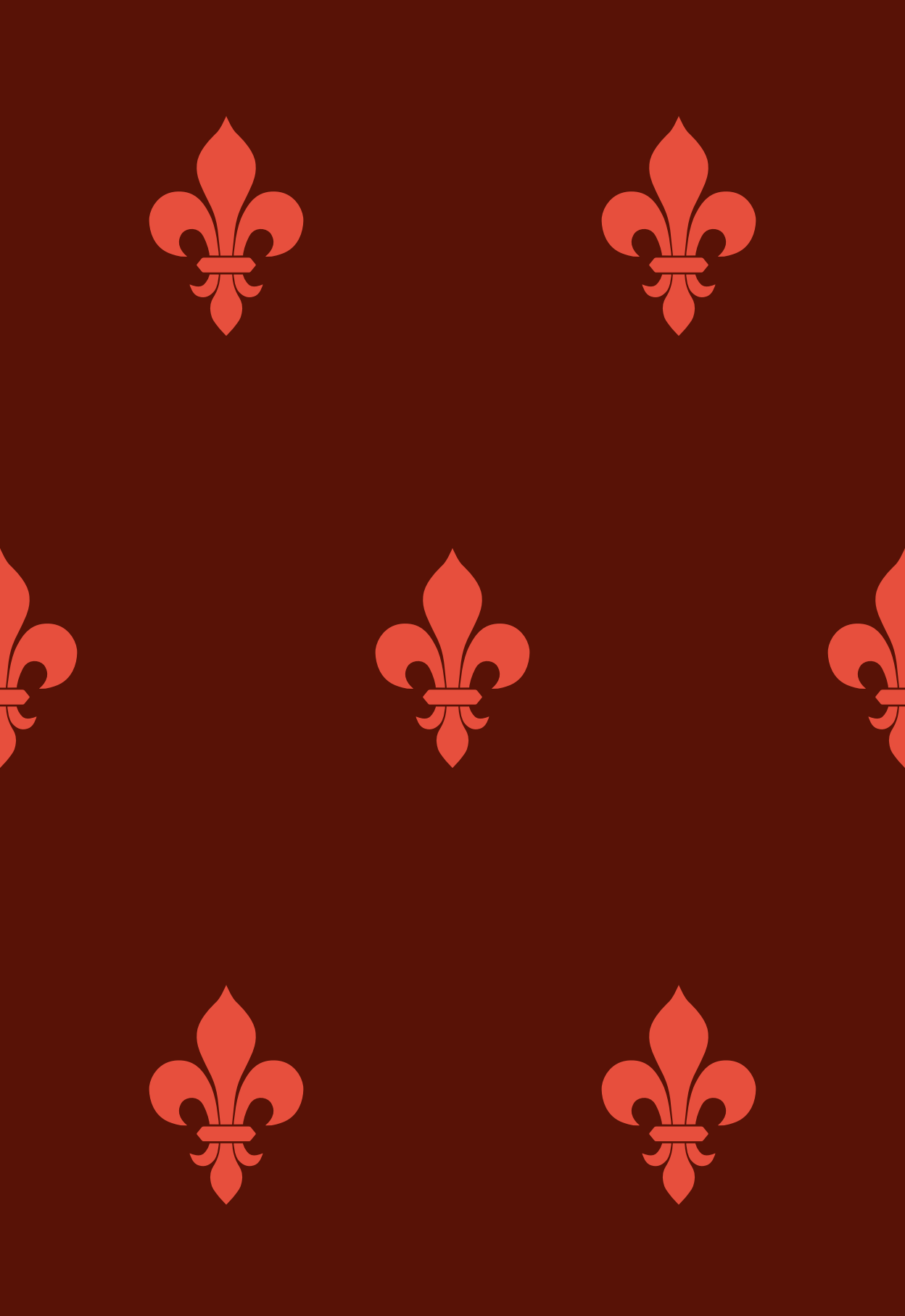
Vicente Chambó

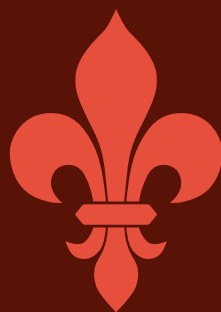
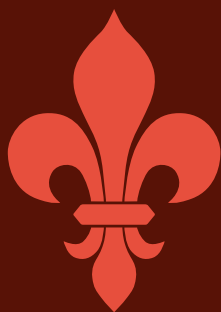
Editor, crític i gestor cultural

ediciones prohibidas que rescatan tiempos de censura y de grandes ilustrados, la de establecer diálogos entre fotografía e historia del libro, y la de irrumpir en el mundo de la cultura con esta apuesta que es capaz de dar salida a la reflexión sobre todos estos y algunos conceptos más, que seguro, se nos escapan.

Quiero terminar dando las gracias a Nicolás Bas Martín, que ha querido desafiar aquello que insinúa que cuando hay amistad, no hay que compartir trabajo, algo que hago extensivo a Pedro Hernández y a mis hijas, Alba, Lucía y Martina, por concederme el tiempo que debería compartir con ellas.

Vicente Chambó
Editor, crítico y gestor cultural

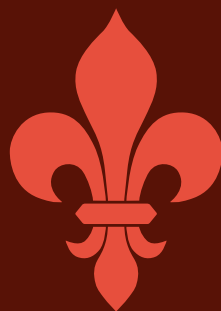
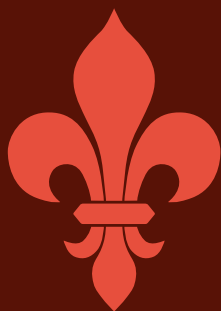

Un *infierno* bibliográfico:

LOS *BEST SELLERS* PROHIBIDOS DEL XVIII

Un *infern* bibliogràfic:

ELS *BEST-SELLERS* PROHIBITS DEL XVIII

Actualment només es troba la veritat en els llibres prohibits:
en els altres es menteix. La majoria dels autors fan en els seus escrits el que
la gent de món fa amb la seua conversa: ocupats únicament a complaure,
poc els importa que siga mitjançant mentides o veritats.

Helvétius, *De l'home*, 8

L'objectiu de qualsevol exposició ha de ser obrir una porta que el visitant no sap que existeix i, per tant, ha d'enriquir el seu món. No estem parlant de coneixement? Aquesta és precisament la finalitat d'una mostra fins ara mai exhibida a la Universitat de València: mostrar peces que el públic possiblement no ha tingut oportunitat de veure i que li permeten reflexionar sobre una època que, encara que passada, continua tenint una enorme vigència en l'actualitat.

Tal premissa és la que em va portar a iniciar en 1998, quan vaig adquirir una edició de les *Obres completes* de Voltaire en la llibreria Strand de Nova York, la formació d'una col·lecció de llibres prohibits del segle XVIII, que havien constituït la gènesi de les democràcies modernes. I per què exposar-los ara? La raó és la celebració enguany del tercer centenari del naixement del baró d'Holbach (1723-1789), un dels membres més notables de l'anomenada Il·lustració radical, en el saló del qual de la rue Royale Saint-Roch de París es van reunir moltes de les ments més brillants de l'Europa del moment, com Diderot, D'Alembert, Hume, Adam Smith, Laurence Sterne, Horace Walpole, Edward Gibbon, Benjamin Franklin o Cesare Beccaria. Es tracta, doncs, d'una ocasió d'or per a girar la mirada arrere i visitar el llegat intel·lectual d'aquells homes, amb l'esperança que ens inspire per a afrontar els reptes i els desafiaments de l'Europa d'aquest segle en què les certes semblen haver-se diluït en un oceà d'incertituds.

El títol de la mostra, *Foc a la biblioteca*, té un doble sentit. D'un costat, esmentar la perillositat que suposava en el Set-cents posseir aquest tipus d'obres, que quasi cremaven a la mà; i, d'un altre, al·ludir al fet que quan aquests llibres eren

Actualmente sólo se encuentra la verdad en los libros prohibidos:
en los demás se miente. La mayoría de los autores hacen en sus escritos lo que
la gente de mundo hace con su conversación: ocupados únicamente en complacer,
poco les importa que sea mediante mentiras o verdades

Helvétius, *Del hombre*, 8

El objetivo de cualquier exposición debe ser abrir una puerta que el visitante no sabe que existe y, por tanto, debe de enriquecer su mundo. ¿No estamos hablando de conocimiento? Esa es precisamente la finalidad de una muestra nunca hasta ahora exhibida en la Universitat de València: mostrar piezas que el público posiblemente no haya tenido oportunidad de ver y que le permitan reflexionar sobre una época que, aunque pasada, sigue teniendo una enorme vigencia en la actualidad.

Tal premisa es la que me llevó a iniciar en 1998, cuando adquirí una edición de las Obras completas de Voltaire en la librería Strand de Nueva York, la formación de una colección de libros prohibidos del XVIII, que habían constituido la génesis de las democracias modernas. Y ¿por qué exponerlos ahora? La razón es la celebración este año del tercer centenario del nacimiento del barón d'Holbach (1723-1789), uno de los miembros más notables de la llamada Ilustración radical, en cuyo salón de la rue Royale Saint-Roch de París se reunieron muchas de las mentes más brillantes de la Europa del momento, como Diderot, D'Alembert, Hume, Adam Smith, Laurence Sterne, Horace Walpole, Edward Gibbon, Benjamin Franklin, o Cesare Beccaria. Se trata pues de una ocasión de oro para volver la mirada atrás y visitar el legado intelectual de aquellos hombres, con la esperanza de que nos inspire para afrontar los retos y desafíos de la Europa de este siglo en el que las certezas parecen haberse diluido en un océano de incertidumbres.

El título de la muestra, *Fuego en la biblioteca*, tiene un doble sentido. De un lado, mencionar la peligrosidad que suponía en el Setecientos poseer este tipo de obras, que

interceptats anaven directament a la foguera. Així mateix, assenyalar que en la majoria dels gravats dels llibres eròtics de l'època apareixia una biblioteca com l'espai idíl·lic per a representar els més variats jocs amorosos. No en va, a França, durant el XVIII, els llibres –les novel·les llibertines– formen part del decorat¹.

Però l'exposició, d'abast necessàriament limitat, no podia quedar reduïda al mer àmbit bibliogràfic, sinó que calia dotar-la també d'un discurs que permetera fusionar el passat amb el present. I per a tal fi, què millor que crear un diàleg amb la imatge? Per aquest motiu les instantànies en blanc i negre del fotògraf francoespanyol Pedro Hernández realitzades al llarg de la seua dilatada carrera professional a França són el fil conductor en aquells gravats del XVIII on la sensualitat i l'erotisme captiven alhora; i tot això, amb un nexa comú: la provocació.

Maroquin rouge, papier vélin, grans marges en blanc, belles tipografies, gravats suggeridors: els llibres del XVIII posseïen aquella sensualitat i fins i tot voluptuositat que desprèn la nuesa femenina. I si es tractava d'un llibre prohibit, especialment de temàtica eròtica, l'atracció podia arribar a límits insospitats. La morbositat estava servida. D'això, en sabia millor que ningú el llibertí Casanova quan afirmava:

La dona és com un llibre que, bo o dolent, ha de començar a agradar per la portada; si no és interessant, no inspira el desig de llegir-lo, i aquest desig té la mateixa força que l'interès que inspira. La portada de la dona va també de dalt a baix, com la del llibre, i els seus peus, que tant interessin als homes que comparteixen els meus gustos, ofereixen el mateix interès que ofereix en un home de lletres l'edició de l'obra².

No obstant això, el relat llibre-gravat-fotografia va més enllà de l'interès per despertar la libido del visitant, quant per produir en ell una introspecció sobre la societat i el moment en què foren editats aquests llibres. La naturalesa sediciosa de les obres exposades ha de portar al qüestionament d'allò que era prohibit en aquells dies. Potser era perillós el que figurava en l'*Índex librorum prohibitorum*? O, per contra, era el que calia llegir per a estar al dia dels nous corrents de pensament?

1. Marie-Françoise Quignard. "La novela libertina. Lugar de fantasía(s)", en Adélaïde de Caters, Rosa Ferré (coord.). *1.000 m² de deseo. Arquitectura y sexualidad*. Barcelona: CCCB, 2016, p. 83.

2. Giacomo Casanova. *Historia de mi vida. Tomo I*. Girona: Atalanta, 2020, p. 164.

casi ardían en la mano; y de otro, aludir al hecho de que cuando estos libros eran interceptados iban directamente a la hoguera. Asimismo, señalar que en la mayoría de grabados de los libros eróticos de la época aparecía una biblioteca como el espacio idílico para representar los más variados juegos amorosos. No en vano, en Francia, durante el XVIII, los libros –las novelas libertinas– forman parte del decorado¹.

Pero la exposición, de alcance necesariamente limitado, no podía quedar reducida al mero ámbito bibliográfico, sino que había que dotarla también de un discurso que permitiera fusionar el pasado con el presente. Y para ello ¿qué mejor que crear un diálogo con la imagen? De ahí que las instantáneas en blanco y negro del fotógrafo franco-español Pedro Hernández realizadas a lo largo de su dilatada carrera profesional en Francia sean el hilo conductor a esos grabados del XVIII, donde la sensualidad y el erotismo cautivan a la par; y todo ello con un nexo común: la provocación.

Maroquin rouge, papier vélin, grandes márgenes en blanco, bellas tipografías, grabados sugerentes, los libros del XVIII poseían esa sensualidad e incluso voluptuosidad que desprende la desnudez femenina. Y si se trataba de un libro prohibido, especialmente de temática erótica, la atracción podía llegar a límites insospechados. El morbo estaba servido. De ello sabía mejor que nadie el libertino Casanova cuando afirmaba:

La mujer es como un libro que, bueno o malo, debe empezar a gustar por la portada; si no es interesante, no inspira el deseo de leerlo, y ese deseo tiene la misma fuerza que el interés que inspira. La portada de la mujer va también de arriba abajo, como la del libro, y sus pies, que tanto interesan a los hombres que comparten mis gustos, ofrecen el mismo interés que ofrece en un hombre de letras la edición de la obra².

Sin embargo, el relato libro-grabado-fotografía, va más allá del interés por despertar la libido del visitante, cuanto por producir en él una introspección acerca de la sociedad y el momento en que fueron editados esos libros. La naturaleza sediciosa

1. Marie-Françoise Quignard. “La novela libertina. Lugar de fantasía(s)”, en *Adélaïde de Casters*, Rosa Ferré (coord.). *1.000 m² de deseo. Arquitectura y sexualidad*. Barcelona: CCCB, 2016, p. 83.

2. Giacomo Casanova. *Historia de mi vida*. Tomo I. Girona: Atalanta, 2020, p. 164.

Tot això ens porta al sempitern debat del control del poder sobre la cultura, que en el XVIII va adoptar la forma de lluita entre la raó i l'obscurantisme, la llibertat contra la repressió i la tolerància contra la superstició³. Dues forces paral·leles en xoc: d'una part, els *philosophes* i, d'una altra, el poder de l'església i l'Estat, que van manejar de manera arbitrària els seus mecanismes de repressió a través de la censura, la crema i la condemna de llibres, i l'empresonament dels seus autors.

Acostar-nos a aquests individus i a les seues obres és un acte de justícia, ja que ells van sembrar la llavor dels valors en què s'assenten les democràcies occidentals. Les seues obres van incendiar en aquells dies l'Europa del XVIII; i ara, en el segle XXI, continuen sent models de referència. Amb tot, la seua consideració continua sent desigual. De fet, aquesta exposició segueix els paràmetres de la mostra que sobre *L'Enfer de la Bibliothèque: Éros au secret* va dur a terme la Biblioteca Nacional de França (BnF) entre 2007 i 2008⁴. Mostra que tenia una justificació clara, i és el pes específic que la literatura prohibida en general, i l'eròtica en particular, han tingut a França des del XVIII. I en la resta de països europeus?

L'Infern de la BnF no és l'únic existent. Una secció similar existeix a la Biblioteca Britànica, que posseeix la *Private Case*, amb una selecta col·lecció de llibres eròtics, igual que la *Phi Collection* de la Biblioteca Bodleiana d'Oxford, la *Delta Collection* de la Biblioteca del Congrés de Washington, el *Fondo Riservata Erotica* de la Biblioteca Nacional Braidense de Milà, el fons *Remota* de contingut eròtic de la Biblioteca Nacional de Baviera a Munic, i possiblement... de l'*Inferno* de la Biblioteca Vaticana⁵. Són llocs que alberguen llibres i manuscrits de diferents èpoques, salvats de la foguera, que van ser perseguits i prohibits pel fet de contenir idees considerades heterodoxes des del punt de vista polític, social, cultural i religiós. El Set-cents va ser, sens dubte, el segle en què aquest tipus d'obres van assolir la màxima expressió.

Però què va passar a Espanya? Sorprenentment (o potser no tant), la Biblioteca Nacional no ha disposat mai d'un fons de tals característiques. Una llacuna que posa en evidència les mancances culturals, en aquest cas bibliogràfiques, que

3. Robert Darnton. *De la censure. Essai d'histoire comparée*. Paris: Gallimard, 2014, p. 21.

4. Marie-Françoise Quignard et Raymond-Josué Seckel (dir.). *L'Enfer de la Bibliothèque. Eros au secret*. Paris: Bibliothèque nationale de France, 2007.

5. Patrick J. Kearney. *The Private Case. An Annotated Bibliography of the Private Case Erotica Collection in the British (Museum) Library*. London: Jay Landesman Limited, 1981, p. 18.

de las obras expuestas ha de llevar al cuestionamiento de lo que era prohibido por entonces. ¿Acaso era peligroso lo que figuraba en el *Index librorum prohibitorum*? o, ¿por el contrario, era lo que había que leer para estar al día de las nuevas corrientes de pensamiento? Todo ello nos lleva al sempiterno debate del control del poder sobre la cultura, que en el XVIII adoptó la forma de lucha entre la razón y el oscurantismo, la libertad contra la represión y la tolerancia contra la superstición³. Dos fuerzas paralelas en choque: de una parte, los *philosophes*; y de otra, el poder de la Iglesia y el Estado, que manejaron de manera arbitraria sus mecanismos de represión a través de la censura, la quema y condena de libros, y el encarcelamiento de sus autores.

Acercarnos a esos individuos y a sus obras es un acto de justicia, ya que ellos sembraron los valores en los que se asientan las democracias occidentales. Sus obras incendiaron por entonces la Europa del XVIII; y ahora, en el siglo XXI, continúan siendo modelos de referencia. Sin embargo, su consideración sigue siendo desigual. De hecho, esta exposición sigue los parámetros de la muestra que sobre *L'Enfer de la Bibliothèque: Éros au secret* realizó la Biblioteca Nacional de Francia (BnF) entre 2007 y 2008⁴. Muestra que tenía una justificación clara, y es el peso específico que la literatura prohibida en general, y la erótica en particular, han gozado en Francia desde el XVIII. ¿Y en el resto de países europeos?

El Infierno de la BnF no es el único existente. Una sección similar existe en la Biblioteca Británica, que posee la *Private Case*, con una selecta colección de libros eróticos, al igual que la *Phi Collection* de la Biblioteca Bodleiana de Oxford, la *Delta Collection* de la Biblioteca del Congreso de Washington, el *Fondo Riservata Erotica* de la Biblioteca Nacional Braidense de Milán, el fondo *Remota* de contenido erótico de la Biblioteca Nacional de Baviera en Munich, y posiblemente... del *Inferno* de la Biblioteca Vaticana⁵. Son lugares que albergan libros y manuscritos de diferentes épocas, salvados de la hoguera, que fueron perseguidos y prohibidos por contener ideas consideradas heterodoxas desde el punto de vista político, social, cultural y religioso. El Setecientos fue sin duda el siglo en el que este tipo de obras alcanzaron su mejor expresión.

3. Robert Darnton. *De la censure. Essai d'histoire comparée*. Paris: Gallimard, 2014, p. 21.

4. Marie-Françoise Quignard et Raymond-Josué Seckel (dir.). *L'Enfer de la Bibliothèque. Éros au secret*. Paris: Bibliothèque nationale de France, 2007.

5. Patrick J. Kearney. *The Private Case. An Annotated Bibliography of the Private Case Erotica Collection in the British (Museum) Library*. London: Jay Landesman Limited, 1981, p. 18.

continuen llastrant el nostre país. Per aquest motiu, exposicions com l'actual tenen més raó de ser, perquè són un crit d'atenció a la necessitat de conformar seccions de l'*Enfer* per a no perdre la locomotora europea. Certament, Espanya va disposar d'un tribunal de la Inquisició que va condemnar els escrits eròtics del segle XVIII que tractaven, en opinió de Philip Deacon, de la felicitat assolible a través de la sexualitat humana i que rebutjaven el concepte del pecat original i de l'infern com a lloc de càstig als pecadors⁶. A més, el nostre país no ha tingut la riquesa de literatura prohibida que han tingut altres països del Vell Món, però va gaudir, especialment a partir del XIX, d'una producció eròtica variada i extensa, com posen en evidència els últims treballs de Jean Louis Guereña⁷.

LA GÈNESI DE L'ENFER: EL PARÍS DEL XVIII

El XVIII fou el segle per excel·lència del llibre prohibit, segle en el qual França, i particularment la seua capital, París, considerada l'epicentre cultural del moment, van liderar el que podríem denominar el fenomen. En aquella nova Babilònia, en què es van concentrar algunes de les ments més il·lustres de l'època, s'havien d'editar els textos que canviarien el rumb del coneixement fins llavors conegut. Allí, i a través de llibres considerats proscrius, es posarien les bases del món modern.

Tal vegada l'*Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert és el text més conegut i el que més ressò va tenir, però va haver-hi altres llibres menys erudits que tindrien un impacte major que l'anomenada Bíblia de la raó. Eren els *mauvais livres*, o també dits llibres *philosophiques*. Terme en què s'agrupaven llibres estrictament filosòfics i tractats antireligiosos, al costat de pamflets polítics, cròniques escandaloses i novel·les llibertines. No sorprèn que el terme *pornografia* nasquera a partir de l'obra

6. Philip Deacon. "La censura del erotismo extranjero en la España del siglo XVIII", en Gabriel Sánchez Espinosa, Rodrigo Olay Valdés (coords.). *El mundo del libro y la cultura editorial en la España del siglo XVIII*. Oviedo: Trea, 2022, p. 266.

7. Jean Louis Guereña. *Un infierno español. Un ensayo de bibliografía de publicaciones eróticas españolas clandestinas (1812-1939)*. Madrid: Libris, 2011; *Detrás de la cortina: el sexo en España (1790-1950)*. Madrid: Cátedra, 2018; *Eros de papel: un infierno español*. Sevilla: Renacimiento, 2022.

Pero ¿qué pasó en España? Sorprendentemente (o quizás no tanto) la Biblioteca Nacional jamás ha contado con un fondo de tales características. Una laguna que pone en evidencia las carencias culturales, en este caso bibliográficas, que siguen lastrando a nuestro país. De ahí que exposiciones como la actual tengan más razón de ser, pues son una llamada de atención a la necesidad de conformar secciones de *l'Enfer* para no perder la locomotora europea. Ciertamente España contó con un tribunal de la Inquisición que condenó los escritos eróticos dieciochescos que trataban, en opinión de Philip Deacon, de la felicidad alcanzable a través de la sexualidad humana y que rechazaban el concepto del pecado original y del infierno como lugar de castigo a los pecadores⁶. Además, nuestro país no ha tenido la riqueza de literatura prohibida que han tenido otros países del viejo mundo, pero tuvo, especialmente a partir del XIX, una producción erótica variada y extensa, como ponen en evidencia los últimos trabajos de Jean Louis Guereña⁷.

LA GÉNESIS DE L'ENFER: EL PARÍS DEL XVIII

El XVIII fue el siglo por excelencia del libro prohibido, siglo en el que Francia, y particularmente su capital, París, considerada el epicentro cultural del momento, lideraron lo que podríamos denominar el fenómeno. En aquella nueva Babilonia, en la que se concentraron algunas de las mentes más ilustres de la época, se iban a editar los textos que cambiarían el rumbo del conocimiento hasta entonces conocido. Allí, y a través de libros considerados proscritos, se iban a poner las bases del mundo moderno.

Tal vez *l'Encyclopédie* de Diderot y D'Alembert fuera el texto más conocido y el que más eco tuvo, pero hubo otros libros menos eruditos que tendrían un im-

6. Philip Deacon. “La censura del erotismo extranjero en la España del siglo XVIII”, en Gabriel Sánchez Espinosa, Rodrigo Olay Valdés (coords.). *El mundo del libro y la cultura editorial en la España del siglo XVIII*. Oviedo: Trea, 2022, p. 266.

7. Jean Louis Guereña. *Un infierno español. Un ensayo de bibliografía de publicaciones eróticas españolas clandestinas (1812-1939)*. Madrid: Libris, 2011; *Detrás de la cortina: el sexo en España (1790-1950)*. Madrid: Cátedra, 2018; *Eros de papel: un infierno español*. Sevilla: Renacimiento, 2022.

que amb el mateix nom va publicar el grafòman i impressor Nicolas-Edme Rétif de la Bretonne en 1769. Així no era rar trobar en les remeses de llibres que circulaven pel París d'aleshores les obres de Diderot, el baró d'Holbach, Helvétius o Voltaire, al costat d'obres més llicencioses, com *Thérèse philosophe*, *Le Portier des Chartreux*, l'*Académie des dames*.⁸

Eren llibres que corrien *sous le manteau*, és a dir, de sotamà, venuts com els objectes dels manters en l'actualitat en els límits de la clandestinitat, sota l'estricta vigilància de l'anomenada policia del llibre, que comptava amb deladors per tota la ciutat de París. Malgrat tal prohibició, l'interès per aquesta mena de literatura va anar *in crescendo* al llarg del XVIII i alguns dels seus títols es van convertir en els principals *best-sellers* de l'Europa de l'època⁹. Com han demostrat els nombrosos estudis de Robert Darnton, la circulació d'aquesta mena de llibres va traspasar fronteres, esquivant les duanes i els sistemes de control de la producció impresa existents aquells dies¹⁰. L'interès resultaria tal que fins i tot aquells que havien de vetlar per l'ortodòxia del país, cas de Lamoignon de Malesherbes, director del Llibre i, per tant, responsable de la censura reial, es van acabar convertint en còmplices dels perseguits. Edició i sedició anaren, sens dubte, de bracet¹¹.

Un fenomen que no era exclusiu del Set-cents, però que va adquirir carta de naturalesa aquells dies. L'*Enfer* de les biblioteques va començar temps arrere; de fet, disposem ja de descripcions de col·leccions conventuals del segle XVII amb fons exclusivament de llibres heterodoxos, cas dels Feuillants de la rue Saint-Honoré de París. No es va tractar d'un fet aïllat, perquè nombrosos convents i col·leccions particulars comptaven amb una secció de *libri haeretici et prohibiti*¹². Llibres que les

8. Patrick Wald Lasowski. "Les enfants de la messe de minuit", en Marie-Françoise Quignard et Raymond-Josué Seckel. *L'Enfer de la bibliothèque. Éros au secret*. Paris: Bibliothèque nationale de France, 2019, p. 30.

9. Robert Darnton. *The forbidden best-sellers of pre-revolutionary France*. New York-London: W.W. Norton & Company, 1995.

10. Robert Darnton. *Un tour de France littéraire. Le monde du livre à la veille de la Révolution*. Paris: Gallimard, 2018.

11. Robert Darnton. *Edición y subversión. Literatura clandestina en el Antiguo Régimen*. Madrid: Turner, 2003.

12. Jeanne Veyrin-Forrer. "L'Enfer vu d'ici", en *La Lettre et le texte. Trente années de recherches sur l'histoire du livre*, Paris: École normale supérieure de jeunes filles, 1987, p. 395.

pacto mayor que la llamada Biblia de la razón. Eran los *mauvais livres*, o también llamados también libros *philosophiques*. Término en el que se agrupaban libros estrictamente filosóficos, y tratados antirreligiosos, junto a panfletos políticos, crónicas escandalosas, y novelas libertinas. No sorprende que el término “pornografía” naciera a partir de la obra que con mismo nombre publicó el grafómano e impresor Nicolas-Edme Rétif de la Bretonne en 1769. Así no era raro encontrar en las remesas de libros que circulaban por el París de entonces las obras de Diderot, el barón d’Holbach, Helvétius o Voltaire, junto a obras más licenciosas, como *Thérèse philosophe*, el *Portier des Chartreux*, o *l’Académie des dames*⁸.

Eran libros que corrían *sous le manteau*, es decir, bajo mano, vendidos como los objetos de los manteros en la actualidad en los límites de la clandestinidad, bajo la estricta vigilancia de la llamada policía del libro, que contaba con soplones por toda la ciudad de París. Pese a tal prohibición, el interés por este tipo de literatura fue *in crescendo* a lo largo del XVIII y algunos de sus títulos se convirtieron en los principales *best sellers* de la Europa de la época⁹. Como han demostrado los numerosos estudios de Robert Darnton, la circulación de este tipo de libros traspasó fronteras, burlando las aduanas y los sistemas de control de la producción impresa existentes por entonces¹⁰. El interés fue tal que incluso aquellos que debían velar por la ortodoxia del país, caso de Lamoignon de Malesherbes, Director del Libro y por tanto responsable de la censura real, se acabaron convirtiendo en cómplices de los perseguidos. Edición y sedición fueron sin duda de la mano¹¹.

Un fenómeno que no era exclusivo del Setecientos, pero que adquirió carta de naturaleza por entonces. *L’Enfer* de las bibliotecas comenzó tiempo atrás; de hecho, contamos ya con descripciones de colecciones conventuales del siglo XVII

8. Patrick Wald Lasowski. “Les enfants de la messe de minuit”, en Marie-Françoise Quignard et Raymond-Josué Seckel. *L’Enfer de la bibliothèque*. Éros au secret. Paris: Bibliothèque nationale de France, 2019, p. 30.

9. Robert Darnton. *The forbidden best-sellers of pre-revolutionary France*. New York-London: W.W. Norton & Company, 1995.

10. Robert Darnton. *Un tour de France littéraire. Le monde du livre à la veille de la Révolution*. Paris: Gallimard, 2018.

11. Robert Darnton. *Edición y subversión. Literatura clandestina en el Antiguo Régimen*. Madrid: Turner, 2003.

guies del moment assenyalaven que es guardaven, per escapar a les mirades inoportunes, en un “petit grenier” o cambra anomenada l’*Enfer*¹³. Més públics degueren ser els fons de la Biblioteca Reial francesa en el XVIII, quan el seu bibliotecari, Nicolas Clément, va agrupar en la signatura Y² les obres considerades jocoses juntament amb les prohibides. I dic públics perquè uns anys més tard de la publicació dels catàlegs de Clément, el cèlebre llibreter parisenc Guillaume Debure, en publicar la seua *Bibliographie instructive ou Traité des livres rares et singuliers* (1763), recollia les obres prohibides, algunes de les quals eròtiques, de la Biblioteca Reial. Curiosament, i per negar-se a segellar llibres falsificats, Debure va passar un mes a la Bastilla. La Biblioteca Reial va anar incrementant els seus fons de llibres prohibits durant el XVIII, especialment després de la Revolució Francesa i les confiscacions de llibres, i va arribat a tenir un fons d’aproximadament uns cinquanta exemplars, si bé degueren ser alguns més a causa de la dispersió de llibres en altres matèries.

Malgrat tals adquisicions, el comerç i la circulació de llibres prohibits va ser seguit de prop per l’Estat francès, que es va mostrar incapaç de controlar les fronteres, que feien aigües pertot arreu. I per esquivar la censura, es va recórrer a l’enginyós mètode d’alterar els peus d’impresma, posant falsos colofons que evitaren que les autoritats perseguiren llibreters i impressors de la ciutat de París; o bé, esmentant la ciutat sota apel·latius marcadament obscens com Paris-Cythère, Paris-Sodome o Paris-Foutropolis. El negoci era tan lucratiu que nombrosos professionals del llibre es van dedicar quasi en exclusiva a l’edició i la venda d’aquesta mena de llibres prohibits. És el cas del llibreter Mérigot, empresonat a For-l’Évêque per la venda de llibres clandestins; o del llibreter Hubert-Martin Cazin, que va publicar a partir de 1773 un gran nombre d’obres llicencioses que li van valdre la confiscació de la seua llibreria i l’estada de dos dies a la Bastilla. Per no citar autors com Fougeret de Montbron, que vivien a l’ombra de la bohèmia parisenca, dels seus cafès, teatres i bordells, on va construir el seu univers literari plasmat en obres com *Margot la ravaudeuse* (‘Margot l’apedaçadora’, 1750), novel·la sobre la prostitució que el va portar de cap a la famosa presó parisenca. No fou l’únic, entre 1659 i 1789 quasi un terç dels presoners de la Bastilla, quinta essència de l’estat Leviathan i insaciable devorador d’ànimes humanes, ho eren per delictes intel·lectuals.

13. *Ibidem*, p. 395.

con fondos exclusivamente de libros heterodoxos, caso de los Feuillants de la rue Saint-Honoré de París. No se trató de un hecho aislado, pues numerosos conventos y colecciones particulares contaban con una sección de *libri haeretici et prohibiti*¹². Libros que las guías del momento señalaban que se guardaban, para escapar a las miradas inoportunas, en un “petit grenier” o habitación llamado *l’Enfer*¹³. Más públicos debieron ser los fondos de la Biblioteca real francesa en el XVIII, cuando su bibliotecario, Nicolas Clément, agrupó en la signatura Y² las obras consideradas jocosas junto a las prohibidas. Y digo públicos porque unos años más tarde de la publicación de los Catálogos de Clément, el célebre librero parisino Guillaume Debure, al publicar su *Bibliographie instructive ou Traité des livres rares et singuliers* (1763), recogía las obras prohibidas, algunas de ellas eróticas, de la Biblioteca real. Curiosamente, y por negarse a sellar libros falsificados, Debure pasó un mes en la Bastilla. La Biblioteca real fue incrementando sus fondos de libros prohibidos durante el XVIII, especialmente tras la Revolución Francesa y las confiscaciones de libros, llegando a tener un fondo de aproximadamente unos cincuenta ejemplares, si bien debieron ser algunos más debido a la dispersión de libros en otras materias.

Pese a tales adquisiciones, el comercio y circulación de libros prohibidos fue seguido de cerca por el Estado francés, que se mostró incapaz de controlar las fronteras, que hacían aguas por todas partes. Y para burlar la censura, se recurrió al ingenioso método de alterar los pies de imprenta, poniendo falsos colofones que evitaran que las autoridades persiguieran a libreros e impresores de la ciudad de París; o bien, mencionando la ciudad bajo apelativos marcadamente obscenos como Paris-Cythère, Paris-Sodome o Paris-Foutropolis. El negocio era tan lucrativo que numerosos profesionales del libro se dedicaron casi en exclusiva a la edición y venta de este tipo de libros prohibidos. Es el caso del librero Mérigot, encarcelado en For-l’Évêque por la venta de libros clandestinos; o del librero Hubert-Martin Cazin, que publicó a partir de 1773 un gran número de obras licenciosas que le valieron la incautación de su librería y la estancia de dos días en la Bastilla. Por no

12. Jeanne Veyrin-Forrer. “L’Enfer vu d’ici”, en *La Lettre et le texte. Trente années de recherches sur l’histoire du livre*, París: École normale supérieure de jeunes filles, 1987, p. 395.

13. *Ibidem.*, p. 395.

Aquests llibres van alimentar les col·leccions d'alguns dels gabinets i biblioteques més selectes de la ciutat, als quals van arribar de diferents ciutats d'Europa. Des d'Holanda (Amsterdam) fins a Suïssa, especialment del cantó de Neuchâtel, on es trobava la Societat Tipogràfica de Neuchâtel (STN), que va monopolitzar l'edició i la distribució de llibres prohibits a l'Europa del XVIII. Allí van acudir intel·lectuals, impressors, llibreters i *colporteurs* o venedors ambulants, que a manera de xerpes del llibre assortien el mercat d'obres sedicioses, esquivant duanes i censures a través de tota una xarxa de circuits clandestins. Les fronteres es van mostrar impotents, i els llibres van entrar a França esmunyint-se de les autoritats oficials. Aquells que eren interceptats eren els *mis au pilon*, és a dir, destruïts i cremats públicament.

Les biblioteques que aconseguien finalment adquirir tals llibres els tenien sota clau. No en va eren llibres que, a diferència de les obres mestres de la literatura, van quedar als marges. I és precisament en aquests llocs, en els “infern” de les biblioteques, on esclata el fet nou, el fet diferent, la sorpresa de la qual parlava Guillaume Apollinaire¹⁴. Constituïen l'infern de les col·leccions particulars, tan sols a l'abast del seu propietari i del seu cercle més íntim. Objectes de desig que constituïen peces, algunes de les quals rares, i que, en general, estaven editades en petit format, en octau, en dotzè i, fins i tot, en divuitè, per a evitar les mirades indesitjades. Llibres fàcils de portar embutxacats i que podien comptar amb gravats suggeridors, i fins i tot explícits, que els convertien en autèntiques bombes de rellotgeria.

Seria a la fi del XVIII i durant el Consolat francès quan la secció de l'Infern bibliogràfic va començar a conformar-se més per consideracions polítiques –confiscació de béns– que per qüestions intel·lectuals. Segons el poeta del surrealisme i autor del primer catàleg de l'Infern de la BnF, Apollinaire, la secció fou creada durant el Primer Consolat napoleònic seguint el model de la Biblioteca Vaticana, i comptava en aquells dies amb prop de nou-cents volums¹⁵. Una afirmació matisada posteriorment per Pascal Pia, i endarrerida a l'any 1874, quan l'administrador de

14. Guillaume Apollinaire. *Los diablos enamorados. Introducciones a la literatura erótica*. Sevilla: El Paseo Editorial, 2022, p. XV.

15. Guillaume Apollinaire, Fernand Fleuret, Louis Perceau. *L'Enfer de la Bibliothèque Nationale*. Paris: Bibliothèque des Curieux, 1919, p. 5.

citar a autores que como Fougeret de Montbron vivían a la sombra de la bohemia parisina, de sus cafés, teatros y burdeles, donde construyó su universo literario plasmado en obras como *Margot la remendona* (1750), novela sobre la prostitución que le llevó de cabeza a la famosa prisión parisina. No fue el único, entre 1659 y 1789 casi un tercio de los prisioneros de la Bastilla, quintaesencia del Estado Leviathan e insaciable devorador de almas humanas, eran por delitos intelectuales.

Esos libros alimentaron las colecciones de algunos de los gabinetes y bibliotecas más selectos de la ciudad, a los que llegaron de diferentes ciudades de Europa. Desde Holanda (Amsterdam) hasta Suiza, especialmente del cantón de Neuchâtel, donde se encontraba la Sociedad Tipográfica de Neuchâtel (STN), que monopolizó la edición y distribución de libros prohibidos en la Europa del XVIII. Allí acudieron intelectuales, impresores, libreros y *colporteurs* o vendedores ambulantes, que a modo de *shep*as del libro surtían el mercado de obras sediciosas, sorteando aduanas y censuras a través de toda una red de circuitos clandestinos. Las fronteras se mostraron impotentes, y los libros entraron en Francia burlando a las autoridades oficiales. Aquellos que eran interceptados eran *mis au pilon*, es decir, destruidos y quemados públicamente.

Las bibliotecas que conseguían finalmente adquirir tales libros los tenían bajo llave. No en vano, eran libros que, a diferencia de las obras maestras de la literatura, quedaron en los márgenes. Y es precisamente en esos lugares, en los “infiernos” de las bibliotecas, donde estalla lo nuevo, lo diferente, la sorpresa de la que hablaba Guillaume Apollinaire¹⁴. Constituían el infierno de las colecciones particulares, tan solo al alcance de su propietario y de su círculo más íntimo. Objetos de deseo que constituían piezas algunas de ellas raras y que por lo general estaban editadas en pequeño formato, in 8°, in 12°, e incluso in 18°, para evitar las miradas indeseadas. Libros fáciles de llevar consigo, y que podían contar con grabados sugerentes, e incluso explícitos, que los convertían en auténticas bombas de relojería.

Sería a finales del XVIII y durante el Consulado francés cuando la sección del Infierno bibliográfico comenzó a conformarse más por consideraciones políticas –confiscación de bienes– que por cuestiones intelectuales. Según el poeta del

14. Guillaume Apollinaire. *Los diablos enamorados. Introducciones a la literatura erótica*. Sevilla: El Paseo Editorial, 2022, p. XV.

la biblioteca, Leopold Delisle, va acordar crear una secció dedicada a “L’Enfer”¹⁶. No obstant això, uns anys abans, en 1870, el *Grand Dictionnaire universel* ja citava l’existència d’aquesta secció com a “l’endroit fermé d’une bibliothèque, où l’on tient les livres dont on pense que la lecture est dangereuse”¹⁷, afegint com a exemple “L’Enfer de la Bibliothèque nationale”.

A la fi de 1830 la secció infernal de la BnF disposava tot just de cent cinquanta llibres, secció que es va anar enriquint a partir del Segon Imperi. Va ser llavors quan es va decidir crear un “amagatall”, és a dir, un moble a aquest efecte, on albergar tal fons, concretament en el “Département des Imprimés, dont les conservateurs ont seuls la clef, et dans laquelle on enferme certains livres fort mauvais, mais quelquefois très-précieux pour les bibliophiles, et de grande valeur venale”¹⁸.

Entre 1865 i 1866 més de tres-cents volums van passar a aquesta secció a través de confiscacions i adquisicions. Entre aquests, els volums requisats a Alfred Bégis, advocat, historiador i col·leccionista d’autògrafs del marquès de Sade¹⁹. En 1876 la secció comptava amb més de sis-cents llibres. És el moment en què Apollinaire va començar el seu Catàleg, perquè ja tenia sòlids coneixements de literatura eròtica, pel fet d’haver freqüentat la Biblioteca Mazarina, concretament els seus fons “infernals”, complementaris als de la BnF. Com a curiositat, cal assenyalar que el citat catàleg es publicà sense l’*imprimatur* pertinent de la BnF. És a dir, d’amagat de l’autoritat pertinent.

LA MILLA D’OR DEL LLIBRE PROHIBIT

Si prenem el cèlebre plànol de Turgot (1734-1739) de la ciutat de París en el XVIII podem observar perfectament la distribució dels llibreters i impressors que es dedicaven a la impressió i la venda de llibres clandestins. L’exemplar present en aquesta exposició és un dels exemplars més excel·lents de la magnífica Biblioteca

16. Pascal Pia. *Les livres de l’Enfer. Bibliographie critique des ouvrages erotiques dans leurs différentes éditions du XVIe siècle à nos jours*. Paris: Fayard, 1998, p. 18.

17. *Ibidem*, p. 14.

18. Jeanne Veyrin-Forrer. “L’Enfer”, *op. cit.*, p. 411.

19. *L’Enfer de la bibliothèque*, 2019, *op. cit.* p. 122.

surrealismo y autor del primer Catálogo del Infierno de la BnF, Apollinaire, la sección fue creada durante el Primer Consulado napoleónico siguiendo el modelo de la Biblioteca Vaticana, y contaba por entonces con cerca de novecientos volúmenes¹⁵. Una afirmación matizada posteriormente por Pascal Pia, y retrasada al año 1874, cuando el administrador de la biblioteca, Leopold Delisle, acordó crear una sección dedicada a “L’Enfer”¹⁶. Sin embargo, unos años antes, en 1870, el *Grand Dictionnaire universel* ya citaba la existencia de esta sección como “l’endroit fermé d’une bibliothèque, où l’on tient les livres dont on pense que la lecture est dangereuse”¹⁷, añadiendo como ejemplo “L’Enfer de la Bibliothèque nationale”.

A finales de 1830 la sección infernal de la BnF contaba con apenas ciento cincuenta libros, sección que se fue enriqueciendo a partir del Segundo Imperio. Fue entonces cuando se decidió crear un “escondite”, es decir, un mueble al efecto, donde albergar tal fondo, concretamente en el “Département des Imprimés, dont les conservateurs ont seuls la clef, et dans laquelle on enferme certains livres fort mauvais, mais quelquefois très-précieux pour les bibliophiles, et de grande valeur venale”¹⁸.

Entre 1865 y 1866 más de trescientos volúmenes pasaron a esta sección a través de confiscaciones y adquisiciones. Entre ellos los volúmenes requisados a Alfred Bégis, abogado, historiador y coleccionista de autógrafos del marqués de Sade¹⁹. En 1876 la sección contaba con más de seiscientos libros. Es el momento en que Apollinaire comenzó su Catálogo, pues ya contaba con sólidos conocimientos de literatura erótica al haber frecuentado la Biblioteca Mazarina, concretamente sus fondos “infernales”, complementarios a los de la BnF. Como curiosidad, cabe señalar que el citado Catálogo fue publicado sin el *Imprimatur* pertinente de la BnF. Es decir, a espaldas de la autoridad pertinente.

15. Guillaume Apollinaire, Fernand Fleuret, Louis Perceau. *L’Enfer de la Bibliothèque Nationale*. Paris: Bibliothèque des Curieux, 1919, p. 5.

16. Pascal Pia. *Les livres de l’Enfer. Bibliographie critique des ouvrages erotiques dans leurs différentes éditions du XVIe siècle à nos jours*. Paris: Fayard, 1998, p. 18.

17. Ibidem., p. 14.

18. Jeanne Veyrin-Forrer. “L’Enfer”, op. cit., p. 411.

19. *L’Enfer de la bibliothèque*, 2019, op. cit., p. 122.

Caruana i va representar una de les gestes cartogràfiques més extraordinàries del món, perquè, a més del seu enorme atractiu decoratiu, proporciona una instantània notablement detallada de la ciutat anterior a Haussmann. Al costat de les grans esglésies, edificis públics i monuments de la ciutat, el plànol de Turgot ofereix fascinants indicis de la vida quotidiana de la metròpolis. La ciutat apareixia clarament delimitada per dues zones, conegudes per les autoritats franceses: d'un costat, *la rive gauche*, on se situaven els professionals del llibre autoritzats, entorn del Palais, a l'illa de la *Cité*, i especialment en la mítica rue Saint-Jacques, en ple Barri Llatí, autèntica milla d'or del llibre; i d'un altre, *la rive droite*, entorn del Palais Royal, on s'agrupaven els venedors de llibres clandestins que, a manera de maners, venien un gènere més volant, format per pamflets i libels. Un tipus de literatura sediciosa que va córrer com la pólvora per la ciutat, i que va tenir un efecte intel·lectual i polític de més importància fins i tot que la literatura culta que s'imprimia a l'altra riba de la ciutat.

D'aquesta manera, l'*Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert, que comptava amb un públic més selecte i acomodat d'intel·lectuals, circulava al mateix temps que desenes d'escrits menors, obra d'embrutapapers, bohemis i libel·listes que de manera clandestina feien circular les seues obres. Una combinació de literatura erudita i popular que assoliria el clímax amb la Revolució Francesa. Les autoritats van creure més útil i exemplaritzant perseguir la literatura culta, com l'Enciclopèdia, que fou prohibida dues vegades –en 1752 i 1759–, però van descurar l'autèntica gola profunda de la ciutat, la d'aqueixos milers de pasquins literaris i polítics que van acabar incendiant l'opinió pública. La resta ja la coneixem: l'assalt a la Bastilla.

Com més repressió, més subversió. L'intent de l'absolutisme francès de controlar el món del llibre se li va acabar girant en contra. I és que tant les elits intel·lectuals com les classes populars foren sacsades, intel·lectualment parlant, per obres com l'Enciclopèdia i els milers de libels que van circular per la ciutat atacant l'arbitrarietat i el despotisme dels Lluïsos, en clara al·lusió a Lluís XIV, Lluís XV i Lluís XVI. Veus crítiques que venien de dins de França –cas de Diderot, Helvétius, Mercier, Mirabeau, el baró d'Holbach– però també de fora –com La Mettrie, Raynal o el marquès d'Argens– i que van gaudir de la protecció de Frederic II de Prússia, o de Voltaire, refugiat a Suïssa.

LA MILLA DE ORO DEL LIBRO PROHIBIDO

Si tomamos el célebre Plan de Turgot (1734-1739) de la ciudad de París en el XVIII podemos observar perfectamente la distribución de los libreros e impresores que se dedicaban a la impresión y venta de libros clandestinos. El ejemplar presente en esta exposición es uno de los ejemplares más sobresalientes de la magnífica Biblioteca Caruana y representó una de las hazañas cartográficas más extraordinarias del mundo, pues, además de su enorme atractivo decorativo, proporciona una instantánea notablemente detallada de la ciudad anterior a Haussmann. Junto a las grandes iglesias, edificios públicos y monumentos de la ciudad, el plan Turgot ofrece fascinantes atisbos de la vida cotidiana de la metrópolis. La ciudad aparecía claramente delimitada por dos zonas, conocidas por las autoridades francesas: de un lado, *la rive gauche*, donde se ubicaban los profesionales del libro autorizados, en torno al Palais, en la isla de la *Cité*, y especialmente en la mítica rue Saint-Jacques, en pleno Barrio Latino, auténtica milla de oro del libro; y de otro, *la rive droite*, en torno al Palais Royal, donde se agrupaban los vendedores de libros clandestinos que, a modo de manteros, vendían un género más volante, formado por panfletos y libelos. Un tipo de literatura sediciosa que corrió como la pólvora por la ciudad, y que tuvo un efecto intelectual y político de mayor calado incluso que la literatura culta que se imprimía en la otra orilla de la ciudad.

De esta manera, *l'Encyclopédie* de Diderot y D'Alembert, que contaba con un público más selecto y acomodado de intelectuales, circulaba al mismo tiempo que decenas de escritos menores, obra de escritorzuelos, bohemios y libelistas que de manera clandestina hacían circular sus obras. Una combinación de literatura erudita y popular que alcanzaría su climax con la Revolución Francesa. Las autoridades creyeron más útil y ejemplarizante perseguir la literatura culta, como la Enciclopedia, que fue prohibida en sendas ocasiones –en 1752 y 1759– pero descuidaron la auténtica garganta profunda de la ciudad, la de esos miles de pasquines literarios y políticos que acabaron incendiando a la opinión pública. El resto ya lo conocemos: el asalto a la Bastilla.

A mayor represión mayor subversión. El intento del absolutismo francés de controlar el mundo del libro se acabó volviendo en su contra. Y es que tanto las elites intelectuales como las clases populares fueron zarandeadas intelectualmente

Traçar l'urbanisme del llibre prohibit al París del XVIII ens porta irremeiablement a l'anomenada “milla de l'or”, la rue Saint-Jacques²⁰. Allí s'amuntegaven els principals llibreters i impressors tolerats per l'Estat per a la compravenda de llibres. Un selecte grup de professionals que gaudia d'importants privilegis, quasi monopoli, en l'edició de llibres. Tots ells formaven part de l'anomenada *Chambre Syndicale de la Librairie*, una corporació que defensava els drets i els privilegis dels seus associats i que va acabar convertint-se en una espècie de grup de pressió, que va afavorir l'edició clandestina, tant a la capital com a les províncies.

Entorn d'aquell epicentre del llibre parisenc es concentraven les impremtes dels editors de l'*Encyclopédie* –Le Breton, Durand, Briasson, David–, així com l'editor de l'edició *Méthodique*, Charles-Joseph Panckoucke. No gaire lluny d'allí orbitaven les llibreries de Cazin i la de Méricot, tots dos empresonats per editar i vendre llibres prohibits. Associat a Méricot, i a un altre llibreter sospitós, Charles Robustel, *le jeune*, es trobava un altre llibreter seguit molt de prop per la policia del llibre, Jean-Augustin Grangé, que va patir presó també. En aquell mateix entorn, en ple Barri Llatí, se situava la impremta de la vídua de Christophe II David, que hi havia imprès *Thérèse philosophe*, així com una de les llibreries més vigilades per les autoritats, la de Laurent Durand, editor de *De l'esprit* d'Helvétius i dels enciclopedistes²¹. Prop del presidi va estar també Rétif de la Bretonne, qui ens va deixar alguns dels llibres més sediciosos del moment.

Mentrestant, en l'altra riba del riu, entorn del Palais Royal, es concentraven els venedors ambulants de llibres prohibits, i els baixos fons de la ciutat, la prostitució. No gaire lluny d'allí, a la zona més noble de Saint-Honoré, se situava un dels salons més importants de la ciutat, centre d'atracció d'intel·lectuals de tota Europa, el del baró d'Holbach, on van sorgir algunes de les idees més revolucionàries de la Il·lustració francesa.

20. Vegeu els nombrosos treballs de Sabine Juratic sobre el món del llibre parisenc del segle XVIII: “Paris et le livre au siècle des Lumières”, *Histoire et civilisation du livre*, 5 (nov. 2009), p. 45-62; “Le peuple du livre à Paris au siècle des Lumières”, en Pascal Bastien et Simon Macdonald (dir.). *Paris et ses peuples au XVIIIe siècle*. Paris: Éditions de la Sorbonne, 2020, p. 13-26.

21. Jean-Dominique Mellot, Marie-Claude Felton et Élisabeth Queval (ed.). *La Police des métiers du livre à Paris au siècle des Lumières. Historique des libraires et imprimeurs de Paris existants en 1752 de l'inspecteur Joseph d'Hémerly*. Paris: Bibliothèque nationale de France, 2017, p. 208.

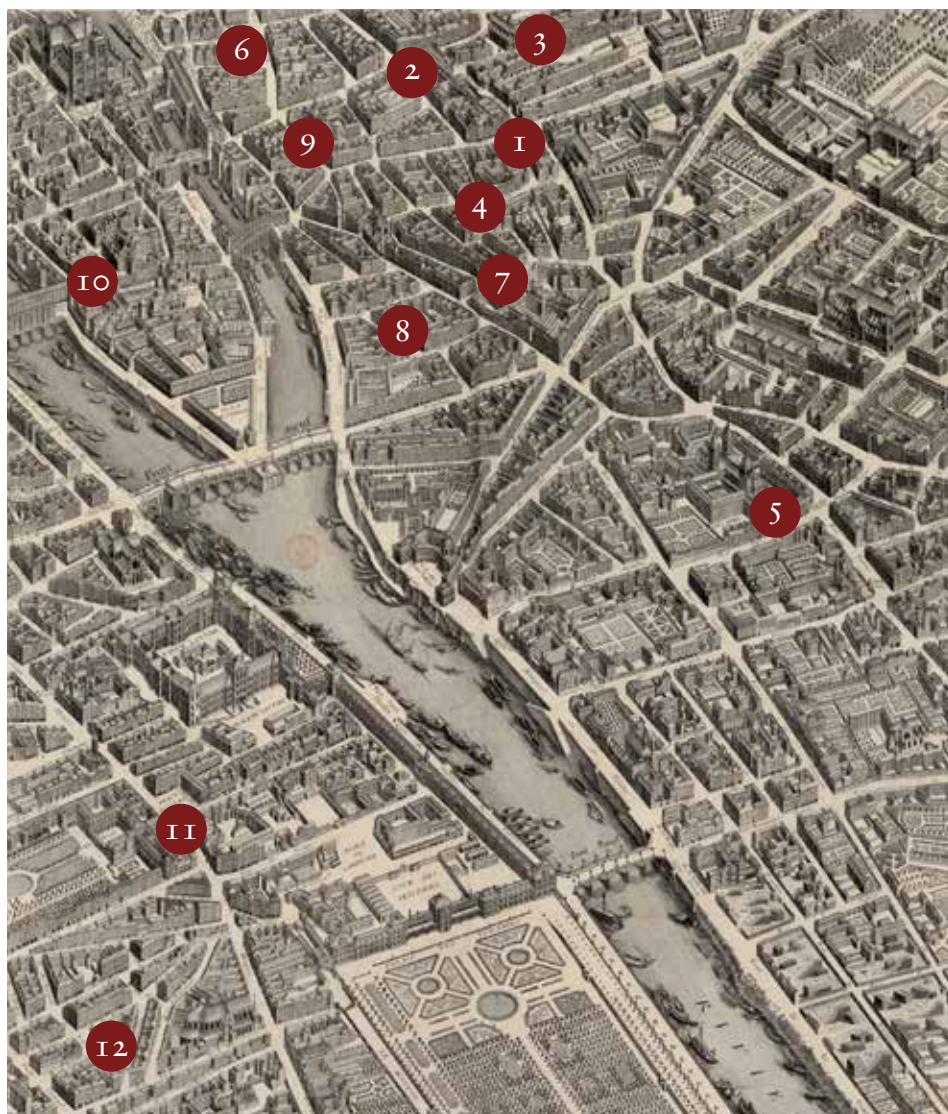
hablando, por obras como la Enciclopedia y los miles de libelos que circularon por la ciudad atacando la arbitrariedad y el despotismo de los Luises, en clara alusión a Luis XIV, Luis XV y Luis XVI. Voces críticas que venían desde dentro de Francia –caso de Diderot, Helvétius, Mercier, Mirabeau, el barón D’Holbach– pero también desde fuera, como –La Mettrie, Raynal o el marqués d’Argens– y que gozaron de la protección de Federico II de Prusia, o de Voltaire, refugiado en Suiza.

Trazar el urbanismo del libro prohibido en el París del XVIII nos lleva irremediablemente a la llamada “milla del oro”, la rue Saint-Jacques²⁰. Allí se agolpaban los principales libreros e impresores tolerados por el Estado para la compraventa de libros. Un selecto grupo de profesionales que gozaba de importantes privilegios, casi monopolios, en la edición de libros. Todos ellos formaban parte de la llamada *Chambre Syndicale de la Librairie*, una corporación que defendía los derechos y privilegios de sus asociados y que acabó convirtiéndose en una especie de grupo de presión, que favoreció la edición clandestina, tanto en la capital como en las provincias.

En torno a aquel epicentro del libro parisino se concentraban las imprentas de los editores de l’*Encyclopédie* –Le Breton, Durand, Briasson, David–, así como el editor de la edición *Méthodique*, Charles-Joseph Panckoucke. No muy lejos de allí orbitaban las librerías de Cazin y la de Mérigot, ambos encarcelados por editar y vender libros prohibidos. Asociado a Mérigot, y a otro librero sospechoso, Charles Robustel, *le jeune*, se encontraba otro librero seguido muy de cerca por la policía del libro, Jean-Augustin Grangé, que padeció cárcel también. En aquel mismo entorno, en pleno Barrio Latino, se ubicaba la imprenta de la viuda de Christophe II David, que había impreso *Thérèse philosophe*, así como una de las librerías más vigiladas por las autoridades, la de Laurent Durand, editor de *De l’esprit* de Helvétius y de los enciclopedistas²¹. Cerca del presidio estuvo también Rétif de la Bretonne, quien nos dejó algunos de los libros más sediciosos del momento.

20. Véanse los numerosos trabajos de Sabine Juratic sobre el mundo del libro parisino del siglo XVIII: “Paris et le livre au siècle des Lumières”, *Histoire et civilisation du livre*, 5 (nov. 2009), p. 45-62; “Le peuple du livre à Paris au siècle des Lumières”, en Pascal Bastien et Simon Macdonald (dir.). *Paris et ses peuples au XVIIIe siècle*. Paris: Éditions de la Sorbonne, 2020, p. 13-26.

21. Jean-Dominique Mellot, Marie-Claude Felton et Élisabeth Queval (ed.). *La Police des métiers du livre à Paris au siècle des Lumières. Historique des libraires et imprimeurs de Paris existants en 1752 de l’inspecteur Joseph d’Hémery*. Paris: Bibliothèque nationale de France, 2017, p. 208.

Ubicación del mundo del libro prohibido en el París del XVIII

Rive gauche: 1. Rue de la Harpe. Imprenta de l'*Encyclopédie*; 2. Rue Saint-Jacques: milla de oro del mundo del libro; 3. Rue Saint-Jacques. Librería de Laurent Durand; 4. Rue des Poitevins. Imprenta de Panckoucke; 5. Rue Taranne. Casa de Diderot; 6. Rue de la Bucherie. Imprenta de Rétif de la Bretonne; 7. Rue Saint-André-des-Arts. Librería de Cazin; 8. Quai des Augustins. Librería de Mérigot; 9. Rue de la Huchette. Imprenta de la viuda de Christophe II David; 10. Entorno del Palacio de Justicia. Librería de Jean-Augustin Grangé; *Rive droite*: 11. Palais-Royal. Centro del libro clandestino; 12. Rue Royale Saint-Roch. Salón del barón d'Holbach.

Mientras tanto, en la otra orilla del río, en torno al Palais Royal, se concentraban los vendedores ambulantes de libros prohibidos, y los bajos fondos de la ciudad, la prostitución. No muy lejos de allí, en la zona más noble de Saint-Honoré, se ubicaba uno de los salones más importantes de la ciudad, centro de atracción de intelectuales de toda Europa, el del barón d’Holbach, donde surgieron algunas de las ideas más revolucionarias de la Ilustración francesa.

Son precisamente esos los protagonistas de la exposición, los autores, libreros e impresores que se situaron al margen de la ley, bien por editar de manera sediciosa, bien por imprimir con falsos pies de imprenta o por alterar la ortodoxia del reino con escritos claramente incendiarios. Es, en palabras de Jonathan Israel, la llamada “Ilustración radical”, que, frente a la Ilustración más moderada, dinamitó los fundamentos de la monarquía a través de escritos que pusieron en cuestión la pervivencia del Antiguo Régimen; de marcada filiación spinoziana, defendían los principios de una democracia representativa, basada en el bien común, la separación iglesia-estado, el materialismo, la libertad individual, la tolerancia universal y la libertad de prensa²². Ese programa político comenzó a alcanzar su máxima expresión a partir de 1770 con dos obras: el *Système de la nature* del barón d’Holbach, y la *Histoire philosophique des deux Indes* de l’abbé Raynal²³.

Todos ellos constituían, según Philipp Blom, un grupo de “gente peligrosa”²⁴, que aparecía diseminada por la ciudad de París de diferentes maneras: regentando un salón, como d’Holbach; dirigiendo una enciclopedia, como Diderot; editando y vendiendo obras prohibidas, como Rétif de la Bretonne o los libreros Cazin y Mérigot; o escribiendo abiertamente obras licenciosas, como Helvétius o Louis-Sébastien Mercier. Se trataba de un grupo homogéneo que se movía en entornos diferentes, unos más selectos –los salones y tertulias– y otros, en los bajos fondos de la ciudad. Pero todos compartían un mismo espíritu, poner al absolutismo francés a los pies de los caballos.

22. Jonathan Israel. *La Ilustración radical. La filosofía y la construcción de la modernidad, 1650-1750*. México: FCE, 2012.

23. Jonathan Israel. *Une révolution des esprits. Les Lumières radicales et les origines intellectuelles de la démocratie moderne*. Marseille: Agone, 2017, p. VIII.

24. Philipp Blom. *Gente peligrosa. El radicalismo olvidado de la Ilustración europea*. Barcelona: Anagrama, 2012.

Són precisament aquests els protagonistes de l'exposició, els autors, llibreters i impressors que es van situar al marge de la llei, bé per editar de manera sediciosa, bé per imprimir amb falsos peus d'impremta o per alterar l'ortodòxia del regne amb escrits clarament incendiàris. És, en paraules de Jonathan Israel, l'anomenada "Il·lustració radical", que, enfront de la Il·lustració més moderada, va dinamitar els fonaments de la monarquia a través d'escrits que van posar en qüestió la pervivència de l'Antic Règim; de marcada filiació spinoziana, defensaven els principis d'una democràcia representativa, basada en el bé comú, la separació església-estat, el materialisme, la llibertat individual, la tolerància universal i la llibertat de premsa²². Aquest programa polític va començar a arribar a la seua màxima expressió a partir de 1770 amb dues obres: el *Système de la nature* del baró d'Holbach, i la *Histoire philosophique des deux Indes* de l'abbé Raynal²³.

Tots ells constituïen, segons Philipp Blom, un grup de "gent perillosa"²⁴, que apareixia disseminada per la ciutat de París de diferents maneres: regentant un saló, com el baró d'Holbach; dirigint una enciclopèdia, com Diderot; editant i venent obres prohibides, com Rétif de la Bretonne o els llibreters Cazin i Mérigot; o escrivint obertament obres llicencioses, com Helvétius o Louis-Sébastien Mercier. Es tractava d'un grup homogeni que es movia en entorns diferents, els uns, més selectes –els salons i les tertúlies– i altres, en els baixos fons de la ciutat. Però tots compartien un mateix esperit: deixar l'absolutisme francès als peus del cavalls.

Algunes d'aquestes obres es van publicar fora de França amb falsos peus d'impremta, a les clandestines premses suïsses de la STN o com a edicions falsificades. De fet, quasi la meitat dels llibres venuts al país gal entre 1750 i 1789 foren pirates²⁵. I és que editar i piratejar era el nostre pa de cada dia en el segle XVIII, especialment quan es tractava de llibres prohibits que acabaven eixamplant l'*Enfer*.

22. Jonathan Israel. *La Ilustración radical. La filosofía y la construcción de la modernidad, 1650-1750*. México: FCE, 2012.

23. Jonathan Israel. *Une révolution des esprits. Les Lumières radicales et les origines intellectuelles de la démocratie moderne*. Marseille: Agone, 2017, p. VIII.

24. Philipp Blom. *Gente peligrosa. El radicalismo olvidado de la Ilustración europea*. Barcelona: Anagrama, 2012.

25. Robert Darnton. *Éditer et pirater. Le commerce des livres en France et en Europe au seuil de la Révolution*. Paris: Gallimard, 2021, p. 11

Algunas de estas obras se publicaron fuera de Francia con falsos pies de imprenta, en las clandestinas prensas suizas de la STN o como ediciones falsificadas. De hecho, casi la mitad de los libros vendidos en el país galo entre 1750 y 1789 fueron piratas²⁵. Y es que editar y piratear estaba a la orden del día en el siglo XVIII, especialmente cuando se trataba de libros prohibidos que iban a engrosar l'*Enfer*. Podría parecer extravagante, pero en aquella centuria democratización y piratería iban de la mano.

Además de los lugares citados, los espacios de la literatura erótica y libertina del París del Setecientos fueron sin lugar a dudas los *boudoirs*, los burdeles y, por sorprendente que pueda parecernos, los conventos también. De allí saldrían algunos de los libros más incendiarios y pecaminosos de la centuria, donde los depravados, los invertidos y las muchachas de mala vida se sucedían. Tal es el caso de *Thérèse philosophe* del marqués d'Argens o de *Histoire de Dom B...*, *portier des Chartreux* de Gervaise de Latouche. Sirvan como ejemplo las aventuras de Casanova, que en una de sus hazañas libertinas al llegar a un convento en Venecia en el que le esperaba su víctima, la monja M.M., halló en su tocador una pequeña biblioteca de libros selectos, donde:

Estaba todo lo que habían escrito contra la religión los filósofos más sabios, todo lo que las plumas más libertinas habían escrito sobre la materia que es el objeto único del amor²⁶.

Libros raros *per se*, pero más aún si contenían grabados, que los hicieran especialmente seductores para cualquier coleccionista. Entre ellos se encontraban “algunos *in-folio* que sólo contenían estampas lascivas”, como las del *Portier des Chartreux*, una de las obras pornográficas más notables del XVIII. Obras que se ubicaban en el llamado “second rayon” de las bibliotecas particulares, donde las obscenidades literarias se ocultaban de las miradas ajenas. Reminiscencias de todo aquello aún son visibles en la actualidad. Basta sino leer las observaciones del viajero inglés *Paddy*, Patrick Leigh Fermor, durante su estancia de reflexión y

25. Robert Darnton. *Éditer et pirater. Le commerce des livres en France et en Europe au seuil de la Révolution*. Paris: Gallimard, 2021, p. 11.

26. Giacomo Casanova. *Mis aventuras con monjas*. Girona: Atalanta, 2010, p. 130.

Podria semblar extravagant, però en aquella centúria democratització i pirateria anaven de bracet.

A més dels llocs citats, els espais de la literatura eròtica i llibertina del París del Set-cents foren sense cap dubte els *boudoirs*, els bordells i, per sorprendent que pugua semblar-nos, també els convents. D'allí eixirien alguns dels llibres més incendiaris i pecaminosos de la centúria, on els depravats, els invertits i les xicotes de mala vida se succeïen. Tal és el cas de *Thérèse philosophe* del marquès d'Argens o d'*Histoire de Dom B...*, *portier des Chartreux* de Gervaise de Latouche. En són un bon exemple les aventures de Casanova, que en una de les seues gestes llibertines en arribar a un convent a Venècia en què l'esperava la seua víctima, la monja M. M., va trobar al seu tocador una petita biblioteca de llibres selectes, on:

Hi havia tot el que havien escrit contra la religió els filòsofs més savis, tot el que les plomes més llibertines havien escrit sobre la matèria que és l'objecte únic de l'amor²⁶.

Llibres rars *per se*, però més encara si contenien gravats, que els feren especialment seductors per a qualsevol col·leccionista. Entre aquests es trobaven “alguns infolis que només contenien estampes lascives”, com les del *Portier des Chartreux*, una de les obres pornogràfiques més notables del XVIII. Obres que se situaven en l'anomenat “second rayon” de les biblioteques particulars, on les obscenitats literàries s'ocultaven de les mirades alienes. Encara són visibles en l'actualitat reminiscències de tot allò. N'hi ha prou, si més no, amb llegir les observacions del viatger anglès *Paddy*, Patrick Leigh Fermor, durant la seua estada de reflexió i creació a l'abadia benedictina de Saint-Wandrille de Fontenelle, quan assenyalava que la biblioteca tenia diversos volums inclosos en l'índex per infringir l'ortodòxia i que “altres punts considerats nocius per a la pau de la vida monàstica estaven tancats en un depòsit conegut com l'*enfer*”²⁷.

26. Giacomo Casanova. *Mis aventuras con monjas*. Girona: Atalanta, 2010, p. 130.

27. Patrick Leigh Fermor. *Un tiempo para callar*. Barcelona: Elba, 2010, p. 65.

creación en la abadía benedictina de Saint-Wandrille de Fontenelle, al señalar que la biblioteca tenía varios volúmenes incluidos en el índice por infringir la ortodoxia y que “otros tantos considerados dañinos para la paz de la vida monástica estaban encerrados en un depósito conocido como el *enfer*”²⁷.

UNA MUESTRA DE BEST SELLERS DE LA LITERATURA PROHIBIDA DEL XVIII

Los estudios de Robert Darnton nos han permitido tener una imagen muy precisa y rigurosa de los principales *best sellers* de la literatura prohibida del XVIII. Un listado de casi cien obras encapsuladas en su momento bajo el nombre de “livres philosophiques”, y que incluía libros, panfletos y libelos. La literatura más culta circulaba junto a una casquería bibliográfica, de escritos efímeros, a modo de pasquines, que circulaban con avidez entre los estamentos más populares y que se adquirían en un mercado negro formado por vendedores ambulantes y libreros sin rostro. Era el llamado Grub Street, en alusión al distrito miserable de Londres del XVIII, el de Cripplegate, infestado de escritores bohemios de poca monta.

De ahí que recorrer los libros sediciosos sea radiografiar el estado de ánimo de una sociedad hambrienta de reformas, de la que se hicieron eco estos escritores que asumieron el riesgo de acabar con sus huesos en las terribles prisiones de París. Seguramente, la juventud e inconsciencia de algunos de ellos les llevó casi al precipicio; y curiosamente, los que más arriesgaron, caso de Diderot, que tenía una familia detrás, fueron los que más pusieron en serio riesgo sus vidas. Algunos compartían rasgos comunes, pues habían pasado por la vida militar (Casanova, Mirabeau, Sade, Nerciat), habían sido encarcelados, y durante ese tiempo nos habían dejado escritos marcadamente licenciosos (Casanova, Sade, Mirabeau, John Cleland); otros habían trabajado como espías para el Estado francés (Jacques Pierre Brissot, Pierre Manuel, Mirabeau, Andrea de Nerciat), y unos cuantos (Casanova, Nerciat), en fin, habían acabado sus días como bibliotecarios, casi a modo de penitencia.

La presente muestra sólo puede ser un homenaje a todos ellos, al tiempo que un recuento de los hombres y mujeres que apostaron por una sociedad mejor,

27. Patrick Leigh Fermor. *Un tiempo para callar*. Barcelona: Elba, 2010, p. 65.

UNA MOSTRA DE *BEST-SELLERS* DE LA LITERATURA PROHIBIDA DEL XVIII

Els estudis de Robert Darnton ens han permès tenir una imatge molt precisa i rigorosa dels principals *best-sellers* de la literatura prohibida del XVIII. Una llista de quasi cent obres encapsulades en el seu moment sota el nom de “livres philosophiques”, que incloïa llibres, pamflets i libels. La literatura més culta circulava al costat d’una morralla bibliogràfica, d’escrits efímers, a manera de pasquins, que eren consumits amb avidesa entre els estaments més populars i que s’adquirien en un mercat negre format per venedors ambulants i llibreters sense rostres. Era l’anomenat Grub Street, en al·lusió al districte miserable de Londres del XVIII, el de Cripplegate, infestat d’escriptors bohemis d’estar per casa.

De tot plegat ve que recórrer els llibres sediciosos siga radiografiar l’estat d’ànim d’una societat famolenta de reformes, de la qual es van fer ressò aquests escriptors que van assumir el risc d’acabar abocats a les temibles presons de París. Segurament, la joventut i la inconsciència d’alguns d’ells els va portar quasi al precipici; i curiosament, els qui més van arriscar, cas de Diderot, que tenia una família darrere, foren els qui més van posar de debò en perill la vida. Alguns compartien trets comuns, perquè havien passat per la vida militar (Casanova, Mirabeau, Sade, Nerciat), havien sigut empresonats, i durant aquell temps ens havien deixat escrits marcadament llicenciosos (Casanova, Sade, Mirabeau, John Cleland); altres havien treballat com a espies per a l’Estat francès (Jacques Pierre Brissot, Pierre Manuel, Mirabeau, Andrea de Nerciat), i uns quants (Casanova, Nerciat), en fi, havien acabat els seus dies com a bibliotecaris, quasi a manera de penitència.

La present mostra només pot ser un homenatge a tots ells, al mateix temps que un recompte dels homes i les dones que van apostar per una societat millor, més justa, lliure i tolerant. Malgrat les seues contradiccions i ambigüitats, que ens porten a reflexionar sobre l’excessiva confiança en el progrés, el debat postcolonial, l’universalisme o la naturalesa mateixa de la seua radicalitat, “l’herència de les Llums” continua sent una constant en el debat polític i intel·lectual del segle XXI²⁸.

28. Antoine Lilti. *L’héritage des Lumières. Ambivalences de la modernité*. Paris: EHESS, Gallimard, Seuil, 2019.

más justa, libre y tolerante. Pese a sus contradicciones y ambigüedades, que nos llevan a reflexionar sobre la excesiva confianza en el progreso, el debate poscolonial, el universalismo, o la naturaleza misma de su radicalidad, “la herencia de las Luces” sigue siendo una constante en el debate político e intelectual del siglo XXI²⁸.

Seguramente, ninguna obra recoge mejor el espíritu del XVIII que l'*Encyclopédie* (1751-1772) de Diderot y D'Alembert, que desde su primera edición se postuló como el mejor exponente de los ideales de los *philosophes*. Su primer tomo era ya toda una declaración de intenciones y una provocación sin concesiones. En él D'Alembert incluía el llamado “árbol del conocimiento”, que dividía las ramas del saber en la Europa del momento y donde por primera vez la filosofía se constituía como el tronco del conocimiento, y la teología como una rama secundaria junto a la magia negra. La polémica estaba servida. No tardó mucho el Consejo Real en prohibir la obra, en sendas ocasiones, en 1752 y 1759. En todas ellas dos personajes jugaron un papel capital para levantar la suspensión: la marquesa de Pompadour, amante de Luis XV y amiga íntima de Diderot, y que logró engatusar al rey; y Malesherbes, responsable de la censura real y, sin embargo, declarado enciclopedista, que miró hacia otro lado en diversas ocasiones.

No obstante, la primera edición tenía un hándicap importante: era demasiado lujosa, como se puede apreciar en el ejemplar expuesto, muy aparatoso, al ser in folio, y a un precio muy elevado, por lo que iba a quedar reducida a la “República de las Letras”, una selecta minoría de intelectuales repartidos por toda Europa. ¿Adónde quedaban los ideales de universalidad de la Enciclopedia?

Había que democratizar, pues, la obra, para lo que no había mejor instrumento que las imprentas suizas, que ya habían producido de manera clandestina la mayoría de libros de los *philosophes*, y que iban a encargarse ahora de popularizar la Enciclopedia, con ediciones in 4° en Ginebra y Neuchâtel por Pellet, y cuyo ejemplar podemos contemplar en la exposición; al igual que las ediciones in 8°, publicadas en Lausanne y Berna en 1778-1782. En total, cerca de 24.000 ejemplares de la obra se distribuyeron por Europa.

28. Antoine Lilti. *L'héritage des Lumières. Ambivalences de la modernité*. Paris: EHESS, Gallimard, Seuil, 2019.

Segurament, cap obra no recull millor l'esperit del XVIII que l'*Encyclopédie* (1751-1772) de Diderot i D'Alembert, que des de la seua primera edició es va postular com el millor exponent dels ideals dels *philosophes*. El seu primer tom era ja tota una declaració d'intencions i una provocació sense concessions. D'Alembert hi incloïa l'anomenat "arbre del coneixement", que dividia les branques del saber a l'Europa del moment i on per primera vegada la filosofia es constituïa com el tronc del coneixement, i la teologia, com una branca secundària al costat de la màgia negra. La polèmica estava servida. No va tardar gaire el Consell Reial a prohibir l'obra, dues vegades, en 1752 i 1759. En totes dues dos personatges tingueren un paper cabdal per a alçar la suspensió: la marquesa de Pompadour, amant de Lluís XV i amiga íntima de Diderot, que aconseguí entabanar el rei; i Malesherbes, responsable de la censura reial i, no obstant això, declarat enciclopedista, que mirà cap a una altra banda diverses vegades.

Tot i això, la primera edició tenia un hàndicap important: era massa luxosa, com es pot apreciar en l'exemplar exposat, molt aparatós, pel fet de ser infoli i a un preu molt elevat, per la qual cosa havia de quedar reduïda a la "República de les Lletres", una selecta minoria d'intel·lectuals repartits per tot Europa. On quedaven els ideals d'universalitat de l'Enciclopèdia?

Calia democratitzar, doncs, l'obra, cosa per a la qual no hi havia millor instrument que les impremtes suïsses, que ja havien produït de manera clandestina la majoria de llibres dels *philosophes*, i que s'encarregarien ara de popularitzar l'Enciclopèdia, amb edicions en quart a Ginebra i Neuchâtel per Pellet, l'exemplar del qual podem contemplar en l'exposició; igual que les edicions en octau, publicades a Lausanne i Berna en 1778-1782. En total, prop de 24.000 exemplars de l'obra es van distribuir per Europa.

Lògicament, no podien faltar en l'exposició alguns dels principals col·laboradors de l'Enciclopèdia. Dos d'ells, el baró d'Holbach i Voltaire, van encapçalar el rànquing dels autors més venuts a l'Europa del XVIII. El noble saxó va regentar un dels salons més notables de la ciutat de París, al qual van acudir intel·lectuals procedents de tot Europa. Un reclam per a tots aquells que volgueren estar al dia dels nous corrents filosòfics, com el materialisme i l'ateisme. Aquell cenacle era un polvorí en tota regla i n'eixirien algunes de les obres més explosives del segle. Llibres que ara es poden contemplar en l'exposició i que procedeixen íntegrament de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València.

Lógicamente, no podían faltar en la exposición algunos de los principales colaboradores de la Enciclopedia. Dos de ellos, el barón d'Holbach y Voltaire, encabezaron el *ranking* de los autores más vendidos en la Europa del XVIII. El noble sajón regentó uno de los salones más notables de la ciudad de París, al que acudieron intelectuales procedentes de toda Europa. Un reclamo para todos aquellos que quisieran estar al día de las nuevas corrientes filosóficas, como el materialismo y el ateísmo. Aquel cenáculo era un polvorín en toda regla y de él saldrían algunas de las obras más explosivas del siglo. Libros que ahora se pueden contemplar en la exposición y que proceden en su totalidad de la Biblioteca Histórica de la Universitat de València.

Resulta cuanto menos sorprendente que el fondo del *Estudi General* sea tan parco en fondos prohibidos del Setecientos, si bien cuente con autores tan censurados como d'Holbach. Desconocemos la procedencia de tales obras, que llevan el sello de "Obras raras y valiosas". Sin embargo, la consulta de algunas de ellas nos depara curiosas apostillas manuscritas del mismo siglo, como la que encontramos en el ejemplar de *Les Prêtres démasqués ou des iniquités du clergé chrétien* (1768), donde se menciona, en clara alusión al título, que "Au lieu du clergé chrétien, l'auteur aurait du designer (au livre) le clergé catholique. Le bon prêtre est chrétien, le mauvais est catholique".

No es este el único de los *banned books* expuestos del noble alemán, que firmaba bajo pseudónimo. Uno de los más importantes, y con el que comenzó el viraje epistemológico del XVIII, fue su *Système de la nature* (1770) publicado con falso pie de imprenta de Londres, dado su carácter abiertamente materialista y ateo. Concretamente, era el tercer *best seller* prohibido más vendido en la Europa de las Luces. Publicada en este caso de manera anónima es su obra *De la cruauté religieuse* (1775), cuyo alusivo nombre nos indica que su contenido está:

Rempli de curieuses anecdotes, de réflexions philosophiques sur les persécutions exercées au nom des religions, les cruautés de l'Inquisition, les exactions commises à l'instigation des pasteurs protestants, les questions oiseuses, ridicules ou indécentes de la théologie scholastique, les moyens employés par le clergé pour exciter les rois à la persécution, etc.²⁹

29. Albert L. Caillet, *Manuel bibliographique des sciences psychiques ou occultes*. Tome II. Paris, 1913, p. 273.

Resulta com a mínim sorprenent que el fons de l'Estudi General siga tan minso en fons prohibits del Set-cents, si bé disposa d'autors tan censurats com el baró d'Holbach. Desconeixem la procedència de tals obres, que porten el segell d'"Obres rares i valuoses". Tot i això, la consulta d'algunes ens ofereix curioses postilles manuscrites del mateix segle, com la que trobem en l'exemplar de *Les Prêtres démasqués ou des iniquités du clergé chrétien* (1768), on s'esmenta, en clara al·lusió al títol, que "Au lieu du clergé chrétien, l'auteur aurait du designer (au livre) le clergé catholique. Le bon prêtre est chrétien, le mauvais est catholique".

No és aquest l'únic dels *banned books* exposats del noble alemany, que signava sota pseudònim. Un dels més importants, i amb el qual va començar el viratge epistemològic del XVIII, fou el seu *Système de la nature* (1770) publicat amb fals peu d'impremta de Londres, donat el seu caràcter obertament materialista i ateu. Concretament, era el tercer *best-seller* prohibit més venut a l'Europa de les Llums. Publicada en aquest cas de manera anònima és la seua obra *De la cruauté religieuse* (1775), l'al·lusiú nom de la qual ens indica que el seu contingut està:

Rempli de curieuses anecdotes, de réflexions philosophiques sur les persécutions exercées au nom des religions, les cruautés de l'Inquisition, les exactions commises à l'instigation des pasteurs protestants, les questions oiseuses, ridicules ou indécentes de la théologie scholastique, les moyens employés par le clergé pour exciter les rois à la persécution, etc.²⁹

Tot un exercici de *deconstrucció de la religió* en general i del cristianisme en particular. Voltaire posseïa un exemplar d'aquesta obra a la seua biblioteca, on va anotar: "Livre dangereux".

Les verinoses idees del baró d'Holbach foren condemnades pel Parlament de París, que va prohibir la circulació dels seus llibres i va decretar la crema d'aquests a l'agost de 1770. Així i tot, no va poder evitar l'"al·luvió" d'edicions; només del *Système*, se'n van publicar més de deu edicions en el segle XVIII. Hi havia, a més, les seues tertúlies de la rue Royale els dijous i diumenges a l'hora de dinar, autèntica caixa de ressonància de les idees filosòfiques del baró d'Holbach, on homes i dones

29. Albert L. Caillet, *Manuel bibliographique des sciences psychiques ou occultes*. Tome II. Paris, 1913, p. 273.

Todo un ejercicio de *deconstrucción de la religión* en general y del cristianismo en particular. Voltaire poseía un ejemplar de esta obra en su biblioteca, donde anotó: “Livre dangereux”.

Las venenosas ideas de d’Holbach fueron condenadas por el Parlamento de París, que prohibió la circulación de sus libros y decretó la quema de estos en agosto de 1770. Sin embargo, no pudo evitar el “aluvión” de ediciones; solo del *Système* se publicaron más de diez ediciones en el siglo XVIII. Estaban además sus tertulias de la rue Royale los jueves y domingos a la hora del almuerzo, auténtica caja de resonancia de las ideas filosóficas de d’Holbach, donde hombres y mujeres de toda Europa acudían con una noble conspiración: transformar el orden civil³⁰. En España, si bien todas sus obras engrosaron el *Index librorum prohibitorum*, no se pudo impedir su introducción y lectura en círculos muy minoritarios³¹. Uno de ellos era el de los nobles españoles, caso de los marqueses de Villafranca y de Santa Cruz, a quienes llegó, a instancias del botánico Cavanilles, un ejemplar de *La morale universelle* de d’Holbach³², presente en esta exposición, en este caso con la edición más perseguida y censurada, la de Amsterdam (1776).

Publicada de manera clandestina en 1772, es la última de las obras expuestas del barón, *Le bon-sens ou idées naturelles opposées aux idées surnaturelles*, que tiene en común con el resto de *best sellers* prohibidos su pequeño formato, normalmente in 8º o in 12º, ideal para ser oculto entre los ropajes o llevarlo en el bolsillo sin despertar sospechas. Concretamente, esta obra tenía razones para ello, pues constituía un verdadero catecismo ateo sintetizado³³ y había sido atribuida, además, a Jean Meslier, destacado materialista.

Uno de los integrantes de la llamada camarilla holbachiana fue sin género de dudas Voltaire. Y de él precisamente es una de las joyas de la exposición, sus Obras Completas, la llamada *edición Kehl* (1784-1789), por la ciudad alemana donde el

30. Holbach. *Sistema de la naturaleza*. Pamplona: Laetoli, 2008, p. 597.

31. Manuel Tizziani, Enrique J. Mihura. “El veneno del materialismo: Juan Ignacio Gorriti, crítico de d’Holbach”, *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, n° 26 (2020), p. 447-450.

32. Nicolás Bas Martín. *El correo de la Ilustración. Libros y lecturas en la correspondencia entre Cavanilles y el librero parisino Fournier (1790-1802)*. Madrid: Ollero y Ramos, 2013, p. 200.

33. Paul Henry Thiry Barón de Holbach. *El buen sentido. Ideas naturales contra ideas sobrenaturales*. Pamplona: Laetoli, 2016, p. 189.

de tot Europa acudien amb una noble conspiració: transformar l'ordre civil³⁰. A Espanya, si bé totes les seues obres van eixamplar l'*Index librorum prohibitorum*, no se'n va poder impedir la introducció i la lectura en cercles molt minoritaris³¹. Un d'aquests era el dels nobles espanyols, cas dels marquesos de Villafranca i de Santa Cruz, als quals va arribar, a instàncies del botànic Cavanilles, un exemplar de *La morale universelle* del baró d'Holbach³², present en aquesta exposició, en aquest cas amb l'edició més perseguida i censurada, la d'Amsterdam (1776).

Publicada de manera clandestina en 1772, és l'última de les obres exposades del baró, *Le bon-sens ou idées naturelles opposées aux idées surnaturelles*, que té en comú amb la resta de *best-sellers* prohibits el seu petit format, normalment en octau o en dotzè, ideal per a anar ocult entre les vestidures o portar-lo a la butxaca sense despertar sospites. Concretament, aquesta obra donava bones raons en aquest sentit, perquè constituïa un vertader catecisme ateu sintetitzat³³ i havia sigut atribuïda, a més, a Jean Meslier, destacat materialista.

Un dels integrants de l'anomenada camarilla holbachiana fou, sense cap mena de dubte, Voltaire. I d'ell precisament és una de les joies de l'exposició, les seues *Obres completes*, l'anomenada *edició Kehl* (1784-1789), per la ciutat alemanya on l'editor Beaumarchais va dur a terme tan titànic projecte, que li va acabar costant la ruïna econòmica i la salut. L'edició exposada té una peculiaritat que la fa especialment rara i singular, i és que es tracta d'un dels vint-i-cinc exemplars que es van editar en *grand papier bleu*, edició produïda en exclusiva per a un client molt particular, Frederic II de Prússia, que, interessat per la publicació i a causa de la malaltia ocular que patia, va decidir encarregar una tirada extremadament limitada de l'obra en una mena de paper que, segons el parer dels seus metges, li resultaria més fàcil de llegir.

30. Holbach. *Sistema de la naturaleza*. Pamplona: Laetoli, 2008, p. 597.

31. Manuel Tizziani, Enrique J. Mihura. "El veneno del materialismo: Juan Ignacio Gorriti, crítico de d'Holbach", *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, n° 26 (2020), p. 447-450.

32. Nicolás Bas Martín. *El correo de la Ilustración. Libros y lecturas en la correspondencia entre Cavanilles y el librero parisino Fournier (1790-1802)*. Madrid: Ollero y Ramos, 2013, p. 200.

33. Paul Henry Thiry, barón de Holbach. *El buen sentido. Ideas naturales contra ideas sobrenaturales*. Pamplona: Laetoli, 2016, p. 189.

editor Beaumarchais llevó a cabo tan titánico proyecto, que le acabó costando la ruina económica y la salud. La edición expuesta tiene una peculiaridad que la hace especialmente rara y singular, y es que se trata de uno de los veinticinco ejemplares que se editaron en *grand papier bleu*, edición producida en exclusiva para un cliente muy particular, Federico II de Prusia, quien, interesado por la publicación, y debido a la dolencia ocular que sufría, decidió encargar una tirada extremadamente limitada de la obra en un tipo de papel que, a juicio de sus médicos, le resultaría más fácil de leer.

Pero, además de la edición Kehl, no podíamos dejar de mostrar otra edición completa de las obras de Voltaire, en este caso las editadas en uno de sus lugares predilectos, en Amsterdam (1738), y en las prensas de Ledet y Desbordes, que, tras las de Marc-Michel Rey, fueron las más prolíficas en ediciones volterianas. Los dos impresores holandeses obtuvieron el privilegio exclusivo para imprimir las obras del francés, no sin tener que lidiar con el agrio carácter de este³⁴.

En el número diez de los *best sellers* más prohibidos en la Europa del XVIII figuraba por méritos propios *La Pucelle d'Orléans* [1799] de Voltaire. Fue sin duda una de sus obras más polémicas, al arremeter duramente contra la corrupción religiosa y monárquica, lo que le valió ser llevada a la hoguera, y de ahí al ignominioso Índice. Es muy probable que la obra fuera desfigurada por los enemigos e imitadores de Voltaire, quienes imprimieron ediciones con adiciones e ilustraciones textuales eróticas y políticamente dudosas y difamatorias que han dado al libro una innmerceda y persistentemente sulfurosa reputación que todavía perdura³⁵.

Sin embargo, el mayor ruido intelectual del momento lo causaron una serie de autores y obras, algunas de las cuales quedaron manuscritas, que construyeron el edificio de la llamada Ilustración radical, y de las que exponemos también algunos ejemplares. Uno de ellos es el ya citado Diderot, que antes de la Enciclopedia comenzó a mostrar ya claros indicios de sus intenciones: causar revuelo. ¡Vaya si lo logró, pues le llevó directo al presidio de Vincennes! La razón, una pequeña

34. Kees van Strien. "Voltaire et ses libraires d'Amsterdam, Ledet et Desbordes, 1731-1742", en François Bessire et Françoise Tilkin. *Voltaire & le livre*. Ferney: Centre International d'Étude su XVIIIe siècle, 2009, p. 3-24.

35. Nicholas Marlowe. *List 6: Voltaire's 'La Pucelle': feuds, vengeance and forgeries*. London-Montpellier: Nicholas Marlowe, 2021, p. 4.

Però, a més de l'edició Kehl, no podíem deixar de mostrar una altra edició completa de les obres de Voltaire, en aquest cas les editades en un dels seus llocs predilectes, a Amsterdam (1738), i a les premses de Ledet i Desbordes, que, després de les de Marc-Michel Rey, foren les més prolífiques en edicions volterianes. Els dos impressors holandesos van obtenir el privilegi exclusiu per a imprimir les obres del francès, no sense haver de bregar amb l'agre caràcter d'aquest³⁴.

En el número deu dels supervendes més prohibits a l'Europa del XVIII figurava per mèrits propis *La Pucelle d'Orléans* [1799] de Voltaire. Fou sens dubte una de les seues obres més polèmiques, pel fet d'arremetre durament contra la corrupció religiosa i monàrquica, la qual cosa li va valdre ser duta a la foguera, i d'ací a l'ignominiós *Índex*. És molt probable que l'obra fora desfigurada pels enemics i imitadors de Voltaire, que en van imprimir edicions amb addicions i il·lustracions textuais eròtiques i políticament dubtoses i difamatòries que han donat al llibre una immerescuda i persistentment sulfurosa reputació que encara perdura³⁵.

Amb tot, el major soroll intel·lectual del moment el van causar una sèrie d'autors i obres, algunes de les quals van quedar manuscrites, que van construir l'edifici de l'anomenada Il·lustració radical, i de les quals exposem també alguns exemplars. Un d'aquests és el ja citat Diderot, que abans de l'Enciclopèdia va començar a mostrar ja clars indicis de les seues intencions: causar enrenou. I vaja si ho va aconseguir, perquè el va portar directe al presidi de Vincennes! La raó, una petita obra, *Les Pensées philosophiques*, publicada a París en 1746 amb fals colofó de la Haia. En aqueixos "pensaments" Diderot es mostrava com un deista a la manera de Voltaire, si bé acabaria sent un destacat "descregut" i materialista. De moment oferia la imatge d'un escèptic que arremetia contra la intolerància de l'església i que deixava ja bona nota de cap a on s'encaminava la seua obra i la seua persona. *Piscis hic non est omnium* –aquest peix no és

34. Kees van Strien. "Voltaire et ses libraires d'Amsterdam, Ledet et Desbordes, 1731-1742", en François Bessire et Françoise Tilkin. *Voltaire & le livre*. Ferney: Centre International d'Étude su XVIIIe siècle, 2009, p. 3-24.

35. Nicholas Marlowe. *List 6: Voltaire's 'La Pucelle': feuds, vengeance and forgeries*. London-Montpellier: Nicholas Marlowe, 2021, p. 4.

obra, los *Pensées philosophiques*, publicada en París en 1746 con falso colofón de La Haya. En esos “pensamientos” Diderot se mostraba como un deísta a la manera de Voltaire, si bien acabaría siendo un destacado “descreído” y materialista. De momento ofrecía la imagen de un escéptico que arremetía contra la intolerancia de la iglesia y que dejaba ya buena nota de hacia dónde se encaminaba su obra y su persona. *Piscis hic non est omnium* –este pescado no es para todo el mundo–. Con este epígrafe latino que añadió el impresor Durand en la primera página del libro, Diderot dejaba muy a las claras que su intención era marcadamente provocadora. Algunos lectores, como el célebre economista Turgot, lo entendieron perfectamente, al señalar que la erudición aburre a la gente. La metafísica la repele.

Un *bon mot* [una palabra ocurrente] es recordado y pasa de boca en boca; su veneno [es] más volátil y se traspasa con el aliento. [La toxina de Diderot] Es más peligrosa si cabe en tanto produce los más alegres placeres de la imaginación y las más refinadas gratificaciones de la mente³⁶.

No fue el placer sino el veneno que había que extirpar el que condujo al Parlamento de París a condenar la obra a ser quemada públicamente en la place de Grève, donde se realizaban las ejecuciones públicas de la guillotina. Era evidente que el enciclopedista se acercaba al precipicio.

Colaborador de la Enciclopedia e integrante también del llamado grupo de los ultras de las Luces, encontramos a Helvétius. A diferencia de Diderot, gozaba de una posición económica desahogada, era *fermier général* –recaudador de impuestos– lo que le permitía mayor contundencia en sus afirmaciones. No obstante, la publicación de su obra *Del espíritu* (1758) en París generó auténtico furor. Su venta fue prohibida por el Consejo de Estado, y sus ejemplares –aunque seguramente no todos– fueron quemados. El papa Clemente XII advirtió a todos los católicos dueños del libro que debían hacerlo quemar por un sacerdote o serían excomulgados. Ante tales sacudidas, Helvétius decidió comenzar una obra que quiso se publicara tras su muerte. Toda una declaración de intenciones, que se cumplieron.

36. Andrew S. Curran. *Diderot y el arte de pensar libremente*. Barcelona: Ariel, 2020, p. 72.

per a tothom—. Amb aquest epígraf llatí que va afegir l'impressor Durand en la primera pàgina del llibre, Diderot deixava clar i net que la seua intenció era marcadament provocadora. Alguns lectors, com el cèlebre economista Turgot, ho van entendre perfectament, en assenyalar que l'erudició avorreix la gent. La metafísica la repel·leix.

Un *bon mot* [una paraula ocurrent] és recordat i passa de boca en boca; el seu verí [és] més volàtil i es traspassa amb l'alè. [La toxina de Diderot] És més perillosa encara en la mesura en què produeix els més alegres plaers de la imaginació i les més refinades gratificacions de la ment³⁶.

No seria el plaer sinó el verí que calia extirpar el que va conduir el Parlament de París a condemnar l'obra a ser cremada públicament en la plaça de Grève, on es feien les execucions públiques de la guillotina. Era evident que l'enciclopedista s'acostava al precipici.

Col·laborador de l'Enciclopèdia i integrant també de l'anomenat grup dels ultres de les Llums, trobem Helvétius. A diferència de Diderot, gaudia d'una posició econòmica benestant, era *fermier général* –recaptador d'impostos–, la qual cosa li permetia major contundència en les seues afirmacions. No obstant això, la publicació de la seua obra *De l'esprit* (1758) a París va generar autèntic furor. La seua venda fou prohibida pel Consell d'Estat, i els seus exemplars –encara que segurament no tots– foren cremats. El papa Climent XII va advertir tots els catòlics amos del llibre que havien de fer-lo cremar per un capellà o serien excomunicats. Davant tals sacsejades, Helvétius va decidir començar una obra que va voler es publicara després de la seua mort. Tota una declaració d'intencions, que es van complir.

De l'homme, de ses facultés intellectuelles et de son éducation (1773), que exposem en aquesta mostra, portava fals colofó de Londres, si bé havia sigut imprès a Lió de manera clandestina. Com l'anterior, l'edició fou condemnada pel Parlament i perseguida per la policia. I, de nou, els seus atacs anaven contra els enemics de sempre: l'església, el clergat, el papa, els jansenistes, els jesuïtes, els filòsofs escolàstics, els rosegaltars, la censura, els sacerdots, els teòlegs, els dèspotes, els monjos. Sota la ploma d'Helvétius trobem consideracions sobre l'"interès general", la "salut

36. Andrew S. Curran. *Diderot y el arte de pensar libremente*. Barcelona: Ariel, 2020, p. 72.

De l'homme, de ses facultés intellectuelles et de son éducation (1773), que exponemos en esta muestra, llevaba falso colofón de Londres, si bien había sido impreso en Lyon de manera clandestina. Como la anterior, la edición fue condenada por el Parlamento y perseguida por la policía. Y, de nuevo, sus ataques iban contra los enemigos de siempre: la Iglesia, el clero, el papa, los jansenistas, los jesuitas, los filósofos escolásticos, los santurriones, la censura, los sacerdotes, los teólogos, los déspotas, los monjes. Bajo la pluma de Helvétius encontramos consideraciones sobre el “interés general”, la “salud pública”, etc. Su programa se fundaba en una política hedonista basada en la “felicidad de la gran mayoría”, frente al despotismo³⁷. El filósofo sabía que, cuando fuera leído, su cuerpo reposaría en una tumba. Pero su voz ya había producido un eco sin precedentes. Su discurso alimentó sin duda el relato de toda una generación de filósofos que no reconocían a Dios, ni a señor, ni a papa ni a rey, y para la cual la iglesia católica y la monarquía no eran tabúes³⁸. Defendían cuatro principios fundamentales: ateísmo, materialismo, hedonismo y revolución, que en sus obras adoptaron la forma de la voluptuosidad, el placer, el mundo sensible, el cuerpo, el bien público y el socialismo³⁹. En esta línea se sitúa uno de los textos prohibidos que más éxito tuvo en el XVIII, más de cincuenta ediciones, y que obligaron a su autor a exiliarse de Francia, concretamente a la corte de Federico II.

La *Histoire philosophique des deux Indes* (1780), de la que se expone la magnífica edición Pellet, era todo un manifiesto anticolonialista y contra la explotación política y religiosa practicada por los colonos europeos, que contribuyó a alimentar la llamada leyenda negra española⁴⁰. No sorprende que Diderot colaborara en su redacción.

El alegato en defensa de la abolición de la esclavitud y en contra de la colonización como resultado del progreso de la civilización moderna lo retomaba Raynal de Rousseau, especialmente de su *Discurso sobre las ciencias y las artes*, donde, curiosamente, y por el tema que nos atañe, el ginebrino alertaba contra la invención de

37. Claude-Adrien Helvétius. *Del hombre. De sus facultades intelectuales y de su educación*. Pamplona: Laetoli, 2020, p. 563.

38. Michel Onfray. *Los ultras de las Luces. Contrahistoria de la filosofía*, IV. Barcelona: Anagrama, 2010, p. 25.

39. *Ibidem*, p. 41.

40. Cecil Courtney and Jenny Mander (ed.). *Raynal's Histoire des deux Indes. Colonialism, networks and global exchange*. Oxford: Voltaire Foundation, 2015, p. 175-185.

pública”, etc. El seu programa es fundava en una política hedonista basada en la “felicitat de la gran majoria”, enfront del despotisme³⁷. El filòsof sabia que, quan fora llegit, el seu cos reposaria en una tomba. Però la seua veu ja havia produït un ressò sense precedents. El seu discurs va alimentar sens dubte el relat de tota una generació de filòsofs que no reconeixien Déu ni senyor ni papa ni rei, i per a la qual l’església catòlica i la monarquia no eren tabús³⁸. Defensaven quatre principis fonamentals: ateisme, materialisme, hedonisme i revolució, que en les seues obres van adoptar la forma de la voluptuositat, el plaer, el món sensible, el cos, el bé públic i el socialisme³⁹. En aquesta línia se situa un dels textos prohibits que més èxit va tenir en el XVIII, amb més de cinquanta edicions, i que van obligar el seu autor a exiliar-se de França, concretament a la cort de Frederic II.

La *Histoire philosophique des deux Indes* (1780), de la qual s’exposa la magnífica edició Pellet, era tot un manifest anticolonialista i contra l’explotació política i religiosa practicada pels colons europeus, que va contribuir a alimentar l’anomenada llegenda negra espanyola⁴⁰. No sorprèn que Diderot col·laborara a redactar-la.

L’al·legat en defensa de l’abolició de l’esclavitud i en contra de la colonització com a resultat del progrés de la civilització moderna el reprenia Raynal de Rousseau, especialment del seu *Discurs sobre les ciències i les arts*, on, curiosament i per al tema que ens concerneix, el ginebrí alertava contra la invenció de la impremta i l’edició de llibres prohibits⁴¹. Paradoxalment, ell fou el primer a incomplir els seus propis advertiments, perquè en 1762 va publicar dues obres que foren ràpidament prohibides, i que ara tenim l’oportunitat de contemplar: la “Bíblia” de la Revolució Francesa, el *Contracte social*, i el seu tractat de filosofia de l’educació, l’*Emili o de l’educació* (1762), on recull les etapes educatives del jove Emili i de la seua futura esposa Sofia en una societat qualificada per ell com a corrupta.

37. Claude-Adrien Helvétius. *Del hombre. De sus facultades intelectuales y de su educación*. Pamplona: Laetoli, 2020, p. 563.

38. Michel Onfray. *Los ultras de las Luces. Contrahistoria de la filosofía, IV*. Barcelona: Anagrama, 2010, p. 25.

39. *Ibidem*, p. 41.

40. Cecil Courtney and Jenny Mander (ed.). *Raynal’s Histoire des deux Indes. Colonialism, networks and global exchange*. Oxford: Voltaire Foundation, 2015, p. 175-185.

41. Michel Onfray, *Los ultras, op. cit.*, p. 24.

la imprenta y la edición de libros prohibidos⁴¹. Paradójicamente, él fue el primero en incumplir sus propias advertencias, pues en 1762 publicó dos obras que fueron rápidamente prohibidas, y que ahora tenemos la oportunidad de contemplar: la “Biblia” de la Revolución Francesa, el *Contrato social*, y su tratado de filosofía de la educación, el *Emile, ou de l'éducation* (1762), donde recoge las etapas educativas del joven Emilio y de su futura esposa Sofía en una sociedad calificada por él como corrupta.

El espíritu hedonista que caracterizó a una parte importante de los llamados ilustrados radicales tenía un personaje de referencia en la figura del epicureista La Mettrie, de quien exponemos una de las obras filosóficas que mejor lo definen, *La voluptuosidad*. Su carácter inaprehensible, proteiforme y burlesco le llevó a huir de Francia y Holanda, perseguido por la justicia, buscando refugio en la corte lucreciana de Federico II. La obra formaba parte de un conjunto de ensayos dedicados al arte de gozar, donde defendía los cuatro dogmas que articulan su obra: la materialidad del alma, la nada de la muerte, el hedonismo y el antifinalismo⁴².

Una de las joyas bibliográficas de esta muestra la constituye el manuscrito de un escritor hasta hace poco escasamente valorado, un tal Jean Meslier, cura ateo del reinado de Luis XIV, hedonista convencido y filósofo en el sentido amplio del término. Como señala Michel Onfray, Meslier “condensa bajo una sotana toda la dinamita que mina el siglo XVIII”⁴³. Un sacerdote sin rostro que ofreció todo el arsenal conceptual para las llamadas Luces radicales. Su única obra, un manuscrito, pero ¡qué manuscrito! El *Testamento*, también conocido como *Pensées et sentiments du Père Meslier sur les erreurs et les superstitions de toutes les religions et principalement de la religion chrétienne*, escritos entre 1719 y 1729, es un monstruo de más de mil páginas escritas a mano, con pluma de oca, en su refugio de Étrépigny, en las Ardenas. Una obra que seguramente solo él conocía y que circuló vertiginosamente de manera clandestina tras su muerte, quedando muy pocos ejemplares en la actualidad. Voltaire señaló la existencia de un centenar a comienzos de 1760, si bien actualmente no se conservan más de veinte. La obra que exponemos es

41. Michel Onfray, *Los ultras*, op. cit., p. 24.

42. La Mettrie. *El arte de gozar. Ensayos hedonistas*. Pamplona: Laetoli, 2015, p. 208.

43. Michel Onfray, *Los ultras*, op. cit., p. 45.

L'esperit hedonista que va caracteritzar una part important dels anomenats il·lustrats radicals tenia un personatge de referència en la figura del epicuri La Mettrie, de qui exposem una de les obres filosòfiques que millor el defineixen, *La voluptuositat*. El seu caràcter inaprehensible, proteïforme i burlesc el va portar a fugir de França i Holanda, perseguit per la justícia, buscant refugi en la cort lucreciana de Frederic II. L'obra formava part d'un conjunt d'assajos dedicats a l'art de gaudir, on defensava els quatre dogmes que articulen la seua obra: la materialitat de l'ànima, el no-res de la mort, l'hedonisme i l'antifinalisme⁴².

Una de les joies bibliogràfiques d'aquesta mostra, la constitueix el manuscrit d'un escriptor fins fa poc escassament valorat, un tal Jean Meslier, capellà ateu del regnat de Lluís XIV, hedonista convençut i filòsof en el sentit ampli del terme. Com assenyala Michel Onfray, Meslier “condensa sota una sotana tota la dinamita que mina el segle XVIII”⁴³. Un sacerdot sense rostre que va oferir tot l'arsenal conceptual per a les anomenades Llums radicals. La seua única obra, un manuscrit, però quin manuscrit! El *Testament*, també conegut com a *Pensées et sentiments du Père Meslier sur les erreurs et les superstitions de toutes les religions et principalement de la religion chrétienne*, escrits entre 1719 i 1729, és un monstre de més de mil pàgines escrites a mà, amb ploma d'oca, al seu refugi d'Étrépy, a les Ardenes. Una obra que segurament només ell coneixia i que va circular vertiginosament de manera clandestina després de la seua mort, obra de la qual queden molt pocs exemplars en l'actualitat. Voltaire va assenyalar-ne l'existència d'un centenar al començament de 1760, si bé actualment no se'n conserven més de vint. L'obra que exposem és, doncs, un dels raríssims manuscrits d'aquest llibre incendiari que tenia blancs ben definits: la religió catòlica, l'església, la gent de poder. Tot al contrari, a qui rescatava aquest capellà? Els pobres, la gent comuna, els llauradors, els treballadors, els explotats... i també les dones i els xiquets, sense oblidar –avançant-se a la seua època– els drets dels animals, que pateixen la maldat dels éssers humans⁴⁴.

Els ressons de Meslier degueren arribar a molts racons d'Europa, encara que els ultres del Segle de les Llums van callar el seu deute que tenien amb ell. El van

42. La Mettrie. *El arte de gozar. Ensayos hedonistas*. Pamplona: Laetoli, 2015, p. 208.

43. Michel Onfray, *Los ultras, op. cit.*, p. 45.

44. *Ibidem*, p. 50.

pues uno de los rarísimos manuscritos de este libro incendiario, que tenía blancos bien definidos: la religión católica, la Iglesia, la gente de poder. Por el contrario ¿a quiénes rescató este cura? a los pobres, a la gente común, a los campesinos, a los trabajadores, a los explotados... y también a las mujeres y los niños, sin olvidar –en claro guiño actual *avant la lettre*– a los derechos de los animales, que sufren la maldad de los seres humanos⁴⁴.

Los ecos de Meslier debieron llegar a muchos rincones de Europa, aunque los ultras del Siglo de las Luces callaran su deuda con él. Lo utilizaron, pero no lo citaron, en un claro ejercicio de mezquindad intelectual que seguramente buscaba alejarse lo más posible de las fuentes originales del veneno.

Otros, como Jean-Baptiste de Boyer, marqués d'Argens, mostraron un mayor apego a las ideas de Meslier, al convertirse en *superstitionis destructor*, para lo que buscó refugio en la que por entonces era considerada la patria de la libertad, Holanda. Desde allí inició una intensa actividad intelectual vinculada al libertinaje enciclopédico de Pierre Bayle, labor que continuó al pasar a la corte de Federico II, protector de los filósofos sediciosos. Sus posiciones filosóficas las plasmó a través del género epistolar, que mostramos en esta exposición a través de dos obras: las *Lettres juives* (1764), y las *Mémoires secrètes de la République des Lettres* (1737).

En la primera de ellas, y a través del viaje de un judío por Europa y por el Mediterráneo, el noble francés se deleitaba en reflexiones de todo tipo, demostrando un deísmo inspirado por Spinoza y una apertura intelectual y una erudición sin límites. Por su parte, las *Mémoires* de la llamada República de las Letras recogen a modo de cartas las principales obras de los antiguos y los modernos, comentadas de manera crítica, al objeto de evitar los prejuicios y falsedades. La valía intelectual de esta obra queda ahora corroborada por el magnífico *super libris* que posee, el de la marquesa de Pompadour.

La famosa marquesa era una mujer cultivada que poseía una extraordinaria biblioteca, con bibliotecario propio, y una selecta colección de libros encuadernados lujosamente. Con tal bagaje no es de extrañar que a su papel de cortesana uniera su rol de “asesora” áulica del rey, tal y como se desprende de sus interesantes *Mémoires* (1766) que también exhibimos, y donde nos desentraña las interioridades del

44. Ibidem, p. 50.

utilitzar, però no el van citar, en un clar exercici de mesquinesa intel·lectual que segurament buscava allunyar-se tant com fora possible de les fonts originals del verí.

Altres, com Jean-Baptiste de Boyer, marquès d'Argens, van mostrar una major inclinació a les idees de Meslier, pel fet de convertir-se en *superstitionis destructor*, per la qual cosa va buscar refugi en la que en aquells dies era considerada la pàtria de la llibertat, Holanda. Des d'allí va iniciar una intensa activitat intel·lectual vinculada al llibertinatge enciclopèdic de Pierre Bayle, tasca que va continuar en passar a la cort de Frederic II, protector dels filòsofs sediciosos. Les seues posicions filosòfiques, les va plasmar a través del gènere epistolar, que mostrem en aquesta exposició per mitjà de dues obres: les *Lettres juives* (1764), i les *Mémoires secrètes de la République des Lettres* (1737).

En la primera, i a través del viatge d'un jueu per Europa i pel Mediterrani, el noble francès es delectava en reflexions de tota mena, demostrant un deisme inspirat per Spinoza i una obertura intel·lectual i una erudició sense límits. Per la seua banda, les *Mémoires* de l'anomenada República de les Lletres recullen a manera de cartes les principals obres dels antics i els moderns, comentades de manera crítica, a fi d'evitar els prejudicis i falsedats. La vàlua intel·lectual d'aquesta obra queda ara corroborada pel magnífic *superlibros* que posseeix, el de la marquesa de Pompadour.

La famosa marquesa era una dona cultivada que posseïa una extraordinària biblioteca, amb bibliotecari propi, i una selecta col·lecció de llibres enquadernats luxosament. Amb un tal bagatge no cal estranyar-se que al seu paper de cortesana afegira el seu rol d'"assessora" àulica del rei, tal com es desprèn de les seues interessants *Mémoires* (1766) que també exhibim, on ens revela les interioritats del Versalles dels últims anys de Lluís XV a través de picants anècdotes. Secrets d'estat que la mateixa Pompadour va demanar que es publicaren després de la seua mort, com així succeiria. L'obra fou inicialment atribuïda a un escriptor voluptuós, Claude-Prosper Jolyot de Crébillon, del qual exposem dues de les obres més suggeridores.

La primera és les *Lettres* (1757), de la més gran "amant" de tots els temps, Ninon de l'Enclos. Una autèntica alcavota que es va encarregar d'associar els apetits reials amb joves donzelles, i que ens delecta amb les seues cartes als marquesos de Sévigné, un dels tants amants que va tenir aquesta cortesana que va aconseguir

Versalles de los últimos años de Luis XV a través de picantes anécdotas. Secretos de estado que la propia Pompadour pidió se publicarían tras su muerte, como así fue. La obra fue inicialmente atribuida a un escritor voluptuoso, Claude-Prosper Jolyot de Crébillon, del que exponemos dos de sus obras más sugerentes.

La primera de ellas las *Lettres* (1757), de la más grande “amante” de todos los tiempos, Ninon de l’Enclos. Una auténtica alcahueta que se encargó de saciar los apetitos reales con jóvenes doncellas, y que nos deleita con sus cartas a los marqueses de Sévigné, uno de los tantos amantes que tuvo esta cortesana que consiguió utilizar sus encantos para ascender dentro de las élites parisinas, políticas o literarias⁴⁵. Por su parte, en *Le Temple de Vénus* (1777), Crébillon recurre a la diosa de la belleza y del amor sensual, y al “palacio de Venus”, un espacio que constituye en la narrativa libertina, visible en Sade, el marco principal para el desarrollo de la seducción. Señalaba el filósofo epicúreo y materialista La Mettrie que “se reconoce a quienes frecuentan a la diosa por su urbanidad, su educación y el encanto de su trato”⁴⁶. Unas virtudes de las que hicieron gala tanto la marquesa de Pompadour como la célebre Ninon, cuyo poder de seducción y curiosidad intelectual, les llevó a poseer diferentes libros prohibidos. Al igual que su principal cliente, el rey, que sabemos contaba con varios ejemplares picantes en su biblioteca. De ello nos deja constancia uno de los libreros con mayor solera del París del XVIII, el ya citado Debure, que en su célebre *Catalogue des livres rares et précieux*, objeto de deseo de cualquier bibliófilo, y que ahora exponemos, la *Bibliographie instructive des livres rares et singuliers* (1765), cita un listado de varios libros de temática erótico-pornográfica en la Biblioteca real. Entre ellos los *Ragionamenti* del poeta italiano Pietro Aretino, auténtico Kamasutra occidental; o *L’Alcibiade fanciullo* del sacerdote libertino Antonio Rocco, considerado uno de los textos más obscenos de la literatura italiana.

Al mundo del libro parisino del Setecientos pertenecen también otras obras ahora expuestas. Una de ellas, de un impresor conocido por la edición de obras falsificadas, entre otras la suya, *Le pornographe* (1770), donde Rétif de la Bretonne proponía establecer la prostitución como una institución pública para luchar

45. Michel Vergé-Franceschi, Anna Moretti. *Una historia erótica de Versailles (1661-1789)*. Madrid: Siruela, 2017, p. 126.

46. La Mettrie. *El arte de gozar. Ensayos hedonistas*. Pamplona: Laetoli, 2015, p. 140.

utilitzar els seus encants per a ascendir dins de les elits parisenques, polítiques o literàries⁴⁵. Per la seua banda, en *Le Temple de Vénus* (1777), Crébillon recorre a la deessa de la bellesa i de l'amor sensual, i al “palau de Venus”, un espai que constitueix en la narrativa llibertina, visible en Sade, el marc principal per al desenvolupament de la seducció. Assenyalava el filòsof epicuri i materialista La Mettrie que “es reconeix als qui freqüenten la deessa per la seua urbanitat, la seua educació i l'encant del seu tracte”⁴⁶. Unes virtuts de les quals van fer gala tant la marquesa de Pompadour com la cèlebre Ninon, el poder de seducció de les quals, junt amb la seua curiositat intel·lectual, les va portar a posseir diferents llibres prohibits. Igual que el seu principal client, el rei, que sabem que disposava de diversos exemplars picants a la seua biblioteca. D'això, ens en deixa constància un dels llibreters amb més pedigrí del París del XVIII, el ja citat Debure, que en el seu cèlebre *Catalogue des livres rares et précieux*, objecte de desig de qualsevol bibliòfil, i que ara expossem, la *Bibliographie instructive des livres rares et singuliers* (1765), cita una llista de diversos llibres de temàtica eroticopornogràfica a la Biblioteca Reial. Entre ells els *Ragionamenti* del poeta italià Pietro Aretino, autèntic Kamasutra occidental; o *L'Alcibiade fanciullo* del sacerdot llibertí Antonio Rocco, considerat un dels textos més obscens de la literatura italiana.

Al món del llibre parisenc del Set-cents pertanyen també altres obres ara exposades. Una d'aquestes, d'un impressor conegut per l'edició d'obres falsificades, entre altres, la seua, *Le pornographe* (1770), on Rétif de la Bretonne proposava establir la prostitució com una institució pública per a lluitar contra la proliferació de malalties venèries. El llibre va conèixer un gran èxit a tot Europa, si bé la seua reputació de llibertí es va incrementar amb *Le paysan perversi*, on a manera d'autobiografia narra la perdició moral i la perversió que regnava a París, que conduïa a la desraó i, d'ací, a la bogeria.

Desconec si Picasso va llegir Rétif, però la veritat és que l'obra que va marcar l'inici del cubisme, *Les senyorettes d'Avignon* (1907), tenia molt del francès, perquè representa l'habitació d'un bordell, possiblement de Barcelona, on apareixen

45. Michel Vergé-Franceschi, Anna Moretti. *Una historia eròtica de Versalles (1661-1789)*. Madrid: Siruela, 2017, p. 126.

46. La Mettrie. *El arte de gozar. Ensayos hedonistas*. Pamplona: Laetoli, 2015, p. 140.

contra la proliferación de enfermedades venéreas. El libro conoció un gran éxito en toda Europa, si bien su reputación de libertino se acrecentó con *Le paysan perversi*, donde a modo de autobiografía narra la perdición moral y perversión que reinaba en París, que conducía a la sinrazón, y de ahí a la locura.

Desconozco si Picasso leyó a Rétif, pero lo cierto es que la obra que marcó el inicio del cubismo, *Las señoritas de Avignon* (1907), tenía mucho del francés, pues representa la habitación de un burdel, posiblemente de Barcelona, donde aparecen varias prostitutas y un hombre con un cráneo primitivo que, al parecer, hacía referencia a los temores del pintor hacia las enfermedades venéreas⁴⁷. De nuevo, la vigencia del mensaje del XVIII no quedaba en saco roto.

A la misma escuela de libelistas, panfletistas y plumíferos de Rétif pertenecía Louis-Sébastien Mercier, de quien exponemos la que fue su obra más conocida, la distopía *L'An deux mille quatre cent quarante* (1786), en la que ya plasmó una sensación que nos afecta a todos en la actualidad, la de estar desbordados por la gran cantidad de información que recibimos. En su caso, experimentó tal impresión al quedarse dormido y despertar en el París del año 2440, en una sociedad ya libre de todos los males propios del Antiguo Régimen. Razón que explica que la obra encabezara el *ranking* de las obras más prohibidas en la Europa del XVIII. En uno de sus capítulos relata su visita a la Biblioteca Nacional, donde esperaba encontrar miles de espléndidos libros como los que había en la *Bibliothèque du Roi* en tiempos de Louis XV. Sin embargo, para su gran sorpresa, sólo encontró una modesta sala con cuatro pequeñas estanterías. Mercier preguntó qué había sucedido con el enorme número de volúmenes que debía haberse acumulado desde el XVIII, además de la ingente cantidad de libros que ya existía entonces. «Los hemos quemado todos», le respondió el bibliotecario: «50.000 diccionarios, 100.000 libros de poesía, 800.000 libros de derecho, 1,6 millones de libros de viajes y 1.000 millones de novelas». Una comisión de sabios los leyó todos, eliminó los que contenían falsedades y mentiras, y redujo las existencias a lo estrictamente esencial: unas pocas verdades y unos pocos preceptos morales universales que caben perfectamente en las cuatro estanterías⁴⁸.

47. John Berger. *Fama y soledad de Picasso*. Madrid: Alfaguara, 2013, p. 96.

48. Robert Darnton. *Las razones del libro. Futuro, presente y pasado*. Madrid: Trama editorial, 2014, p. 55-56.

diverses prostitutes i un home amb un crani primitiu que, pel que sembla, feia referència als temors del pintor respecte a les malalties venèries⁴⁷. De nou, la vigència del missatge del XVIII no queia en terra erma.

A la mateixa escola de libel·listes, pamfletistes i plumífers de Rétif pertanyia Louis-Sébastien Mercier, de qui exposem la que fou la seua obra més coneguda, la distopia *L'An deux mille quatre cent quarante* (1786), en la qual ja va plasmar una sensació que ens afecta a tots en l'actualitat, la d'estar desbordats per la gran quantitat d'informació que rebem. En el seu cas, va experimentar tal impressió en quedar-se adormit i despertar-se al París de l'any 2440, en una societat ja lliure de tots els mals propis de l'Antic Règim. Raó que explica que l'obra encapçalara el rànquing de les obres més prohibides a l'Europa del XVIII. En un dels seus capítols relata la seua visita a la Biblioteca Nacional, on esperava trobar milers d'esplèndids llibres com els que hi havia a la *Bibliothèque du Roi* en temps de Louis XV. No obstant això, per a gran sorpresa seua, només hi va trobar una modesta sala amb quatre petites prestatgeries. Mercier va preguntar què havia succeït amb l'enorme nombre de volums que haurien d'haver-s'hi acumulat des del XVIII, a més de la ingent quantitat de llibres que ja existia llavors. «Els hem cremats tots», li va respondre el bibliotecari: «50.000 diccionaris, 100.000 llibres de poesia, 800.000 llibres de dret, 1,6 milions de llibres de viatges i 1.000 milions de novel·les». Una comissió de savis els va llegir tots, va eliminar els que contenien falsedats i mentides, i va reduir les existències a l'estrictament essencial: unes poques veritats i uns pocs preceptes morals universals que caben perfectament en les quatre *prestatgeries*⁴⁸.

Precisament a denunciar la cultura de la prohibició i l'aversion per la censura anava encaminada gran part de l'obra de Mercier⁴⁹. En la seua opinió, els llibres dolents –prohibits– podien instruir tant com els bons. Una *vis polemica* que el va portar a llançar els seus dards enverinats contra Espanya, en un altre dels llibres exposats, *Portrait de Philippe II* (1785), on va abocar una sàtira injuriosa de Felip II, capdavantera de l'ortodòxia inquisitorial, i on va difondre, segons el parer de

47. John Berger. *Fama y soledad de Picasso*. Madrid: Alfaguara, 2013, p. 96.

48. Robert Darnton. *Las razones del libro. Futuro, presente y pasado*. Madrid: Trama Editorial, 2014, p. 55-56.

49. Enrico Rufi. *Le rêve laïque de Louis-Sébastien Mercier entre littérature et politique*. Oxford: Voltaire Foundation, 1995, p. 195.

Precisamente a denunciar la cultura de la prohibición y la aversión por la censura iba encaminada gran parte de la obra de Mercier⁴⁹. En su opinión, los libros malos –prohibidos– podían instruir tanto como los buenos. Una *vis polemica* que le llevó a lanzar sus dardos envenenados contra España, en otro de los libros expuestos, *Portrait de Philippe II* (1785), donde vertió una sátira injuriosa de Felipe II, adalid de la ortodoxia inquisitorial, y donde difundió, a juicio del edicto del Santo Oficio de 2 de marzo de 1792, proposiciones falsas, temerarias, que ofendían la religión católica y favorecían al tolerantismo.

A ofender a España iban también encaminadas las palabras del marqués de Langle, Jean-Marie Fleuriot, que en su *Voyage de Figaro en Espagne* (1784) transmitió una imagen de crueldad y barbarie para desprestigiar a los españoles que encontramos en varios viajeros franceses por la España del XVIII⁵⁰. La obra causó un conflicto diplomático que obligó a intervenir al por entonces embajador de España en París, el conde de Aranda, que respondió con contundencia a su autor. Incluso el Parlamento de la capital gala, del que exponemos la orden, condenó la obra el 26 de febrero de 1785, ordenando quemar todos los ejemplares y provocando justamente el efecto contrario al deseado: su difusión desbocada.

Uno de los aspectos que más llama la atención de Fleuriot, de su personalidad, es que se ajusta perfectamente al modelo de intelectual, impresor o librero que publicaba ediciones clandestinas, que le llevaron al cadalso y que, en un momento determinado de su vida, para poder salir adelante, se convertía en espía al servicio del Estado. Esta doble cara la vemos en el marqués de Langle, pero también en una importante nómina de autores que ahora exponemos; entre ellos, el librero Pierre Manuel, que desveló las corruptelas de la policía del libro de París, sus alcantarillas, en *La Police de Paris dévoilée* (1793). El frontispicio del libro muestra a dos agentes de la policía trasladando a un reo a la Bastilla; mientras, en primer plano aparece otra víctima del despotismo encadenada como en una celda a punto de ser acuchillada por la Medusa desenmascarada; sobrevuela la imagen un ángel vengador que retira una parte de la cortina para desvelar públicamente tal escena de horror.

49. Enrico Rufi. *Le rêve laïque de Louis-Sébastien Mercier entre littérature et politique*. Oxford: Voltaire Foundation, 1995, p. 195.

50. Emma Carrère-Lara. “La crueldad ibérica a través de los relatos de viajes franceses del siglo XVIII”, en *Cuadernos Dieciochistas*, 7, 2006, p. 245-256.

l'edicte del Sant Ofici de 2 de març de 1792, proposicions falses, temeràries, que ofenien la religió catòlica i afavorien el tolerantisme.

A ofendre Espanya anaven també encaminades les paraules del marquès de Langle, Jean-Marie Fleuriot, que en el seu *Voyage de Figaro en Espagne* (1784) va transmetre una imatge de crueltat i barbàrie per desprestigiar als espanyols que trobem en diversos viatgers francesos per l'Espanya del XVIII⁵⁰. L'obra va causar un conflicte diplomàtic que va obligar a intervenir el llavors ambaixador d'Espanya a París, el comte d'Aranda, que va respondre amb contundència al seu autor. Fins i tot el Parlament de la capital gal·la, del qual exposem l'ordre, va condemnar l'obra el 26 de febrer de 1785, ordenant cremar-ne tots els exemplars i provocant justament l'efecte contrari al desitjat: la seua difusió desbocada.

Un dels aspectes que més crida l'atenció de Fleuriot, de la seua personalitat, és que s'ajusta perfectament al model d'intel·lectual, impressor o llibreter que publicava edicions clandestines, que el van portar al cadafal i que, en un moment determinat de la seua vida, per a poder tirar avant, es convertia en espia al servei de l'Estat. Aquesta doble cara la veiem en el marquès de Langle, però també en una important nòmina d'autors que ara exposem; entre ells, el llibreter Pierre Manuel, que va revelar les corrupteles de la policia del llibre de París, les seues clavegueres, en *La Police de Paris dévoilée* (1793). El frontispici del llibre mostra dos agents de la policia traslladant un reu a la Bastilla; mentrestant, en primer pla apareix una altra víctima del despotisme encadenada com en una cel·la a punt de ser apunyalada per la Medusa desemmascarada; sobrevola la imatge un àngel venjador que retira una part de la cortina per revelar públicament tal escena d'horror. Tota una al·legoria per a denunciar els abusos de poder i promoure la llibertat de premsa⁵¹. Tot i això, en un moment determinat el llibreter es va convertir en espia al servei de l'Estat i va acabar abocat a la presó.

Aquests bohemis i filosofastres a la manera de Manuel formaven un contrapoder que tenia les seues ramificacions en la colònia de francesos de Londres, on trobem a personatges com Jacques-Pierre Brissot, el marquès de Pelleport, autor de

50. Emma Carrère-Lara. "La crueldad ibérica a través de los relatos de viajes franceses del siglo XVIII", en *Cuadernos Dieciochistas*, 7, 2006, p. 245-256.

51. Robert Darnton. *Le Diable dans un bénitier. L'art de la calomnie en France, 1650-1800*. Paris: Gallimard, 2010, p. 66.

Toda una alegoría para denunciar los abusos de poder y promover la libertad de prensa⁵¹. Sin embargo, en un momento determinado el librero se convirtió en soplón al servicio del Estado, y acabó con sus huesos en la cárcel.

Estos bohemios y filosofastros a la manera de Manuel formaban un contrapoder que tenía sus ramificaciones en la colonia de franceses de Londres, donde encontramos a personajes como Jacques-Pierre Brissot, el marqués de Pelleport, autor del opúsculo libertino *Les Bohémiens*, y compañero de prisión del marqués de Sade en la Bastilla; Théveneau de Morande, libelista sin escrúpulos, a quien debemos *Le Gazetier cuirassé* (1771); o a Simon-Nicolas-Henri Linguet, que publicó otra de las obras expuestas, las *Mémoires sur la Bastille* (1783), que gozó de notable éxito y que propagó la imagen de una monarquía que había degenerado en despotismo.

Fue Pierre Manuel quien se convirtió precisamente en “agente” de otro de los protagonistas indiscutibles de esta muestra, el conde de Mirabeau, cuya vida estuvo jalonada por su paso por diferentes cárceles franceses, siendo la del château de Vincennes donde más tiempo pasaría, casi tres años. Allí acudió Manuel en busca de varios manuscritos incendiarios que ponían patas arriba al estado absolutista y que llevó a imprimir a las no menos prohibitivas prensas de la STN. El primero de esos manuscritos fue el *Essai sur le despotisme* (1775), donde Mirabeau arremetía duramente contra la opresión, escenificada en las figuras de su padre, que lo había mandado encarcelar, los jueces y el Estado. Esgrimía su pluma para criticar la deriva despótica de la monarquía y arremeter contra la tiranía, en un intento de aconsejar al futuro Luis XVI de cuáles eran sus límites: los de una monarquía circunscrita al imperio de las leyes. Era necesario un nuevo “orden moral”, una especie de *Etocracia* –siguiendo al barón d’Holbach–, frente a la descomposición de la autoridad y la degradación de las costumbres⁵².

Si esta obra causó revuelo, más aún la hizo otra que entraba de lleno en las obras erótico-libertinas del XVIII, y de las que Mirabeau nos dejó un buen surtido. La expuesta en esta muestra es quizás la más significativa, el *Errotika biblion* (1783), que llevaba como provocador pie de imprenta: Roma, en “l’Imprimerie du

51. Robert Darnton. *Le Diable dans un bénitier. L’art de la calomnie en France, 1650-1800*. Paris: Gallimard, 2010, p. 66.

52. Guy Chaussinand-Nogaret. *Mirabeau*. Paris: Éditions du Seuil, 1982, p. 82.

l'opuscle llibertí *Les Bohémiens*, i company de presó del marquès de Sade a la Bastilla; Théveneau de Morande, libel·lista sense escrúpols, a qui devem *Le Gazetier cuirassé* (1771); o a Simon-Nicolas-Henri Linguet, que va publicar una altra de les obres exposades, les *Mémoires sur la Bastille* (1783), que va gaudir de notable èxit i que va propagar la imatge d'una monarquia que havia degenerat en despotisme.

Fou Pierre Manuel qui es va convertir precisament en “agent” d'un altre dels protagonistes indiscutibles d'aquesta mostra, el comte de Mirabeau, la vida del qual va estar marcada pel seu pas per diferents presons franceses, de les quals la del *château* de Vincennes és on més temps passaria: quasi tres anys. Allí va acudir Manuel a la recerca de diversos manuscrits incendiàris que mostraven les vergonyes de l'estat absolutista i que va portar a imprimir a les no menys prohibitives premses de la STN. El primer d'aquests manuscrits fou l'*Essai sur le despotisme* (1775), on Mirabeau carregava durament contra l'opressió, escenificada en les figures de son pare, que l'havia manat empresonar, els jutges i l'Estat. Esgrimia la seua ploma per criticar la deriva despòtica de la monarquia i arremetre contra la tirania, en un intent d'aconsellar el futur Lluís XVI quins eren els seus límits: els d'una monarquia circumscrita a l'imperi de les lleis. Era necessari un nou “ordre moral”, una espècie d'*Etocràcia* –seguint el baró d'Holbach–, enfront de la descomposició de l'autoritat i la degradació dels costums⁵².

Si aquesta obra va causar enrenou, més encara en va alçar una altra que entrava de ple en les obres eroticollibertines del XVIII i de les quals Mirabeau ens en va deixar un bon grapat. L'exposada en aquesta mostra és potser la més significativa, l'*Erotika Biblion* (1783), que portava com a provocador peu d'impremta: Roma, a “l'Imprimerie du Vatican”, encara que havia sigut impresa –una vegada més– a Neuchâtel. El llibre feia un recorregut pels passatges eròtics del text sagrat, detenint-se en episodis en els quals l'onanisme, la nimfomania o el tribadisme permetien fer una lectura diferent de la Bíblia. Una lubricitat literària que, pel que sembla, responia a un encàrrec de la maçoneria, a la qual pertanyia Mirabeau⁵³.

52. Guy Chaussinand-Nogaret. *Mirabeau*. Paris: Éditions du Seuil, 1982, p. 82.

53. Comte de Mirabeau. *Erotika Biblion et lettre à M... sur Cagliostro et Lavater*. Précédés par *Un Cabinet de Curiosités Littéraires* d'Emmanuel Dufour-Kowalski. Genève: Slatkine, 2022, p. 38.

Vatican”, aunque había sido impresa –una vez más– en Neuchâtel. El libro hacía un recorrido por los pasajes eróticos del texto sagrado, deteniéndose en episodios en los que el onanismo, la ninfomanía, o el tribadismo permitían hacer una lectura diferente de la Biblia. Una lubricidad literaria que, al parecer, respondía a un encargo de la masonería, a la cual pertenecía Mirabeau⁵³.

Huelga decir que todas estas obras, a medida que se publicaban, pasaban a engrosar el famoso Índice de libros prohibidos por la Inquisición. Por ello no podía faltar en una exposición sobre l’*Enfer* el contrapunto, es decir, un ejemplar del *Index librorum prohibitorum* (1758), donde se recogían todas las obras prohibidas por el Santo Oficio. Sobra decir que lo primero que uno debía leer en el XVIII si quería estar al día de lo que se publicaba, y mantenerse “despierto” intelectualmente hablando, era todo lo que allí figuraba. Solo de esa manera uno podía integrarse en aquella República de las Letras. Ese anti-libro “sacro” produjo el efecto contrario al deseado, un enorme morbo de los lectores por hacerse con alguno de los ejemplares allí condenados. Como ya señalara Georges Bataille, la prohibición genera fascinación, y “no existe prohibición que no pueda ser transgredida”⁵⁴.

Pero para seducir, nada mejor que las obras picantes del llamado Eros, en papel. A la atracción del texto se unían ahora unos grabados de tal sensualidad que embriagaban al lector. No por casualidad fueron estas obras las más perseguidas por la policía del libro, dado el escándalo que produjeron y que llegó hasta la misma Roma, pues muchos de los protagonistas de estas novelas eran monjas, curas y sacerdotes, y tenían como escenario los conventos, seminarios e iglesias donde se producían todo tipo de desmanes carnales.

Y es que los libros prohibidos no eran para todos. De hecho, las obras retiradas de los catálogos de venta no eran destruidas sino que eran objeto de ventas especiales a precios generalmente elevados. A ellas acudían bibliófilos y coleccionistas que encuadernaban sus ejemplares en *maroquin rouge*, *vert*, *citro*, *etc.*⁵⁵ Es el caso de una de las

53. Comte de Mirabeau. *Erotika Biblion et lettre à M... sur Cagliostro et Lavater*. Précédés par *Un Cabinet de Curiosités Littéraires* d’Emmanuel Dufour-Kowalski. Genève: Slatkine, 2022, p. 38.

54. Georges Bataille. *El erotismo*. Barcelona: Tusquets, 1997, p. 67.

55. Françoise Weil. *Livres interdits, livres persécutés 1720-1770*. Oxford: Voltaire Foundation, 1999, p. 6.

Naturalment, totes aquestes obres, a mesura que es publicaven, passaven a eixamplar el famós Índex de llibres prohibits per la Inquisició. Per això no podia faltar en una exposició sobre l'*Enfer* el contrapunt, és a dir, un exemplar de l'*Index librorum prohibitorum* (1758), on es recollien totes les obres prohibides pel Sant Ofici. Sobra dir que el primer que hom havia de llegir en el XVIII, si volia estar al dia de què es publicava i mantenir-se “despert” intel·lectualment parlant, era tot el que allí figurava. Només d'aquesta manera hom podia integrar-se en aquella República de les Lletres. Aquest antillibre “sacre” va produir l'efecte contrari al desitjat, una enorme morbositat dels lectors per aconseguir algun dels exemplars allí condemnats. Com ja va assenyalar Georges Bataille, la prohibició genera fascinació, i “no existeix prohibició que no pugui ser transgredida”⁵⁴.

Però per a seduir, res millor que les obres picants de l'anomenat Eros, en paper. A l'atracció del text, s'hi afegien ara uns gravats de tal sensualitat que embriagaven el lector. No per casualitat foren aquestes obres les més perseguides per la policia del llibre, donat l'escàndol que van produir i que va arribar fins a la mateixa Roma, perquè molts dels protagonistes d'aquestes novel·les eren monges, capellans i sacerdots, i tenien com a escenari els convents, seminaris i esglésies on es produïen tot tipus d'excessos carnals.

I és que els llibres prohibits no eren per a tots. De fet, les obres retirades dels catàlegs de venda no eren destruïdes sinó que eren objecte de vendes especials a preus generalment elevats. Hi acudien bibliòfils i col·leccionistes que n'enquadraven els exemplars en *maroquin rouge, vert, citro, etc.*⁵⁵ És el cas d'una de les edicions exposades, els *Contes et nouvelles en vers* (1776) del cèlebre fabulista Jean de La Fontaine. La seua enquadració en pell roja denota haver sigut propietat d'un selecte col·leccionista, que degué gaudir amb els gravats d'alt voltatge, un d'ells objecte de la coberta d'aquest catàleg. I, com ja era habitual, el llibre comptava amb fals peu d'impremta de Londres, quan havia sigut imprès a París pel llibreter Cazin, conegut per les seues edicions de petit format i extraordinària

54. Georges Bataille. *El erotismo*. Barcelona: Tusquets, 1997, p. 67.

55. Françoise Weil. *Livres interdits, livres persécutés 1720-1770*. Oxford: Voltaire Foundation, 1999, p. 6.

ediciones expuestas, los *Contes et nouvelles en vers* (1776) del célebre fabulista Jean de La Fontaine. Su encuadernación en piel roja denota haber sido propiedad de un selecto coleccionista, que debió disfrutar con los grabados de alto voltaje, uno de ellos objeto de la cubierta de este catálogo. Y, como ya era habitual, el libro contaba con falso pie de imprenta de Londres, cuando había sido impreso en París por el librero Cazin, conocido por sus ediciones de pequeño formato y extraordinaria calidad, especialmente de libros sediciosos, que le hicieron pasar una breve temporada en prisión.

Los impresores y libreros estaban dispuestos a arriesgar su vida con tal de editar o vender este tipo de libros licenciosos que les reportaban suculentas ganancias. Tal es el caso de una de las novelas eróticas y filosóficas más vendida en la Europa del XVIII, *Thérèse philosophe* (1784) del marqués d'Argens, del que exponemos una edición rarísima, casi diría única, pues no aparece citada en los repertorios de Apollinaire ni de Pascal Pia, ni tampoco figura entre los fondos de la BnF ni en los principales catálogos colectivos internacionales. La originalidad de esta edición radica en que solo figuran ocho de los dieciséis grabados de las ediciones de lujo impresas hasta 1775, que además aparecen desordenados y con una ejecución bastante tosca, a diferencia de la calidad excepcional de otras ediciones⁵⁶.

La historia de la relación conventual entre el padre Dirrag y Thérèse constituye la trama de un relato que parece estar lo más cerca posible de la pornografía “pura”, y en la que la joven habla el mismo idioma que el barón d'Holbach y Diderot. Uno de los episodios más subidos de tono se produce cuando se pone a prueba la virginidad y castidad de Thérèse. Y para ello que mejor que llevarle a su habitación del convento una biblioteca galante, formada por algunos de los *best sellers* eróticos más notables del XVIII: *Le Portier des Chartreux*, *La Tourrière des Carmelites*, *L'Académie de dames*, *Les Lauriers ecclésiastiques*, *Thémidore*, *Frétilon*⁵⁷. El resto vendría solo: lujuria e impiedad a la par.

Las aventuras libidinosas de otra joven constituyen el argumento de una de las grandes novelas eróticas del Setecientos francés, *Félicia ou Mes fredaines* del caba-

56. Véase el soberbio ejemplar de *Thérèse philosophe* y el comentario a sus ediciones en el Catálogo de la Biblioteca erótica Gérard Nordmann, *Eros invaincu. La bibliothèque de Gérard Nordmann*. Genève: Fondation Martin Bodmer, Éditions Cercle d'Art, 2004, p. 66-68.

57. *Thérèse filósofa. Memorias para servir a la historia del P. Dirrag y de la señorita Eradice*. Pamplona: Laetoli, 2021, p. 111.

qualitat, especialment de llibres sediciosos, que li van fer passar una breu temporada a la presó.

Els impressors i llibreters estaven disposats a arriscar la seua vida amb la condició d'editar o vendre aquest tipus de llibres llicenciosos que els reportaven suculents guanys. Tal és el cas d'una de les novel·les eròtiques i filosòfiques més venuda a l'Europa del XVIII, *Thérèse philosophe* (1784) del marquès d'Argens, del qual exposem una edició raríssima, quasi diria única, perquè no apareix citada en els repertoris d'Apollinaire ni de Pascal Pia, ni tampoc figura entre els fons de la BnF ni en els principals catàlegs col·lectius internacionals. L'originalitat d'aquesta edició radica en el fet que només hi figuren vuit dels setze gravats de les edicions de luxe impreses fins a 1775, que, a més, apareixen desordenats i amb una execució bastant tosca, a diferència de la qualitat excepcional d'altres edicions⁵⁶.

La història de la relació conventual entre el pare Dirrag i Thérèse constitueix la trama d'un relat que sembla estar al més a prop possible de la pornografia "pura", en què la jove parla el mateix idioma que el baró d'Holbach i Diderot. Un dels episodis més pujats de to es produeix quan es posa a prova la virginitat i castedat de Thérèse. I amb aquest fi res millor que fer arribar a la seua habitació del convent una biblioteca galant, formada per alguns dels supervendes eròtics més notables del XVIII: *Le Portier des Chartreux*, *La Tourière des Carmelites*, *L'Académie de dames*, *Les Lauriers ecclésiastiques*, *Thémidore*, *Frétillon*⁵⁷. La resta vindria després: luxúria i impietat alhora.

Les aventures libidinoses d'una altra jove constitueixen l'argument d'una de les grans novel·les eròtiques del Set-cents francès, *Félicia ou Mes fredaines* del cavaller Andréa de Nerziat, exposat en aquesta mostra en l'esplèndida edició de Cazin de 1782, amb fals peu d'impremta de Londres. Els magnífics gravats d'Antoine Borel a partir de dibuixos de Charles Eisen relaten les aventures de Félicia a l'edat de setze anys amb una marcada finalitat: entretenir i escandalitzar al mateix temps. Així ho assenyalava ja el seu autor al començament de l'obra:

56. Vegeu el superb exemplar de *Thérèse philosophe* i el comentari a les seues edicions en el catàleg de la biblioteca eròtica Gérard Nordmann, *Eros invaincu. La bibliothèque de Gérard Nordmann*. Genève: Fondation Martin Bodmer, Éditions Cercle d'Art, 2004, p. 66-68.

57. *Thérèse filósofa. Memorias para servir a la historia del P. Dirrag y de la señorita Eradice*. Pamplona: Laetoli, 2021, p. 111.

llero Andréa de Nerciat, expuesto en esta muestra en la espléndida edición Cazin de 1782, con falso pie de imprenta de Londres. Los magníficos grabados de Antoine Borel a partir de dibujos de Charles Eisen relatan las aventuras de Félicia a la edad de dieciséis años con una marcada finalidad: entretener y escandalizar al mismo tiempo. Así lo señalaba ya su autor al comienzo de la obra:

Aquí está mi muy querida obra. Pase lo que pase, no vales nada, es una lástima. No importa, te compramos. Hasta el final con coraje te leeremos. Lo peor es el uso. En el fuego te condenará; pero la más sabia se reirá⁵⁸.

Un *livre de poche* que venía a ser expresión de la vida mundana y voluptuosa de Nerciat, autor de obras licenciosas y brillantes, como *Le Diable au corps*, publicada tras su muerte.

La lectura de estas obras no iba encaminada únicamente a los lectores libertinos, sino a un amplio grupo de personas honestas, que incluía magistrados, nobles, predicadores, e incluso el propio rey, a quien sabemos que dejaron en su capilla de Versalles una edición de *Le Portier des Chartreux*⁵⁹. La clientela del libro erótico era incluso más extensa que la de los libros filosóficos. Y entre ese público no podían faltar las mujeres, a quienes la lectura de tales libros les producía efectos que Rousseau señalaba en *Les Confessions*, “ces dangereux livres qu’une belle Dame de par le monde trouve incommodes, en ce qu’on ne peut, dit-elle, les lire que d’une seule main”⁶⁰. El guache de Pierre-Antoine Baudouin, *La Lecture interrompue* (ca. 1765) recoge ese preciso instante de extasis intelectual.

La circulación de todos estos libros pone en evidencia la lucha de poderes: por un lado, la de la opinión pública movilizada por los *philosophes*; y por otro, el poder de la Iglesia y el Estado por controlar la comunicación, interceptando y eliminando este tipo de obras, que podían conducir a la desobediencia civil y, con

58. Trad. literal del texto original en francés: “Voici, mon très cher ouvrage, tout ce qui t’arrivera; Tu ne vaux rien, c’est dommage; N’importe, on t’achetera. Jusqu’au bout avec courage on te lira; La plus catin, c’est l’usage, au feu te condamnera; Mais la plus sage rira”. Andréa de Nerciat. *Félicia ou Mes fredaines*. A Londres [París, Cazin], 1782.

59. Jean M. Goulemot. *Ces livres qu’on ne lit que d’une main. Lecture et lecteurs de livres pornographiques au XVIIIe siècle*. Paris: Minerve, 1994, p. 37.

60. *Ibidem*, p. 54.

Ací està la meua molt benlloguda obra / Passe el que passe, / No vals res, és una llàstima. / No importa, et comprarem. / Fins al final amb coratge te llegirem / El pitjor es el us/En el foc et condemnarà, / però la més sàvia / es riurà⁵⁸.

Un *livre de poche* que venia a ser expressió de la vida mundana i voluptuosa de Nerciat, autor d'obres llicencioses i brillants, com *Le Diable au corps*, publicada després de la seua mort.

La lectura d'aquestes obres no anava encaminada únicament als lectors llibertins, sinó a un ampli grup de persones honestes, que incloïa magistrats, nobles, predicadors i fins i tot el mateix rei, a qui sabem que van deixar a la seua capella de Versalles una edició de *Le Portier des Chartreux*⁵⁹. La clientela del llibre eròtic era fins i tot més extensa que la dels llibres filosòfics. I entre aquell públic no podien faltar les dones, a les quals la lectura de tals llibres produïa els efectes que Rousseau assenyalava en *Les Confessions*: “ces dangereux livres qu'une belle Dame de par le monde trouve incommodes, en ce qu'on ne peut, dit-elle, les lire que d'une seule main”⁶⁰. El guaix de Pierre-Antoine Baudouin, *La Lecture interrompue* (cap al 1765) recull aquell precís instant d'èxtasi intel·lectual.

La circulació de tots aquests llibres posa en evidència la lluita de poders: d'una banda, la de l'opinió pública mobilitzada pels *philosophes*; i, d'una altra, el poder de l'església i l'Estat per controlar la comunicació, interceptant i eliminant aquest tipus d'obres, que podien conduir a la desobediència civil i, amb això, a la rebel·lió. La història de França va virar en favor dels primers i va demostrar que l'assalt a la Bastilla no fou una mera anècdota.

De tot això som hereus. No en va les democràcies liberals en què vivim la majoria són filles de la Il·lustració. Gràcies a ella, i com assenyalava Anthony Pagden, “som capaços de superar els estrets mons que ens han vist nàixer i de pensar

58. Trad. literal del text original en francès: “Voici, mon très cher ouvrage, tout ce qui t'arrivera; Tu ne vauds rien, c'est dommage; N'importe, on t'achetera. Jusqu'au bout avec courage on te lira; La plus catin, c'est l'usage, au feu te condamnera; Mais la plus sage rira”. Andréa de Nerciat. *Félicia ou Mes fredaines*. A Londres [París, Cazin], 1782.

59. Jean M. Goulemot. *Ces livres qu'on ne lit que d'une main. Lecture et lecteurs de livres pornographiques au XVIIIe siècle*. Paris: Minerve, 1994, p. 37.

60. *Ibidem*, p. 54.

Pierre-Antoine Baudouin. *La Lecture interrompue* (c. 1765), gauche

globalment, d'imaginar que tota nació té una certa responsabilitat en el benestar de les altres"⁶¹. I això implica un major cosmopolitisme, oposat a qualsevol nacionalisme o fonamentalisme; una cultura de la consideració, de defensa de l'alteritat i la diversitat; una superació de l'eurocentrisme il·lustrat en favor d'un model humanista il·lustrat, de respecte a la naturalesa –transició ecològica– i als animals i, per descomptat, una aposta ferma per un laïcisme *de iure*.

A manera de coda, m'agradaria concloure aquestes paraules expressant l'agraïment a tots aquells que m'han acompanyat en aquesta aventura cultural. Molt especialment al meu benvolgut amic el editor i gestor cultural Vicente Chambó, que ha contribuït notablement en el discurs intel·lectual i el catàleg d'aquesta exposició. I, no cal dir-ho, al també amic, el fotògraf hispanofrancés Pedro Hernández, les magnífiques fotografies del qual vaig tenir ocasió de veure fa anys, fotografies que van despertar en mi el desig de mostrar aquell *Enfer* en blanc i negre. Així mateix, al col·leccionista Luis Caruana, per prestar-nos alguna de les joies bibliogràfiques de la seua extraordinària biblioteca. Igualment, vull agrair a tot el personal de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València, encapçalada per la seua directora, María Jesús García Mateu, la seua col·laboració en tot el muntatge i disseny de l'exposició. Agraïment que faig extensiu a l'Institut Francés de València, a la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de València, i a la Societat Bibliogràfica Valenciana Jerónima Galés per la seua col·laboració.

Nicolás Bas Martín
Comissari de l'exposició

61. Anthony Pagden. *La Ilustración. Y por qué sigue siendo importante para nosotros*. Madrid: Alianza Editorial, 2016, p. 439.

ello, a la rebelión. La historia de Francia viró en favor de los primeros, demostrando cómo el asalto a la Bastilla no fue una mera anécdota.

De todo ello somos herederos. No en vano las democracias liberales en las que vivimos la mayoría son hijas de la Ilustración. Gracias a ella, y como señala Anthony Pagden, “somos capaces de superar los estrechos mundos que nos han visto nacer y de pensar globalmente, de imaginar que toda nación tiene una cierta responsabilidad en el bienestar de las demás”⁶¹. Y ello implica un mayor cosmopolitismo, opuesto a cualquier nacionalismo o fundamentalismo; una cultura de la consideración, de defensa de la alteridad y la diversidad; una superación del eurocentrismo ilustrado en favor de un modelo humanista ilustrado, de respeto a la naturaleza –transición ecológica–, y a los animales y, por supuesto, una apuesta firme por un laicismo *de iure*.

A modo de coda, me gustaría concluir estas palabras expresando el agradecimiento a todos aquellos que me han acompañado en esta aventura cultural. Muy en especial a mí querido amigo el editor y gestor cultural Vicente Chambó, que ha contribuido notablemente en el discurso intelectual y el catálogo de esta exposición. Y, por supuesto, al también amigo, el fotógrafo hispanofrancés Pedro Hernández, cuyas magníficas fotografías tuve ocasión de ver hace años, y que despertaron en mí el deseo de mostrar ese *Enfer* en blanco y negro. Asimismo, al coleccionista Luis Caruana, por prestarnos alguna de las joyas bibliográficas de su extraordinaria biblioteca. Igualmente, quiero agradecer a todo el personal de la Biblioteca Histórica de la Universitat de València, encabezada por su directora, María Jesús García Mateu, su colaboración en todo el montaje y diseño de la exposición. Agradecimiento que hago extensivo al Instituto Francés de Valencia, a la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia, y a la Societat Bibliogràfica Valenciana Jerónima Galés por su colaboración.

Nicolás Bas Martín
Comisario de la exposición

61. Anthony Pagden. *La Ilustración. Y por qué sigue siendo importante para nosotros*. Madrid: Alianza Editorial, 2016, p. 439.

Il. 1 (cat. 1)

ARDE PARÍS

EL MUNDO DEL LIBRO PROHIBIDO

CREMA PARÍS

EL MÓN DEL LLIBRE PROHIBIT

A través del magnífic plànol de Turgot podem reconstruir el món del llibre prohibit al París del XVIII. El Sena separava dues zones perfectament delimitades, el marge esquerre, entorn del Barri Llatí, on se situaven els anomenats llibreters i impressors oficials, autoritzats per l'Estat. La rue Saint Jacques era l'eix principal d'aqueixa milla d'or, on s'agrupaven alguns dels principals professionals del món del llibre, com els editors de l'*Encyclopédie*. Amb tot, també ací era possible trobar a llibreters, cas de Cazin o Mérigot, que comerciaven amb llibres clandestins. I és que el llibre prohibit s'estenia per tota la ciutat.

Ara bé, era la riba dreta, entorn del Palais Royal, on es localitzava el submón de libel·listes i escriptors bohemis, que cohabitava amb la prostitució del lloc, i on es venien els anomenats "livres philosophiques", que incloïen llibres filosòfics, i tractats antireligiosos, juntament amb pamflets polítics, cròniques escandaloses, i novel·les llibertines. Però no tot era marginalitat literària, perquè no gaire lluny d'allí començava a despuntar un barri associat al comerç del luxe, especialment al món de la moda, el Faubourg Saint-Honoré. I és precisament ací on un saló, el del baró d'Holbach, es convertiria en el centre de totes les mirades perquè de les seues tertúlies eixirien alguns dels llibres que canviarien radicalment el món del coneixement.

A través del magnífico plano de Turgot podemos reconstruir el mundo del libro prohibido en el París del XVIII. El Sena separaba dos zonas perfectamente delimitadas, el margen izquierdo, en torno al Barrio Latino, donde se ubicaban los llamados libreros e impresores oficiales, autorizados por el Estado. La rue Saint Jacques era el eje principal de esa milla de oro, donde se agrupaban algunos de los principales profesionales del mundo del libro, como los editores de *l'Encyclopédie*. No obstante, también aquí era posible encontrar a libreros, caso de Cazin o Mérigot, que comerciaban con libros clandestinos. Y es que el libro prohibido se extendía por toda la ciudad.

Sin embargo, era la orilla derecha, en torno al Palais Royal, donde se localizaba el submundo de libelistas y escritores bohemios, que cohabitaban con la prostitución del lugar, y donde se vendían los llamados “livres philosophiques”, que incluían libros filosóficos, y tratados antirreligiosos, junto a panfletos políticos, crónicas escandalosas, y novelas libertinas. Pero no todo era marginalidad literaria, pues no muy lejos de allí comenzaba a despuntar un barrio asociado al comercio del lujo, especialmente al mundo de la moda, el Faubourg Saint-Honoré. Y es precisamente ahí donde un salón, el del barón d’Holbach, se convertiría en el centro de todas las miradas pues de sus tertulias saldrían algunos de los libros que cambiarían radicalmente el mundo del conocimiento.

I. Louis Bretez, -1738. *Plan de Paris: commencé l'année 1734 / dessiné et gravé, sous les ordres de Messire Michel Etienne Turgot...; achevé de graver en 1739...; levé et dessiné par Louis Bretez; gravé par Claude Lucas; et écrit par Aubin.* Paris: [s.n.], 1739.

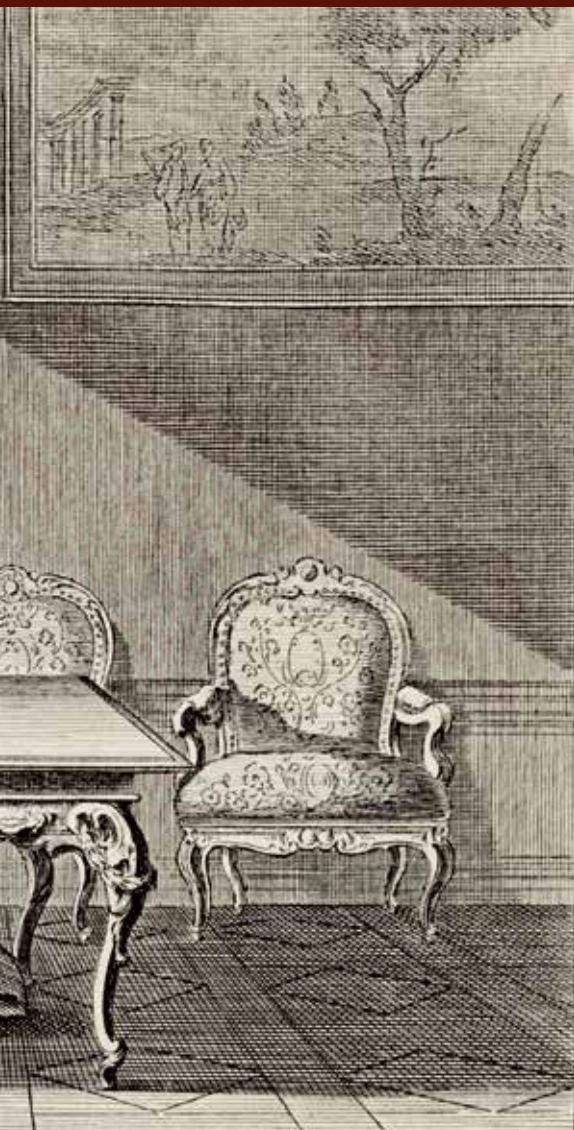
In folio. Enc. marroquín rojo, lomo con nervios y motivos dorados de flor de lis, planos enmarcados con orla dorada y al centro armas de la ciudad de París, cantos, contracantos y cortes dorados.

Biblioteca Caruana, Valencia.

LA BIBLIA DE LA RAZÓN

L'ENCYCLOPÉDIE

LA BÍBLIA DE LA RAÓ

L'ENCYCLOPÉDIE

L'*Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert ens submergeix de ple en l'esperit de la Il·lustració i en els orígens de les democràcies modernes.

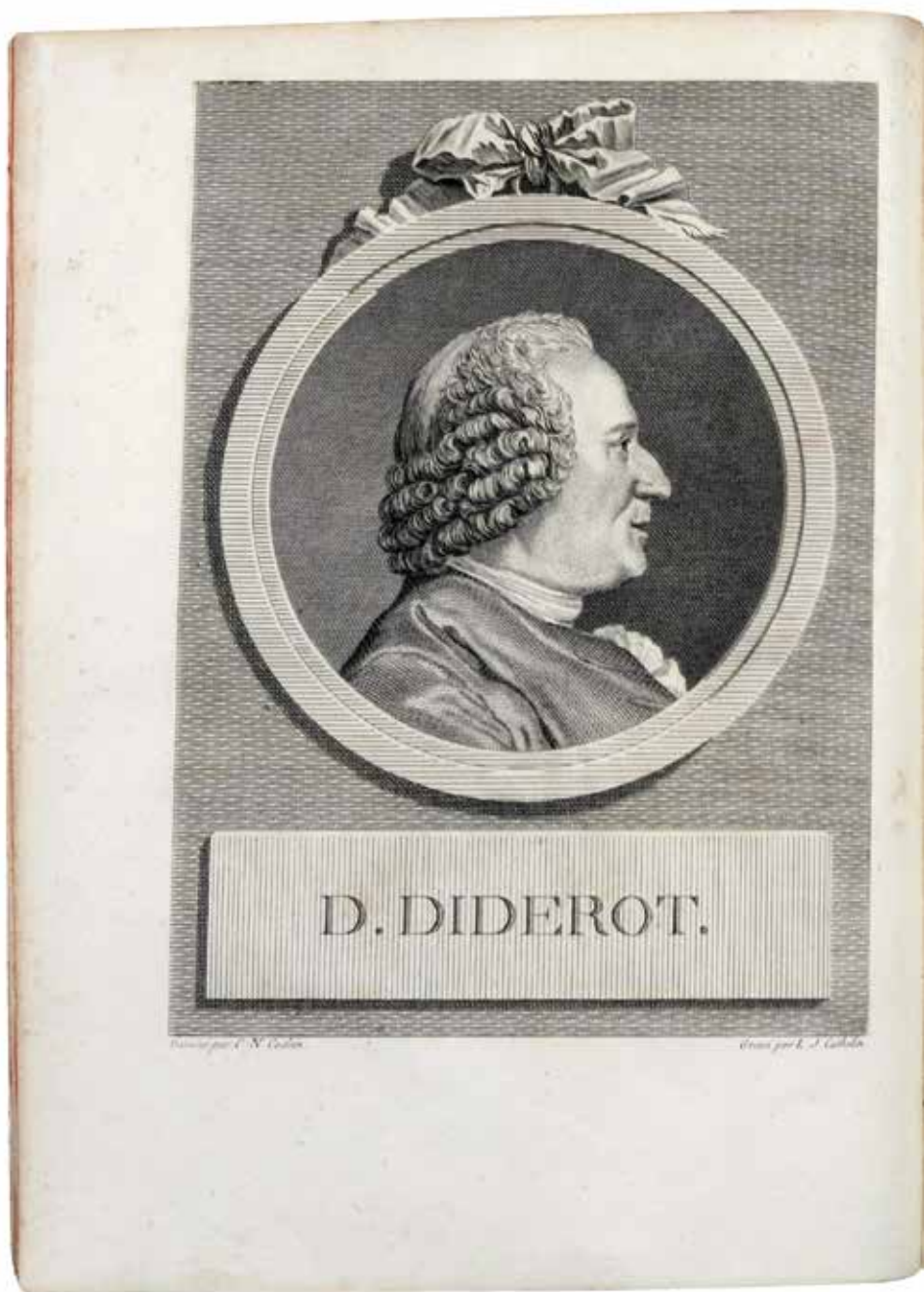
En la seua redacció van participar més de dues-centes persones, algunes de les quals, anònimes. Entre els seus autors més importants figuren: Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Buffon, i el baró d'Holbach, un dels membres més notables de l'anomenada Il·lustració radical. Un fet que explica l'impacte que va tenir l'obra en l'opinió pública. I és que mai fins aleshores s'havien dit les coses tan clares en assumptes com ara la religió o la política. Així, en el discurs preliminar figurava l'anomenat "arbre del coneixement", que dividia les branques del saber a l'Europa del XVIII, i on per primera vegada la Filosofia es constituïa com el tronc del coneixement, i la Teologia com una branca secundària al costat de la màgia negra. Raó que explica que l'edició fora censurada dues vegades, en 1752 i 1759, i que s'inclouera en l'Índex de Llibres Prohibits. Gràcies al suport especialment de la marquesa de Pompadour, amant del rei Lluís XV, i amiga íntima de Diderot, l'obra va poder continuar.

De la primera edició (1751-1772) de l'Enciclopèdia es va fer una tirada de 4.000 exemplars, un d'ells en poder de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València, i comptava amb trenta-tres volums en foli, dèsset de text, i onze de làmines, a més de les Taules i Suplements. No obstant això, la primera edició tenia un hàndicap important, i és que era massa luxosa. Calia democratitzar-la i per a això, qué millor que les impremtes suïsses, que havien imprés de manera clandestina la majoria de llibres dels *philosophes*, les que s'encarregarien de popularitzar-la, fent edicions *in-4t* i *in-8é*. En total, prop de vint-i-quatre mil exemplars de l'obra corregueren per Europa com la pólvora.

L'*Encyclopédie* de Diderot y D'Alembert nos sumerge de lleno en el espíritu de la Ilustración y en los orígenes de las democracias modernas.

En su redacción participaron más de doscientas personas, algunas de ellas anónimas. Entre sus autores más importantes figuran: Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Buffon, y el barón d'Holbach, uno de los miembros más notables de la llamada Ilustración radical. Un hecho que explica el impacto que tuvo la obra en la opinión pública. Y es que nunca hasta ahora se habían dicho las cosas tan claras en asuntos tales como la religión o la política. Así, en el Discurso preliminar figuraba el llamado "árbol del conocimiento", que dividía las ramas del saber en la Europa del XVIII, y donde por primera vez la Filosofía se constituía como el tronco del conocimiento, y la Teología como una rama secundaria junto a la magia negra. Razón que explica que la edición fuera censurada en sendas ocasiones, en 1752 y 1759, siendo incluida en el Índice de Libros Prohibidos. Gracias al apoyo especialmente de la marquesa de Pompadour, amante del rey Luis XV, y amiga íntima de Diderot, la obra pudo continuar.

De la primera edición (1751-1772) de la Enciclopedia se hizo una tirada de 4.000 ejemplares, uno de ellos en poder de la Biblioteca Histórica de la Universitat de València, y contaba con treinta y tres volúmenes en Folio, diecisiete de texto, y once de láminas, además de las Tablas y Suplementos. Sin embargo, la primera edición tenía un hándicap importante, y es que era demasiado lujosa. Había que democratizarla y para ello que mejor que las imprentas suizas, que habían impreso de manera clandestina la mayoría de libros de los *philosophes*, las que se encargarían de popularizarla, haciendo ediciones *in 4º* y *in 8º*. En total, cerca de veinticuatro mil ejemplares de la obra corrieron por Europa como la pólvora.

2. *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* / par une société de gens de lettres, mis en ordre & publié par M. Diderot; & quant à la partie mathématique, par M. D'Alembert. A Genève: chez Jean-Léonard Pellet; A Neuchâtel: chez la Société Typographique, 1778. Vol. 1.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

ENCYCLOPÉDIE,

OU

DICTIONNAIRE RAISONNÉ DES SCIENCES, DES ARTS ET DES MÉTIERS,

PAR UNE SOCIÉTÉ DE GENS DE LETTRES.

MIS EN ORDRE ET PUBLIÉ PAR M. *DIDEROT* ;

ET QUANT A LA PARTIE MATHÉMATIQUE , PAR M. *D'ALEMBERT*.

*Tantum series juncturae polles,
Tantum de malis semper accedit honoris ! HORAT.*

TROISIÈME ÉDITION.

—
TOME PREMIER.
—

A GENEVE,

Chez JEAN-LÉONARD PELLET, Imprimeur de la République.

A NEUFCHÂTEL,

Chez la SOCIÉTÉ TYPOGRAPHIQUE.

M. DCC. LXXVIII.

3. *Recueil de planches, sur les Sciences, les Arts Libéraux, et les Arts Mécaniques.*
A Paris: chez Briasson...: chez David l'aîné...: chez Le Breton...: chez Durand..., 1763. Vol. 2.
Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH Ref. 100.

Avis au lecteur.

13.

Cet ouvrage est de tous ceux de l'auteur celui qui est le plus utile, et le plus instructif. il combat les préjugés de l'éducation qui en nous faisant respecter le mensonge et le vice nous prive des lumières de la raison.

il y a eu avant lui des auteurs aussi respectables par leurs écrits que par leur probité qui ont entrepris mais en tremblant d'éclairer les mortels, ils ont dissipé quelques nuages, mais ils ne nous ont pas donné un Ciel entièrement serein. Tels sont Montagne, Spinoza et Baile, qui ont été, pour ainsi dire,

EL GERMEN
DEL MATERIALISMO DIECIOCHISTA
EL CURA ATEO MESLIER

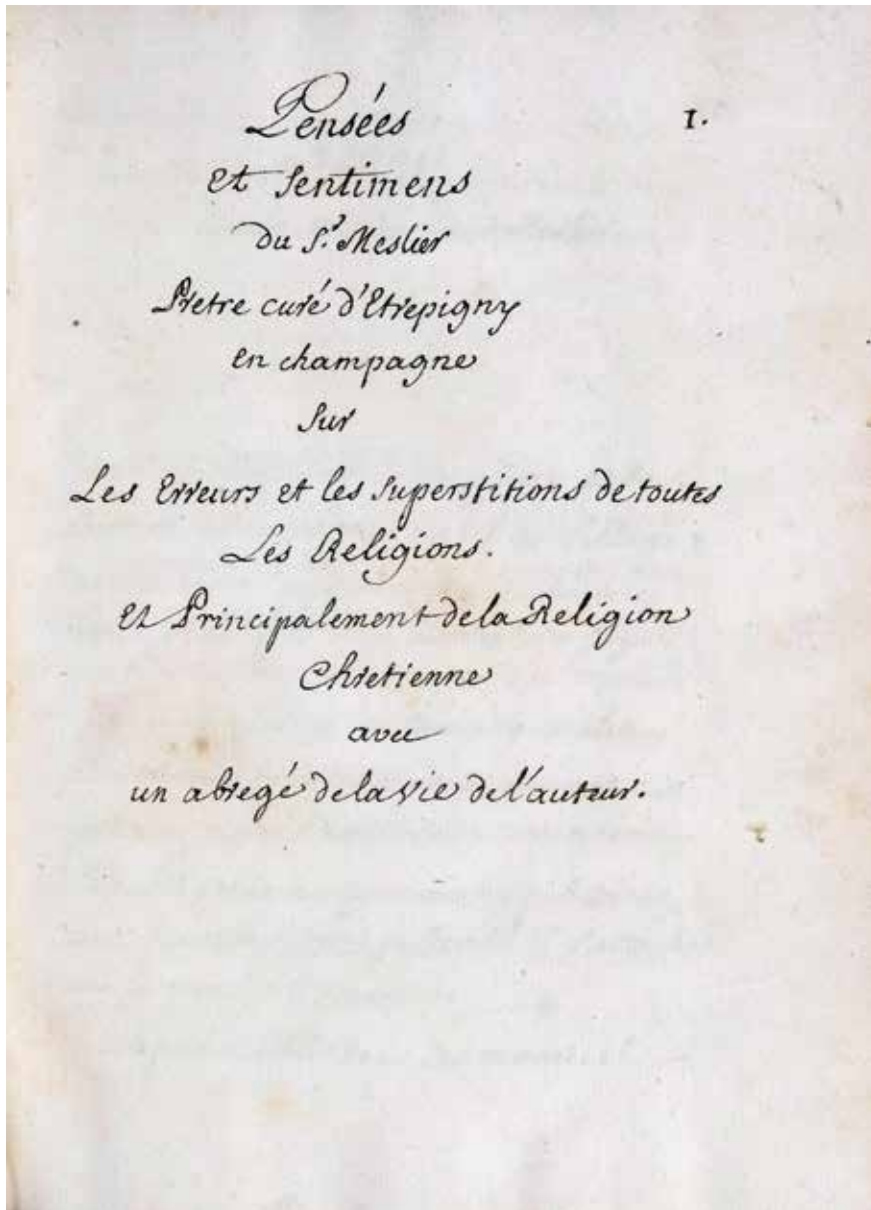
EL GERMEN
DEL MATERIALISME DEL DIVUIT
EL CAPELLÀ ATEU MESLIER

Resulta paradoxal que els orígens del materialisme (ateisme) del XVIII procedisquen d'un capellà de la regió de les Ardenes franceses. A penes sabem res d'aquest sacerdot sense rostre, llevat que ens va deixar un manuscrit, però quin manuscrit! El *Testament*, també conegut com a *Pensées et sentiments du Père Meslier sur les erreurs et les superstitions de toutes les religions et principalement de la religion chrétienne*, escrits entre 1719 i 1729, és un monstre de més de mil pàgines escrites a mà, amb ploma d'oca, en el seu refugi de Étrépy. Una obra que segurament només ell coneixia i que va circular vertiginosament de manera clandestina després de la seua mort, restant molt pocs exemplars en l'actualitat. Voltaire va assenyalar l'existència d'un centenar al començament de 1760, si bé actualment no es conserven més de vint.

L'obra que exposem és doncs un dels raríssims manuscrits d'aquest llibre incendiari, que tenia blancs ben definits: la religió catòlica, l'Església, la gent de poder. Pel cantó contrari, a qui va rescatar aquest capellà? Els pobres, la gent comuna, els llauradors, els treballadors, els explotats... i també les dones i els xiquets, sense oblidar –avançant-se a la seua època– els drets dels animals, que pateixen la maldat dels éssers humans.

Resulta paradójico que los orígenes del materialismo (ateísmo) del XVIII procedan de un cura de la región de las Ardenas francesas. Apenas sabemos nada de este sacerdote sin rostro salvo que nos dejó un manuscrito, pero ¡Qué manuscrito! El *Testamento*, también conocido como *Pensées et sentiments du Père Meslier sur les erreurs et les superstitions de toutes les religions et principalement de la religion chrétienne*, escritos entre 1719 y 1729, es un monstruo de más de mil páginas escritas a mano, con pluma de oca, en su refugio de Étrépy. Una obra que seguramente solo él conocía y que circuló vertiginosamente de manera clandestina tras su muerte, quedando muy pocos ejemplares en la actualidad. Voltaire señaló la existencia de un centenar a comienzos de 1760, si bien actualmente no se conservan más de veinte.

La obra que exponemos es pues uno de los rarísimos manuscritos de este libro incendiario, que tenía blancos bien definidos: la religión católica, la Iglesia, la gente de poder. Por el contrario ¿a quiénes rescató este cura? a los pobres, a la gente común, a los campesinos, a los trabajadores, a los explotados... y también a las mujeres y los niños, sin olvidar –en claro guiño actual *avant la lettre*– a los derechos de los animales, que sufren la maldad de los seres humanos.

4. Jean Meslier, 1664-1729. *Pensées et sentimens du Sr. Meslier, prêtre cure d'Étrépiigny en Champagne sur les erreurs et les superstitions de toutes les religions et principalement de la religion chretienne avec un abrégé de la vie de l'auteur.*

Manuscrito del siglo XVIII.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

II. 4 (cat. 36)

EL CÍRCULO DEL BARÓN D'HOLBACH

EL CERCLE DEL BARÓ D'HOLBACH

Entre 1750 i 1780 en el saló del baró d'Holbach de la rue Royale Saint-Roch es van reunir alguns dels intel·lectuals europeus i americans més importants del moment. Alguns autors els han qualificats com a “gent perillosa” perquè d'allí van sorgir idees que van produir un viratge epistemològic mai conegut fins ara. Personatges com Diderot, D'Alembert, Hume, Adam Smith, Laurence Sterne, Horace Walpole, Edward Gibbon, Benjamin Franklin, o Cesare Beccaria van acudir a aquelles vetlades amb una noble conspiració: transformar l'ordre civil. El materialisme (ateisme), el cosmopolitisme, la defensa de les democràcies representatives, la llibertat de premsa, la separació de poders, la defensa de l'autonomia personal i l'esperit crític, la lluita contra l'esclavitud o la igualtat de drets home-dona, són només alguns dels valors que van eixir d'aquell cenacle.

Curiosament, la Biblioteca Històrica de la Universitat de València posseeix un ampli elenc d'obres del baró alemany, un dels integrants més notables de l'anomenada Il·lustració radical, del qual enguany es commemoren els tres-cents anys del seu naixement. Obres que van encapçalar el rànquing dels *best-sellers* prohibits més importants de l'Europa del XVIII.

Entre 1750 y 1780 en el salón del barón d'Holbach de la rue Royale Saint-Roch se reunieron algunos de los intelectuales europeos y americanos más importantes del momento. Algunos autores los han calificado como “gente peligrosa” pues de allí surgieron ideas que produjeron un viraje epistemológico nunca hasta ahora conocido. Personajes como Diderot, D'Alembert, Hume, Adam Smith, Laurence Sterne, Horace Walpole, Edward Gibbon, Benjamin Franklin, o Cesare Beccaria, acudieron a aquellas veladas con una noble conspiración: transformar el orden civil. El materialismo (ateísmo), el cosmopolitismo, la defensa de las democracias representativas, la libertad de prensa, la separación de poderes, la defensa de la autonomía personal y el espíritu crítico, la lucha contra la esclavitud, o la igualdad de derechos hombre-mujer, son solo algunos de los valores que salieron de aquel cenáculo.

Curiosamente la Biblioteca Histórica de la Universitat de València posee un amplio elenco de obras del barón alemán, uno de los integrantes más notables de la llamada Ilustración radical, del que este año se conmemoran los trescientos años de su nacimiento. Obras que encabezaron el ranking de los *best sellers* prohibidos más importantes de la Europa del XVIII.

LES
PRÊTRES
DÉMASQUÉS

OU

des iniquités du Clergé
Chrétien.

Ouvrage traduit de l'Anglois.

LONDRES.

M DCC LXVIII.

5. Paul Henri Thiry, barón d' Holbach, 1723-1789. *Les prêtres démasqués, ou Des iniquités du clergé chrétien: ouvrage traduit de l'anglois.* Londres [i.e. Amsterdam]: [Marc-Michel Rey], 1768. Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH X-76/127.

SYSTÈME
DE LA
NATURE.
OU

Des Loix du Monde Physique & du Monde
Moral.

PAR M. MIRABAUD.

Par Paul Thiry, baron d'Holbach
Secrétaire Perpétuel, & l'un des Quarante de
l'Académie Française.

*Natura rerum vis atque majestas in omnibus mo-
mentis fide caret, si quis modò partes ejus, ac
non totam complectatur animo.*

PLIN. HIST. NATUR. Lib. VII.

PREMIERE PARTIE.

M. Mirabaud

LONDRES.

M D C C L X X.

6. Paul Henri Thiry, barón d'Holbach, 1723-1789. *Système de la nature ou Des Loix du Monde Physique & du Monde Moral par M. Mirabaud...* Londres [i.e. Amsterdam]: [Marc-Michel Rey], 1770. Vol. 1.

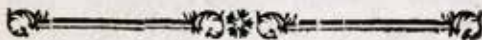
Universitat de València. Biblioteca Historicomédica. HMED Fons Antic / 1547.
Fondo Pelegrí Casanova.

DE LA
CRUAUTÉ
RELIGIEUSE.

Par le Baron D'holbach.

LONDRES,

1775.

7. Paul Henri Thiry, barón d'Holbach, 1723-1789.

De la cruauté religieuse. Londres: [s.n.], 1775.

Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH X-82/134(1).

L A
M O R A L E
U N I V E R S E L L E .

O U
L E S D E V O I R S D E L ' H O M M E
F O N D É S S U R S A N A T U R E .

*Naturâ duce utendum est : hanc ratio observat , hanc consultit :
idem est ergo beate vivere , & secundum naturam .*

SENECA, DE VITÂ BEATÂ, CAP. VIII. INIT.

T O M E P R E M I E R .

Théorie de la Morale.

A A M S T E R D A M ,
C h e z M A R C - M I C H E L R E Y .
M D C C L X V I .

8. Paul Henri Thiry, barón d'Holbach, 1723-1789. *La morale universelle, ou Les devoirs de l'homme fondés sur sa nature...* A Amsterdam: chez Marc-Michel Rey, 1776. Vol. 1.

Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH D-17/88.

LE
BON-SENS
OU
IDÉES NATURELLES
OPPOSÉES AUX
IDÉES SURNATURELLES.

*Detexit quo dolofo vaticinandi furore Sa-
cerdotes mysteria, illis sepe ignota,
audocter publicant.*

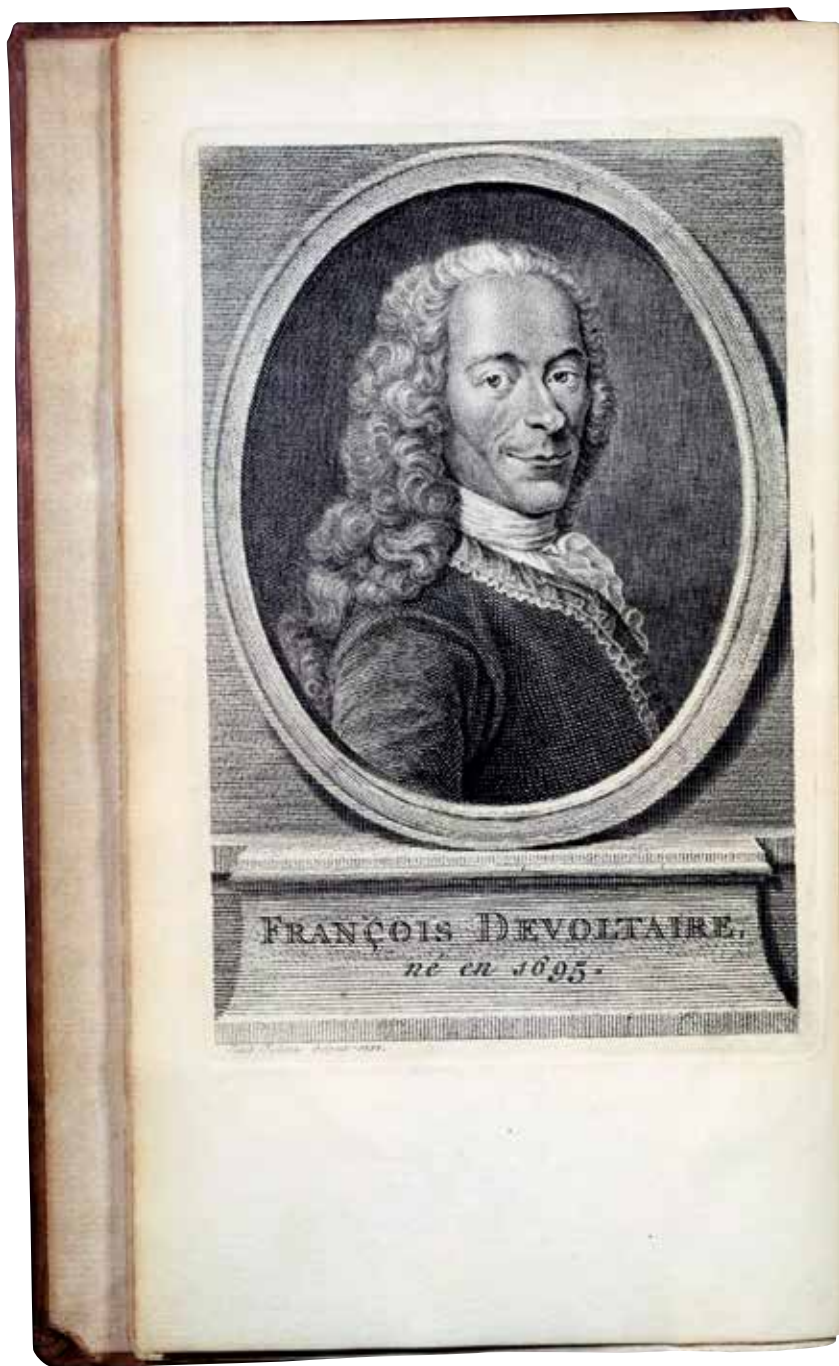
PETRONII SATYRICON.

A LONDRES.

MDCCLXXXII

9. Paul Henri Thiry, barón d'Holbach, 1723-1789. *Le bon-sens ou idées naturelles opposées aux idées surnaturelles...* A Londres: [s.n.], 1782.
Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH X-70/132.

10. Voltaire, 1694-1778. *Oeuvres de M. Voltaire.*
A Amsterdam: chez Etienne Ledet & Compagnie, 1738. Vol. 1.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

OEUVRES
D E
M. DE VOLTAIRE.

NOUVELLE EDITION,

*Revue, corrigée & considérablement augmentée,
avec des Figures en Taille-douce.*

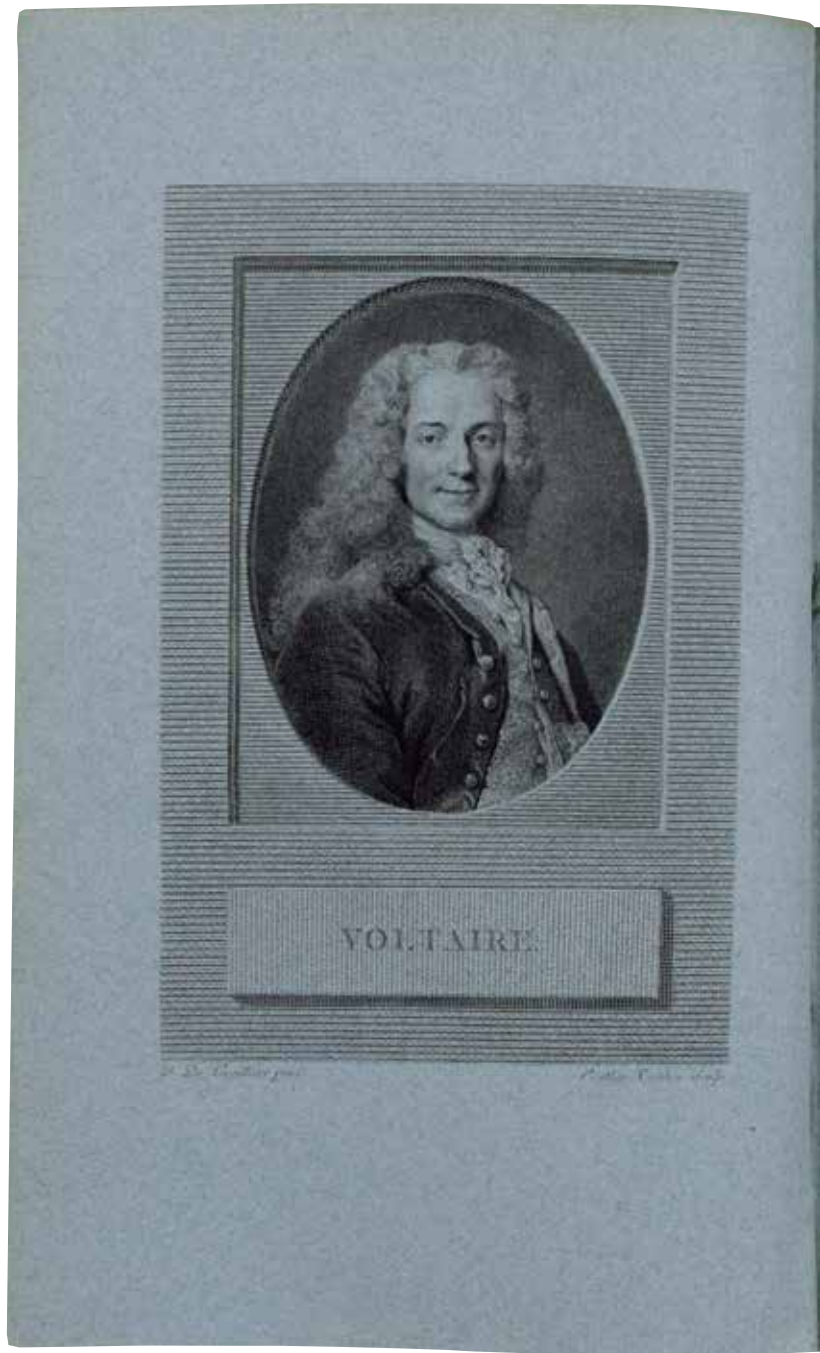
TOME PREMIER.

A AMSTERDAM,

Chez **ETIENNE LEDET & Compagnie.**

M. DCC. XXXVIII.

11. Voltaire, 1694-1778. *Oeuvres complètes de Voltaire*.
[Kehl]: de l'Imprimerie de la société littéraire-typographique, 1784. Vol. 1.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

O E U V R E S

C O M P L E T E S

D E

V O L T A I R E .

T O M E P R E M I E R .

DE L'IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ LITTÉRAIRE-
TYPOGRAPHIQUE.

1 7 8 4 .

J. de la Motte
Jeanne montra sous féminin visage
Sous le corset et sous le cotillon,
D'un vrai Roland le vigoureux courage.

12. Voltaire, 1694-1778. *La Pucelle d'Orléans, poème en vingt-un chants.*

A Paris: [de l'Imprimerie de Crapelet], An VII [1799]. Vol. 1.

Universitat de València. Biblioteca de Ciències Socials Gregori Maians. S A18 02941.

LA PUCELLE

D'ORLÉANS,

POÈME EN VINGT-UN CHANTS;

PAR VOLTAIRE.

ÉDITION ORNÉE DE FIGURES GRAVÉES PAR
LES MEILLEURS ARTISTES.

TOME PREMIER.

A PARIS,

RUE S. ANDRÉ-DES-ARCS, N° 46.

AN VII.

G. Lequeux Sculp.

G. Lequeux Sculp.

On la met nue, et Monsieur le Doyen
Ayant le tout considéré très bien,
Dessus, dessous, expédie à la belle
En parchemin un brevet de pucelle.

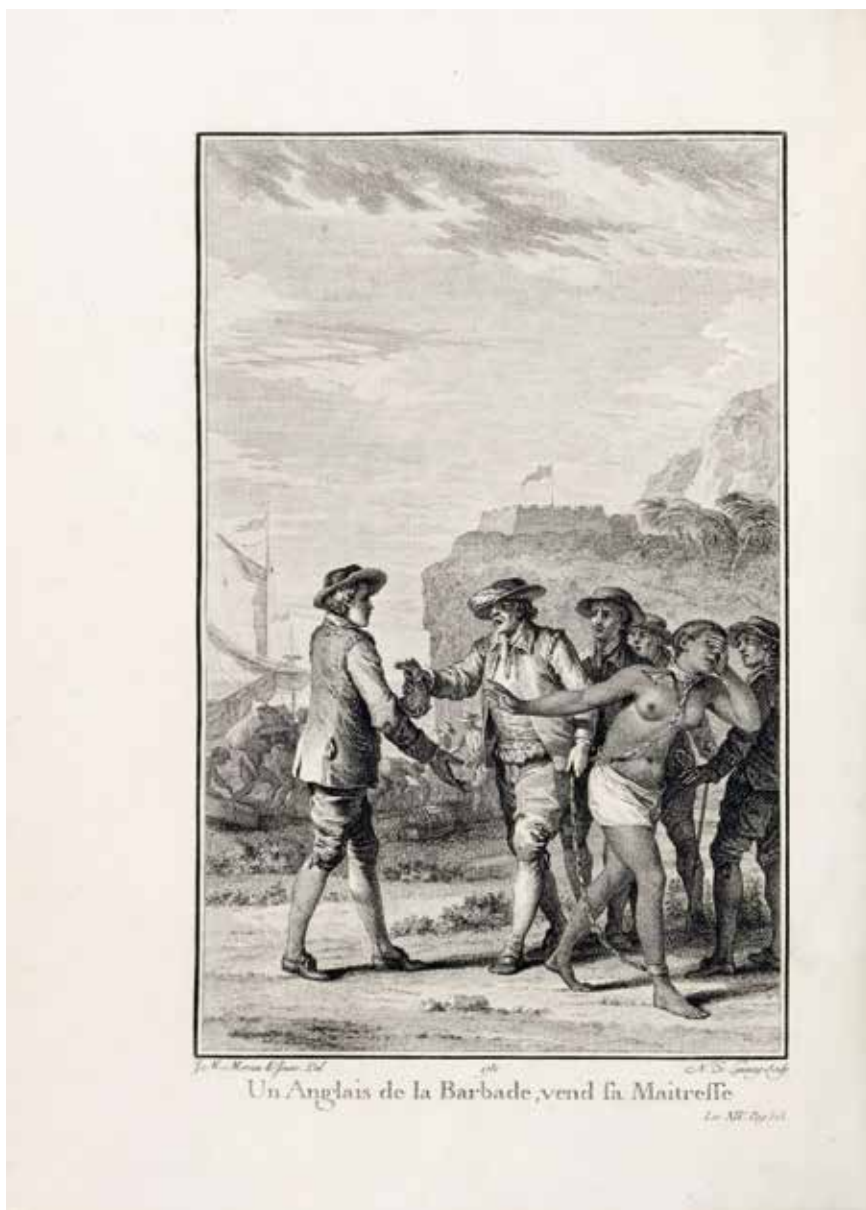
12. Voltaire, 1694-1778. *La Pucelle d'Orléans...*

Fotografía: Pedro Hernández.
Viviane. 1996. Marsella.

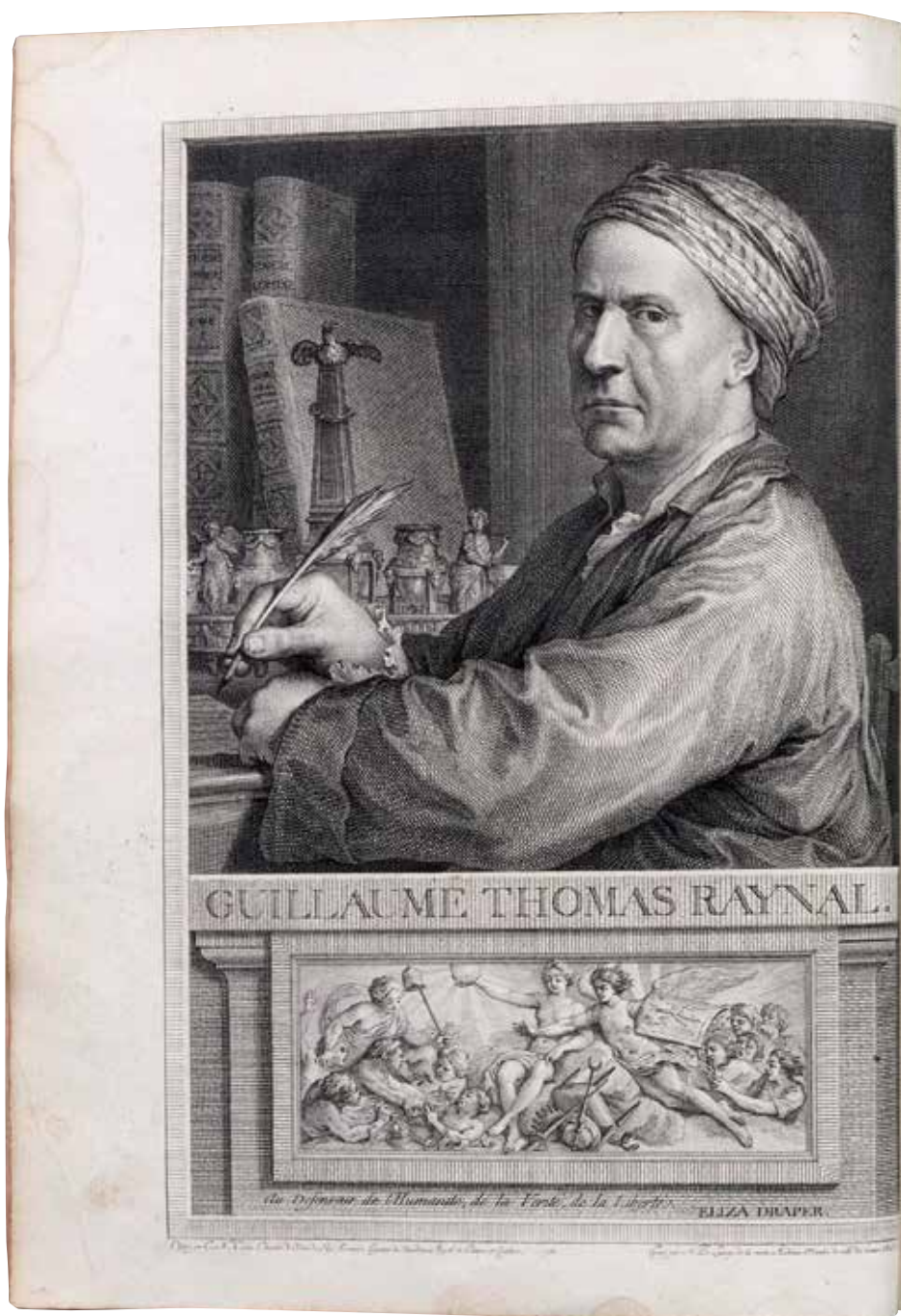
13. Denis Diderot, 1713-1784. *Pensées philosophiques*. A Amsterdam: [s.n.], 1772.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

14. Guillaume-Thomas-François Raynal, abbé, 1713-1796. *Histoire philosophique et politique des établissemens et du commerce des européens dans les deux Indes.*

A Genève: chez Jean-Léonard Pellet, 1780. Vol. 1.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

14. Guillaume-Thomas-François Raynal, abbé. *Histoire philosophique...*

HISTOIRE
PHILOSOPHIQUE
ET POLITIQUE

DES ÉTABLISSEMENS ET DU COMMERCE
DES EUROPÉENS DANS LES DEUX INDES.

Par GUILLAUME-THOMAS RAYNAL.

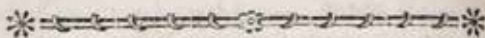
TOME PREMIER.

A GENEVE,

Chez JEAN-LEONARD PELLET, Imprimeur de la
Ville & de l'Académie.

M. DCC. LXXX.

C H A P I T R E X.

*Que les Plaisirs des Sens sont à l'infu
même des Nations leurs plus puis-
sans Moteurs.*

LES Moteurs de l'homme sont le plaisir & la douleur physique. Pourquoi la faim est-elle le principe le plus habituel de son activité ? c'est qu'entre tous les besoins, ce dernier est celui qui se renouvelle le plus souvent & qui commande le plus impérieusement. C'est la faim & la difficulté de pourvoir à ce besoin, qui, dans les forêts donne aux animaux carnaciers tant de supériorité d'esprit sur l'animal pâturant. C'est la faim qui fournit aux premiers cent moyens ingénieux d'attaquer, de surprendre le gibier : c'est la faim qui retenant six mois entiers le Sauvage sur les lacs & dans les bois, lui apprend à courber son arc, à tresser ses filets, à tendre des pièges à sa proie. C'est encore la faim qui chez les peuples policés, met tous les citoyens en action, leur fait cultiver la terre, apprendre un métier & remplir une charge. Mais dans les fonctions de cette charge, chacun oublie le motif qui la lui fait exercer ; c'est que notre esprit s'occupe, non du besoin, mais des moyens de le satisfaire. Le difficile n'est pas de manger, mais d'apprêter le repas.

Plaisir & douleur sont & seront toujours l'unique

15. Helvétius, 1715-1771. *De l'homme, de ses facultés intellectuelles et de son éducation.*

A Londres [i.e. Paris?]: chez la Société typographique, 1773. Vol. 1.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

DE
L'HOMME,
DE
SES FACULTÉS
INTELLECTUELLES,
ET DE
SON ÉDUCATION.

Ouvrage Posthume de M. HELVETIUS.

*Honteux de m'ignorer,
Dans mon être, dans moi, je cherche à pénétrer.*
VOLTAIRE Disc. 6. de la nature de l'Homme.

TOME PREMIER.

A LONDRES,
Chez LA SOCIÉTÉ TYPOGRAPHIQUE.

M. DCC. LXXIII.

DU CONTRAT
SOCIAL;
OU
PRINCIPES
DU DROIT
POLITIQUE.
*Par J. J. ROUSSEAU, Citoyen
de Geneve.*

Dicamus leges.

Fœderis æquas

Æneid. XI.

*Edition Sans Cartons, à laquelle on a ajoûté
une Lettre de l'Auteur au seul Ami qui lui
reste dans le monde.*

A AMSTERDAM,
Chez MARC - MICHEL REY.

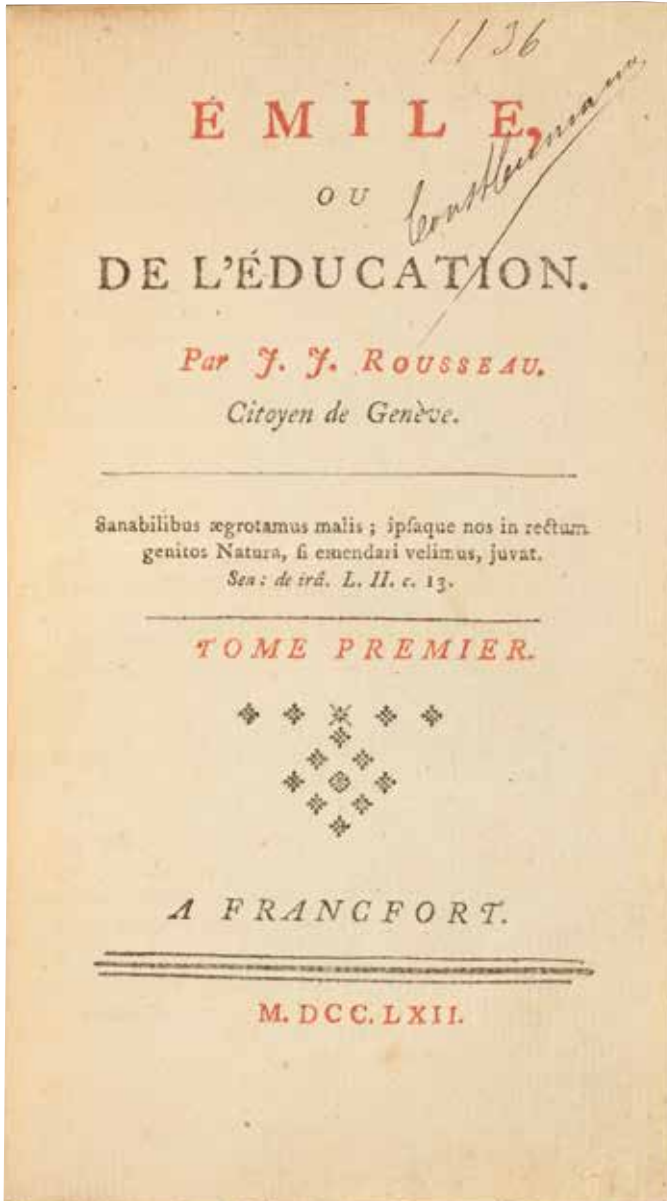
M. DCC. L X I I.

16. Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778. *Du contrat social, ou Principes du droit politique.*

A Amsterdam: chez Marc-Michel Rey, 1762.

Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH A-1/6.

Antiguo poseedor: Jacques Pouquet.

17. Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778. *Émile, ou De l'éducation*.
A Francfort: [s.n.], 1762. Vol. 1.
Biblioteca Caruana, Valencia.

Fotografía: Pedro Hernández, Cristina, 1998. Leuven (Bélgica)

ENTRE EL REY Y LOS ENCICLOPEDISTAS
EL DILEMA DE LA POMPADOUR

ENTRE EL REI I ELS ENCICLOPEDISTES
EL DILEMA DE LA POMPADOUR

La marquesa de Pompadour va ser amant del rei Lluís XV i es va convertir en la seua “favorita”, a més d’amiga íntima dels enciclopedistes, especialment de Diderot. Un paper gens fàcil atesa la prohibició que pesava sobre alguns dels textos dels *philosophes*. Prova de la seua complicitat amb el Segle de les Llums francès va ser la seua selecta biblioteca o, millor dit, biblioteques, disperses per Versalles i per alguns *hôtels* de la ciutat, i que disposaven de bibliotecari propi. Per això no és d’estranyar que en la majoria de retrats seus, com els de Boucher i Quentin de la Tour, aparega sempre envoltada de llibres, entre els quals, l’*Encyclopédie*. Aquesta bibliofilia femenina seria compartida per altres compatriotes seues com la cèlebre comtessa de Verreue, coneguda com “*la dame de volupté*”, que en els seus palauets de París i Meudon va aconseguir reunir una magnífica col·lecció d’obres d’art i de llibres prohibits.

La biblioteca de la Pompadour va ser el fidel reflex d’una nova feminitat cultivada que va trobar en els textos sediciosos, especialment en les novel·les, les seues principals fonts d’inspiració. Així, en els seus prestatges era fàcil trobar una edició dels *Bijoux indiscrets* de Diderot, així com textos de més substància eròtica com *Le Portier des Chartreux*, *Thérèse Philosophe*, o les novel·les de Crébillon fils.

La marquesa de Pompadour fue amante del rey Luis XV, convirtiéndose en su “favorita”, además de amiga íntima de los enciclopedistas, especialmente de Diderot. Un papel nada fácil dada cuenta de la prohibición que pesaba sobre algunos de los textos de los *philosophes*. Prueba de su complicidad con el Siglo de las Luces francés fue su selecta biblioteca, o mejor dicho bibliotecas, dispersas por Versalles y por algunos *Hôtels* de la ciudad, y que contaban con bibliotecario propio. Por ello no es de extrañar que en la mayoría de retratos suyos, como los de Boucher y Quentin de la Tour, aparezca siempre rodeada de libros, entre ellos l’*Encyclopédie*. Esta bibliofilia femenina fue compartida por otras compatriotas suyas como la cèlebre condesa de Verreue, conocida como “*la dame de volupté*”, que en sus palacetes de París y Meudon consiguió reunir una magnífica colección de obras de arte y de libros prohibidos.

La biblioteca de la Pompadour fue el fiel reflejo de una nueva feminidad cultivada que encontró en los textos sediciosos, especialmente en las novelas, sus principales fuentes de inspiración. Así, en sus estantes era fácil hacerse con una edición de los *Bijoux indiscrets* de Diderot, así como textos de mayor calado erótico como *Le Portier des Chartreux*, *Thérèse Philosophe*, o las novelas de Crébillon Fils.

18. Jean-Baptiste de Boyer, marquis d'Argens, 1704-1771. *Mémoires secrets de la République des Lettres, ou Le théâtre de la vérité, par l'auteur des "Lettres juives"*. A Amsterdam: chez Jacques Desbordes, 1748. Vol. 5.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

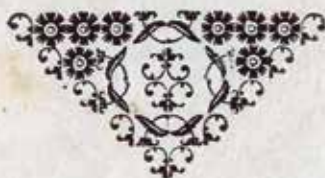
Antiguo poseedor: Jeanne-Antoinette Poisson, marquise de Pompadour, 1721-1764.

MÉMOIRES
S E C R E T S

DE LA
RÉPUBLIQUE DES LETTRES,

O U L E
THÉÂTRE DE LA VÉRITÉ,

P A R
L'AUTEUR DES LETTRES JUIVES,
LETTRE DIX-SEPTIÈME.

A LA HAYE,
Chez JEAN NEAULME,
M. DCC. XLVIII.

18. Jean-Baptiste de Boyer, marquis d'Argens. *Mémoires secrets* ...

Fotografía: Pedro Hernández.

La femme est une île. En toute simplicité.

Sandra. Junio de 1995. Antigua capilla Saint Jacques - Vernègues (Francia).

MÉMOIRES
DE
MADAME la MARQUISE
DE
POMPADOUR.

Où l'on découvre les Motifs des Guerres, & des Traités de Paix, les Ambassades, les Négociations dans les différentes Cours de l'Europe; les Menées & les Intrigues secrètes, le Caractere des Généraux, celui des Ministres d'Etat, la Cause de leur Elévation & le Sujet de leur Disgrace; & généralement tout ce qui s'est passé de plus remarquable à la Cour de France pendant les vingt dernières Années du Règne de Louis XV.

Ecrits par elle-même.

TOME PREMIER.

A LIEGE.

MDCCLXVI.

19. Jeanne-Antoinette Poisson, marquise de Pompadour, 1721-1764. *Mémoires de madame la marquise de Pompadour, où l'on découvre les motifs des guerres, & des traités de paix, les ambassades, les négociations dans les différentes cours de l'Europe; les menées & les intrigues secrètes, le caractère des généraux, celui des ministres d'Etat, la cause de leur élévation & le sujet de leur disgrace ; & généralement tout ce qui s'est passé de plus remarquable à la cour de France pendant les vingt-dernières années du regne de Louis XV.*

A Liege: [s.n.], 1766. Vol. 1.

Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH X-76/122.
Antiguo poseedor: Juan Pedro Aladro Kastriota, 1845-1914.

AU NAIF ET INIMITABLE
SANCHO PANÇA,
LE VRAI MODELE DES BONS
ET FIDELES ECUYERS,
GOUVERNEUR DE L'ISLE
DE BARATARIA,
&c. &c. &c.

SEIGNEUR SANCHO;

*APRÈS avoir dédié un volume
des Lettres Juives à votre illustre
maître, le héros de la Manche, je*
Tome V. a

LA “LEYENDA NEGRA” ESPAÑOLA
EN LOS *BEST SELLERS* PROHIBIDOS

LA “LLEGENDA NEGRA” ESPANYOLA
EN ELS *BEST-SELLERS* PROHIBITS

La Il·lustració francesa va contribuir a alimentar l'anomenada llegenda negra espanyola. Alguns dels seus principals artífexs com Voltaire, Montesquieu o Diderot, ens van deixar textos on van arremetre durament contra la conquesta i colonització espanyola, així com contra l'endarreriment cultural espanyol i l'existència d'un tribunal censor com era la Inquisició.

Però va haver-hi altres escriptors menys coneguts, les obres dels quals van continuar mantenint tal visió d'Espanya. Entre ells Jean-Baptiste Boyer, més conegut com a marquès d'Argens, que en les *Lettres juives* (1738), novel·la epistolar a manera de viatges per tota Europa, va perpetuar la imatge d'una Espanya ancorada en el Segle d'Or, conservadora i poc adaptada als nous temps. És el cas del també escriptor Fleuriot de Langle, que ens va deixar un fictici *Voyage de Figaro en Espagne*, on va fer un retrat funest del govern, la cultura i la religió espanyola, i que va provocar un conflicte diplomàtic entre Espanya i França. L'obra fou confiscada en 1785 i condemnada a la foguera pel Parlament de París. Això no va fer sinó despertar el seu interès, d'aquí ve que l'obra coneguera sis edicions i fora traduïda a l'anglès, alemany, danès i italià. Pel que sembla, en l'obra va participar el libel·lista Louis-Sébastien Mercier, les obres del qual van anar prohibint-se a mesura que s'anaven publicant, especialment un dels llibres més venuts en l'Europa del XVIII, la distopia *L'An deux mille quatre cent quarante* (1786).

La Ilustración francesa contribuyó a alimentar la llamada leyenda negra española. Algunos de sus principales artífices como Voltaire, Montesquieu o Diderot nos dejaron textos donde arremetieron duramente contra la conquista y colonización española, así como contra el atraso cultural español y la existencia de un tribunal censor como era la Inquisición.

Pero hubo otros escritores menos conocidos, cuyas obras siguieron manteniendo tal visión de España. Entre ellos Jean-Baptiste Boyer, más conocido como marqués d' Argens, que en las *Lettres juives* (1738), novela epistolar a modo de viajes por toda Europa, perpetuó la imagen de una España anclada en el Siglo de Oro, conservadora, y poco adaptada a los nuevos tiempos. Es el caso del también escritor Fleuriot de Langle, que nos dejó un ficticio *Voyage de Figaro en Espagne*, donde hizo un retrato funesto del gobierno, la cultura y la religión española, y que provocó un conflicto diplomático entre España y Francia. La obra fue confiscada en 1785 y condenada a la hoguera por el Parlamento de París. Algo que no hizo sino despertar su interés, de ahí que la obra conociera seis ediciones y fuera traducida al inglés, alemán, danés e italiano. Al parecer, en la obra participó el libelista Louis-Sébastien Mercier, cuyas obras fueron prohibiéndose a medida que se iban publicando, en especial uno de los *best sellers* más vendidos en la Europa del XVIII, la distopía *L'An deux mille quatre cent quarante* (1786).

LETTRES
JUIVES,

o u

CORRESPONDANCE
PHILOSOPHIQUE,
HISTORIQUE & CRITIQUE,

*Entre un Juif Voyageur en différens Etats de
l'Europe, & ses Correspondans en divers
endroits.*

NOUVELLE ÉDITION,

Augmentée de nouvelles Lettres & de quantité
de remarques.

TOME PREMIER.

A LA HAYE,
Chez PIERRE PAUPIE.

M. DCC. LXIV.

20. Jean-Baptiste de Boyer, marquis d'Argens, 1704-1771. *Lettres juives ou Correspondance philosophique historique & critique entre un Juif voyageur à Paris & ses correspondans en divers endroits*. A La Haye: chez Pierre Paupie, 1764. Vol. 1.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

VOYAGE
DE
FIGARO,
EN ESPAGNE.

CURRENTE ROTA.

A SAINT-MALO.

1784.

21. Jean-Marie-Jérôme Fleuriot, 1749-1807. *Voyage de Figaro en Espagne*.
A Saint-Malo: [s.n.], 1784.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

A R R Ê T
D E L A C O U R
D E P A R L E M E N T,

QUI condamne trois Imprimés : le premier en un petit volume in-18, en 280 pages, sans noms d'Auteur ni d'Imprimeur, ayant pour titre : Voyage de Figaro en Espagne, avec cette épigraphe : Currente rotà; à Saint-Malo, 1784.

LE second, dans le format d'un in-8°, de 88 pages, ayant pour titre : Voyage de Figaro en Espagne; sans noms d'Auteur ni d'Imprimeur; A Séville, 1785.

LE troisieme, en deux tomes in-12, dont le premier de 223 pages, le second de 209 pages, l'un & l'autre ayant pour titre : Voyage en Espagne, par M. le Marquis de Langle, imprimé à Neufchatel, de l'Imprimerie de Fauche, fils aîné, & Compagnie, 1785, à être lacérés & brûlés par l'Exécuteur de la Haute-Justice.

EXTRAIT DES REGISTRES DU PARLEMENT.

Du sept Février mil sept cent quatre-vingt-six.

CE jour, la Cour, les Grand-Chambre & Tournelle assemblées à l'issue de la premiere Audiencé, les Gens du Roi font entrés; & Me Antoine-Louis Seguier, Avocat dudit Seigneur Roi, portant la parole, ont dit :

M E S S I E U R S,

L'ATTENTION continuelle des Dépositaires de l'autorité ne suffit pas toujours pour arrêter aux barrières du Royaume ces Ecrits dange-

A

22. Francia. Parlement (Paris). Arrêt de la cour de Parlement, qui condamne trois imprimés... ayant pour titre "Voyage de Figaro en Espagne".

A Paris: chez P.G. Simon & N.H. Nyon, 1786.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

PORTRAIT
DE
PHILIPPE II,
ROI D'ESPAGNE,

N. Lemercier

A AMSTERDAM.

1785.

23. Louis-Sébastien Mercier, 1740-1814. *Portrait de Philippe II, roi d'Espagne*.
A Amsterdam: [s.n.], 1785.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

J'ai sept cent ans.

24. Louis-Sébastien Mercier, 1740-1814. *L'An deux mille quatre cent quarante: rêve s'il en fût jamais; suivi de l'homme de fer, songe.* [S.l.]: [s.n.], 1786. Vol. 1. Biblioteca Bas Martín, Valencia.

Sebastien MERCIER
1740 - 1814

L'AN
DEUX MILLE
QUATRE CENT QUARANTE.

Rêve s'il en fût jamais ;

SUIVI DE
L'HOMME DE FER,
SONGE.

Le présent est gros de l'avenir.

Leibnitz.

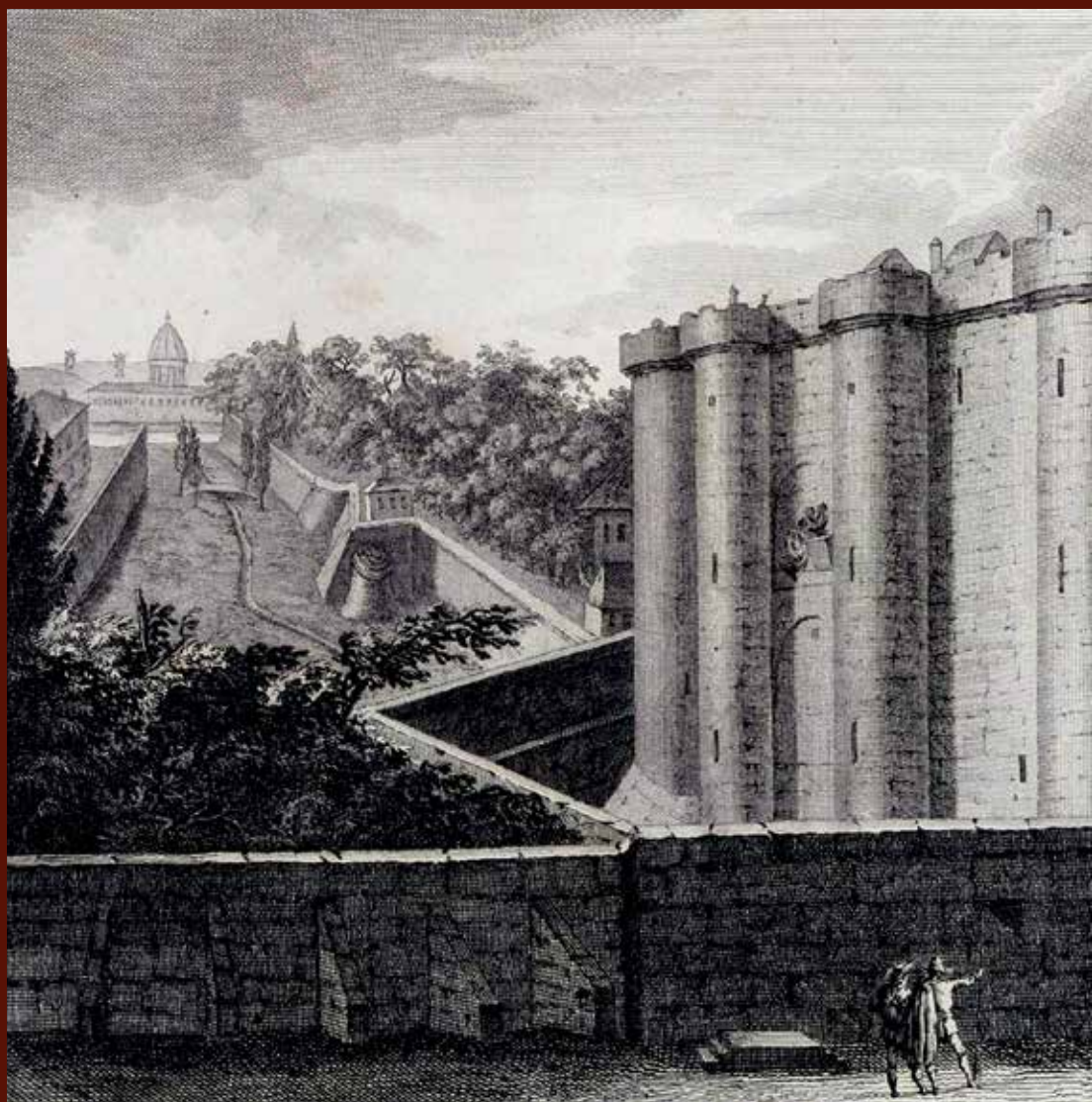
NOUVELLE ÉDITION

Avec Figures.

TOME PREMIER.

1786.

Grabado de Jean-François Borgnet. *La Bastille*, 1789.

LA BASTILLA

EL INFIERNO DE LOS VIVOS

LA BASTILLA

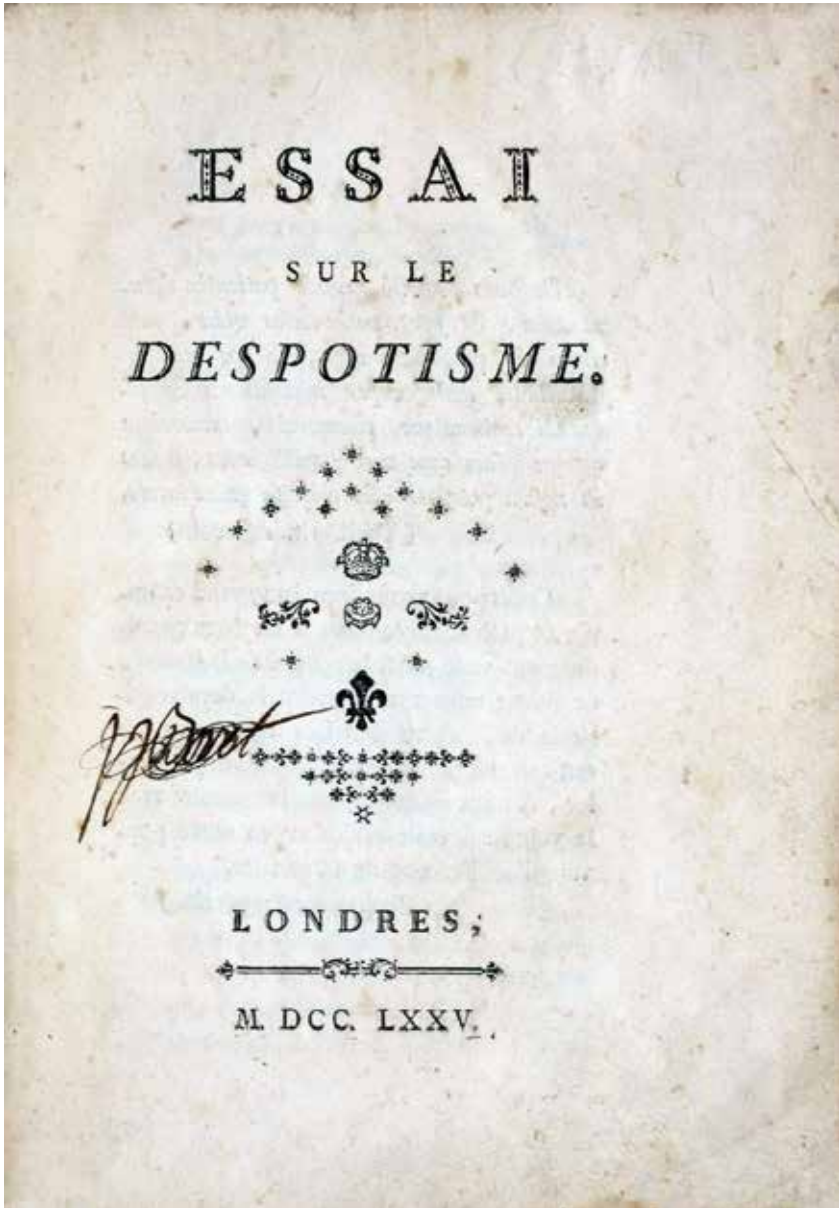
L'INFERN DELS VIUS

La temible presó de la Bastilla va albergar durant el Segle de les Llums nombrosos personatges acusats no pas de delictes de sang, sinó intel·lectuals. Entre ells, autors presents en aquesta exposició, com Voltaire, Mirabeau o els llibreters Pierre Manuel i l'escriptor Linguet. Tots ells van denunciar la crueltat, la tortura i les condicions inhumanes a les quals eren sotmesos els reus. No obstant això, d'allí van eixir alguns dels llibres que van causar més ressò en la societat del moment i que van posar els fonaments de la caiguda de l'Antic Règim.

La trajectòria d'alguns d'ells és francament curiosa. El llibreter Manuel va acudir a visitar en diverses vegades Mirabeau a la Bastilla per a recollir els seus manuscrits, com l'*Errotika Biblion*, i portar-los a imprimir a les premses suïsses. Qui li havia de dir que anys més tard seria ell el qui seria tancat en aquestes cel·les, i que acabaria convertint-se en espieta al servei de l'Estat. O el cas de Linguet, que, després de ser empresonat, va marxar a Londres i ens va deixar el seu cèlebre *Mémoires sur la Bastille*, on va atacar durament el sistema penitenciari francès i sobretot la corrupció dels seus ministres.

La temible prisió de la Bastilla albergó durante el Siglo de las Luces a numerosos personajes acusados no de delitos de sangre sino intelectuales. Entre ellos a autores presentes en esta Exposición como Voltaire, Mirabeau, o los libreros Pierre Manuel y el escritor Linguet. Todos ellos denunciaron la crueldad, tortura y condiciones inhumanas a las que eran sometidos los reos. Sin embargo, de allí salieron algunos de los libros que causaron mayor eco en la sociedad del momento, y que pusieron los cimientos de la caída del Antiguo Régimen.

La trayectoria de algunos de ellos es francamente curiosa. El librero Manuel acudió a visitar en diversas ocasiones a Mirabeau a la Bastilla para recoger sus manuscritos, como el *Errotika Biblion*, y llevarlos a imprimir a las prensas suizas. Quien le iba a decir que años más tarde sería él el que sería encerrado en tales celdas, y que acabaría convirtiéndose en soplón al servicio del Estado. O el caso de Linguet, que tras ser encarcelado marchó a Londres y nos dejó su célebre *Mémoires sur la Bastille*, donde atacó duramente el sistema penitenciario francés y especialmente la corrupción de sus ministros.

25. Honoré-Gabriel Riquetti, comte de Mirabeau, 1749-1791.
Essai sur le despotisme. Londres [i.e. Neuchâtel], 1775.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

ERROTIKA
BIBLION.

Εν Κουσῶ Ἐκδοτῆρι.

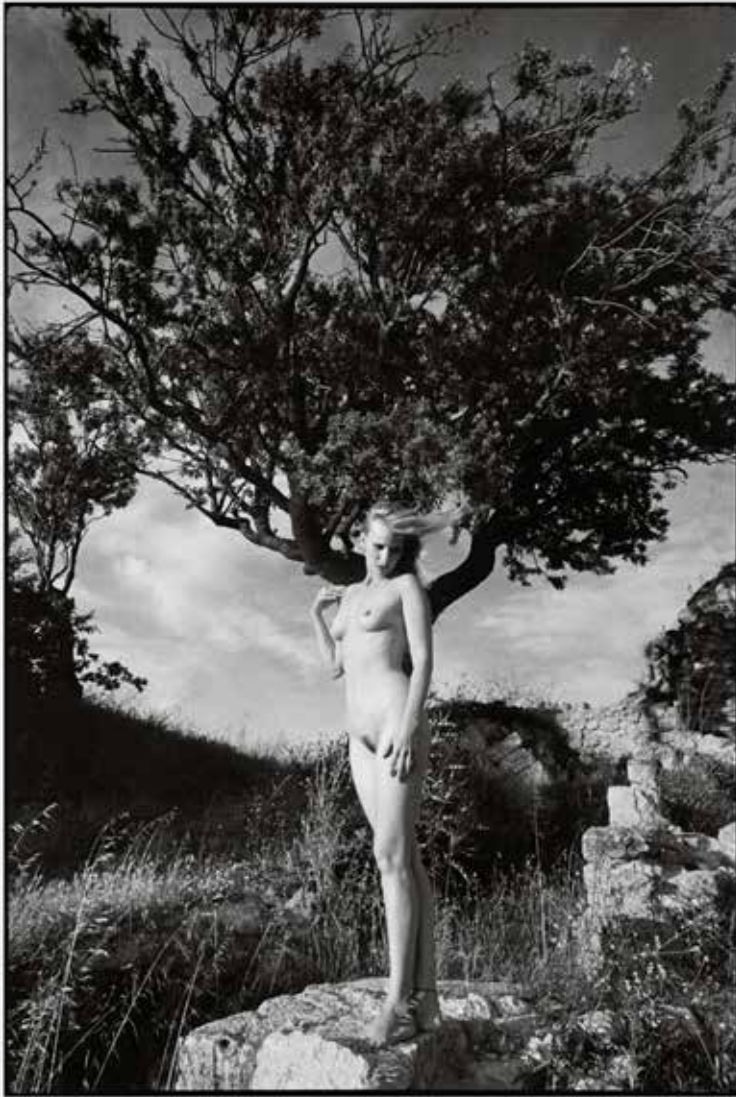
Abstrusum excudit.

A R O M E,
DE L'IMPRIMERIE DU VATICAN.

MDCCLXXIII.

26. Honoré-Gabriel Riquetti, comte de Mirabeau, 1749-1791. *Errotika biblion*.
Roma: de l'Imprimerie du Vatican, [i.e.] [Neuchâtel: Samuel Fauche], 1783.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

Fotografía: Pedro Hernández.

La femme est une île. L'arbre de vie.

Sandra. Junio de 1995. Antigua capilla Saint Jacques - Vernègues (Francia).

LA
VOLUPTÉ,
PAR
M. LE CHEVALIER DE M***;
Capitaine au régiment Dauphin.

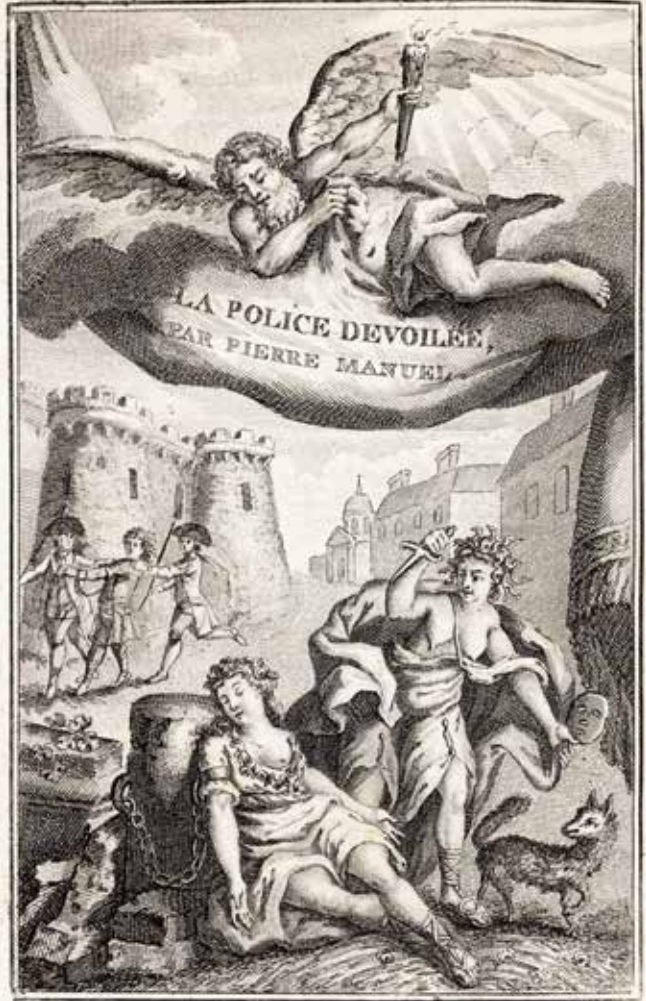
Scribere juffit amor.

K 3

27. Julien Offray de La Mettrie, 1709-1751. *Oeuvres philosophiques de Mr. de la Mettrie.*
A Amsterdam: [s.n.], 1774. Vol. 2.
Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH X-79/191.

Fotografía: Pedro Hernández.
Joke. 9 de febrero de 2006. Valencia.

28. Louis-Pierre Manuel, 1751-1793. *La police de Paris dévoilée*.
A Paris: chez J. B. Garnery; A Strasbourg: chez Treuttel;
A Londres, chez De Boffe, l'an second de la Liberté [1793]. Vol. 1.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

LA POLICE

DE PARIS

DÉVOILÉE,

PAR PIERRE MANUEL,

L'un des Administrateurs de 1789,

Avec Gravure et Tableaux.

La publicité est la sauve-garde des loix
et des mœurs.

TOME PREMIER.

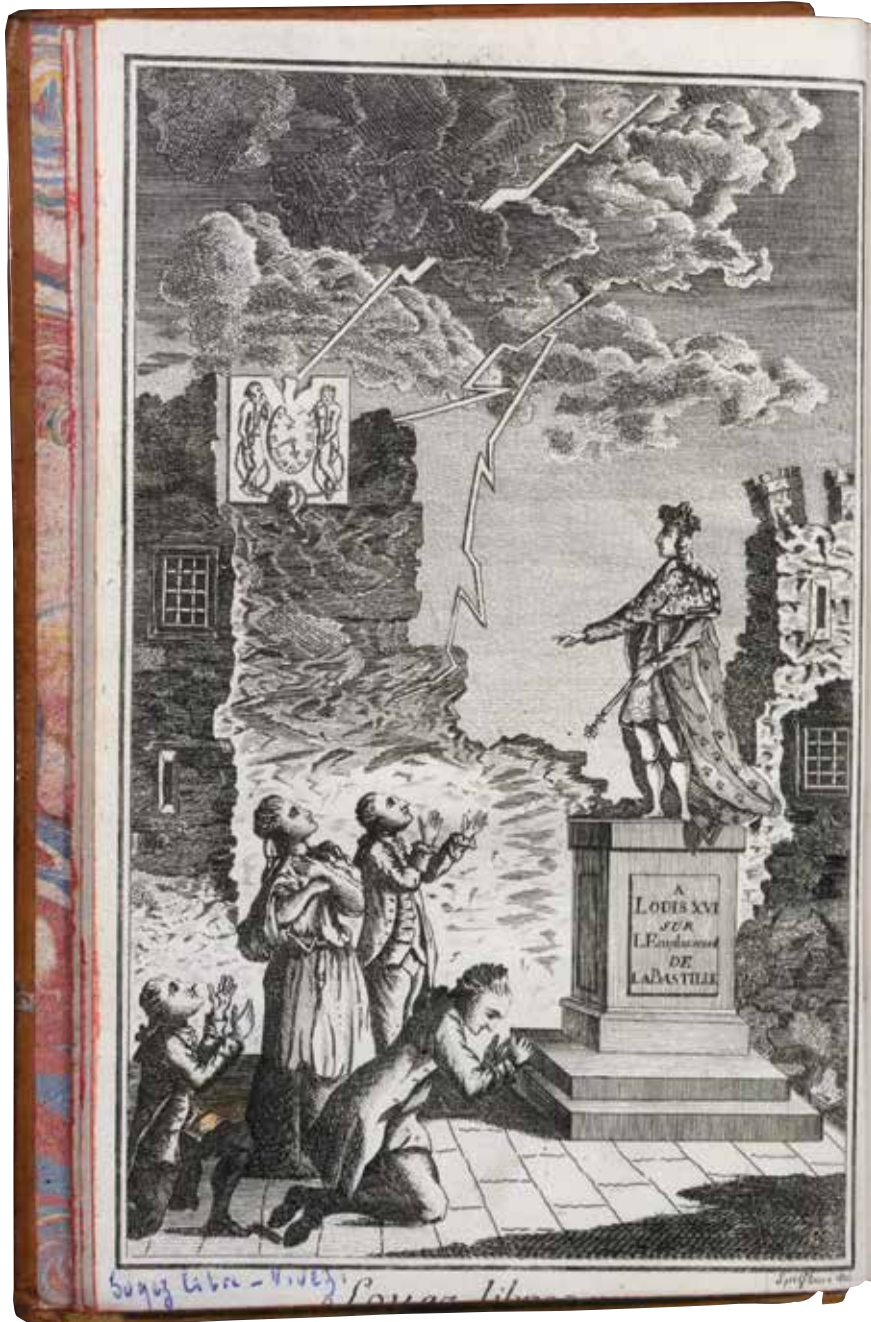
A PARIS

Chez J. B. GARNERY, Libraire, rue Serpente,
N°. 17.

A STRASBOURG, chez TREUTTEL, Libraire.

A LONDRES, chez DE BOFFE, Libraire, GÉRARD
STREET, No. 7, Soho.

L'an second de la Liberté.

29. Simon-Nicolas-Henri Linguet, 1736-1794. *Mémoires sur la Bastille et sur la détention de M. Linguet*. A Londres: de l'Imprimerie de T. Spilsbury, 1783. Biblioteca Bas Martín, Valencia.

MÉMOIRES
SUR
LA BASTILLE,
ET
SUR LA DÉTENTION
DE M. LINGUET,
ÉCRITS PAR LUI-MÊME.

Surrexit à mortuis.

A LONDRES,
De l'Imprimerie de T. SPILSBURY, Snowhill.

M. DCC. LXXXIII.

EL ANTI-LIBRO “SACRO”

LA MEJOR PUBLICIDAD DEL LIBRO PROHIBIDO

EL ANTILLIBRE “SACRE”

LA MILLOR PUBLICITAT DEL LLIBRE PROHIBIT

Com va assenyalar George Bataille, la prohibició genera fascinació. I ningú no va fer millor propaganda dels llibres prohibits que, curiosament, aquells que els van perseguir fins a l'avorriment: l'Església, representada per la Inquisició, a través dels seus temibles *Index librorum prohibitorum* que es van promulgar al llarg de tot el XVIII.

Aparéixer en aquella llista era sinònim de perillositat, però també d'èxit editorial. I és que en el Segle de les Llums edició i sedició anaven juntes. I això explica l'èxit que van tenir els principals llibres prohibits, que es van convertir en autèntics *best-sellers*. Uns van ser editats fora de França, principalment en les sedicioses premses de la Societat Tipogràfica de Neuchâtel, a Suïssa, introduint-se al país a través d'una extensa xarxa d'intermediaris i venedors ambulants; i altres van ser impresos dins de França, però amb falsos peus d'impremta, per esquivar les autoritats oficials. Concretament, la policia del llibre, que a París va ser l'encarregada de perseguir l'edició i la circulació d'obres sedicioses. Empresa que es va mostrar incapaç de posar fi a tan important i lucratiu comerç, que va comptar a vegades amb la complicitat fins i tot del director de la censura real.

Como señaló George Bataille la prohibición genera fascinación. Y nadie hizo mejor propaganda de los libros prohibidos, curiosamente, que aquellos que los persiguieron hasta la saciedad: la iglesia, representada por la Inquisición a través de sus temibles *Index librorum prohibitorum* que se promulgaron a lo largo de todo el XVIII.

Aparecer en tal listado era sinónimo de peligrosidad pero también de éxito editorial. Y es que en el Siglo de las Luces edición y sedición iban a la par. Y ello explica el éxito que tuvieron los principales libros prohibidos, que se convirtieron en auténticos *best-sellers*. Unos fueron editados fuera de Francia, principalmente en las sediciosas prensas de la Sociedad Tipográfica de Neuchâtel en Suiza, introduciéndose en el país a través de una extensa red de intermediarios y vendedores ambulantes; y otros, fueron impresos dentro de Francia pero con falsos pies de imprenta, para burlar a las autoridades oficiales. Concretamente a la policía del libro, que en París fue la encargada de perseguir la edición y circulación de obras sediciosas. Empresa que se mostró incapaz de poner fin a tan importante y lucrativo comercio que contó en ocasiones con la complicidad incluso del director de la censura real.

30. *Index librorum prohibitorum Sanctissimi domini nostri Benedicti XIV Pontificis Maximi iussu recognitus, atque editus.*
Romae: ex Typographia Rev. Camerae Apostolicae, 1758.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

Fotografía: Pedro Hernández.
Edwige. 29 de diciembre de 2011. Marsella.

EL REY EL PRIMERO

LA FASCINACIÓN POR EL LIBRO ERÓTICO

EL REI EL PRIMER

LA FASCINACIÓ PEL LLIBRE ERÒTIC

No sorprén que el primer fascinat pels llibres prohibits, especialment eròtics, fora aquell que els perseguia, el rei. Els testimonis són nombrosos. Els exemplars d'obres com *Thérèse philosophe* o *Le Portier des Chartreux* arribaven a la capella real de Versalles perquè foren voraçment llegits pel monarca i la seua camarilla, formada per destacats llibertins.

El catàleg de la biblioteca reial posa en evidència l'existència de llibres de temàtica eroticopornogràfica, com els *Raggionamenti* del poeta italià Pietro Aretino, autèntic Kamasutra Occidental; o *L'Alcibiade Fanciullo* del sacerdot llibertí Antonio Rocco, considerat un dels textos més obscens de la literatura italiana. Sabem que Lluís XV va comprar i va encuadernar nombrosos llibres prohibits per la censura, impresos clandestinament a França i a l'estranger, i que van anar a parar tant a Versalles com als nombrosos *châteaux* que tenia dispersos per tot el regne.

No sorprende que el primer fascinado por los libros prohibidos, especialmente eróticos, fuera aquel que los perseguía, el rey. Los testimonios son numerosos. Los ejemplares de obras como *Thérèse philosophe* o *Le Portier des Chartreux* llegaban a la capilla real de Versalles para que fueran vorazmente leídos por el monarca y su camarilla, formada por destacados libertinos.

El Catálogo de la Biblioteca real pone en evidencia la existencia de libros de temática erótico pornográfica, como los *Raggionamenti* del poeta italiano Pietro Aretino, auténtico Kamasutra Occidental; o *L'Alcibiade Fanciullo* del sacerdote libertino Antonio Rocco, considerado uno de los textos más obscenos de la literatura italiana. Tenemos constancia además que Luis XV compró y encuadernó numerosos libros prohibidos por la censura, impresos clandestinamente en Francia y en el extranjero, y que fueron a parar tanto a Versalles como a los numerosos *châteaux* que tenía dispersos por todo el reino.

RELEVÉ DES ARTICLES

*DE la Bibliographie Instructive, qui sont à la
Bibliothèque du Roi; avec la Concordance des
Numeros, à l'usage de cette Bibliothèque.*

N. de la Bibliogr. Instruct.		N. de la Biblioth. du Roi.
2193	M ÉTIIODÈ de M. Rollin,	Z 59
2195	G. Postelli Alphab. Linguarum XII, & Liber de Originibus,	X 19
2196	Lud. Thomassini Glossarium Hebr.	X 182
2197	P. Guarini Grammatica Hebr.	X 119
2198	Athan. Kircheri Prodromus Coptus,	X 248
2199	Ejusdem Lingua Ægyptiaca restituta,	X 249
2200	Ejusdem Grammatica Arabica,	X 211*
2201	Ant. Giggeii Thesaurus Linguæ Arabi- cæ,	X 230 2-4
2202	Jac. Gollii Lexicon Arabico-Lat.	X 236
2203	Dictionarium Arab. Turcicum Ovan- Kouli,	X 238
2204	Dictionarium Van-Kouli, Turcicè,	X 238 A
2205	Fr. à Mefgnien Meninski Thesaurus Linguar. Orient.	X 47 48
2206	P. Angeli à S. Joseph Gazophylacium Lin- guæ Persicæ,	X 246
2207	Fr. Maria Maggii Linguar. Orient. quæ in Georgia audiuntur, Libri,	X 32
2208	Jobi Ludolfi Grammatica Ling. Amhar- icæ, Lexicon Amharico-Lat., Lexi- con Æthiopico-Lat.	X 1612

31. Guillaume-François Debure, 1732-1782. *Bibliographie instructive, ou Traité de la conoissance des livres rares et singuliers.*

A Paris: chez Guillaume-François De Bure, le Jeune, 1765. Vol. 2.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

LE
PORNOGRAPHE,
OU
IDÉES D'UN HONNÊTE-HOMME
SUR
UN PROJET DE RÉGLEMENT
POUR
LES PROSTITUÉES,

Propre à prévenir les Malheurs qu'occasionne
le *Publicisme* des Femmes :

AVEC
DES NOTES HISTORIQUES ET JUSTIFICATIVES.

PAR M. RÉTIF DE-LA-BRETONE.

Prendre le moindre mal pour un bien.
Machiavel, *Libre du Prince*, cap. XXI.

Première Partie.

A LONDRES,

Chés JEAN NOURSE, Libraire, dans le Strand.

A LA-HAIE,

Chés GOSSE junior, & PINET, Libraires de S. A. S.

M. DCC. LXX.

32. Restif de la Bretonne, 1734-1806. *Le pornographe, ou, Idées d'un honnête-homme sur un projet de réglemant pour les prostituées...*
A Londres: chés Jean Nourse; A La Haie: chés Gosse junior, & Pinet, 1770.
Universitat de València. Biblioteca Històricomèdica. HMED Fons Antic / 0552.
Fondo Pelegrí Casanova.

Fotografía: Pedro Hernández.
Manea. Febrero de 2010. Marignane (Francia).

33. Jean de La Fontaine, 1621-1695. *Contes et nouvelles en vers*.
A Londres: [s.n.], 1776. Vol. 1.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

C O N T E S
E T
N O U V E L L E S
E N V E R S.
P A R M. D E *L A F O N T A I N E*.
T O M E P R E M I E R.

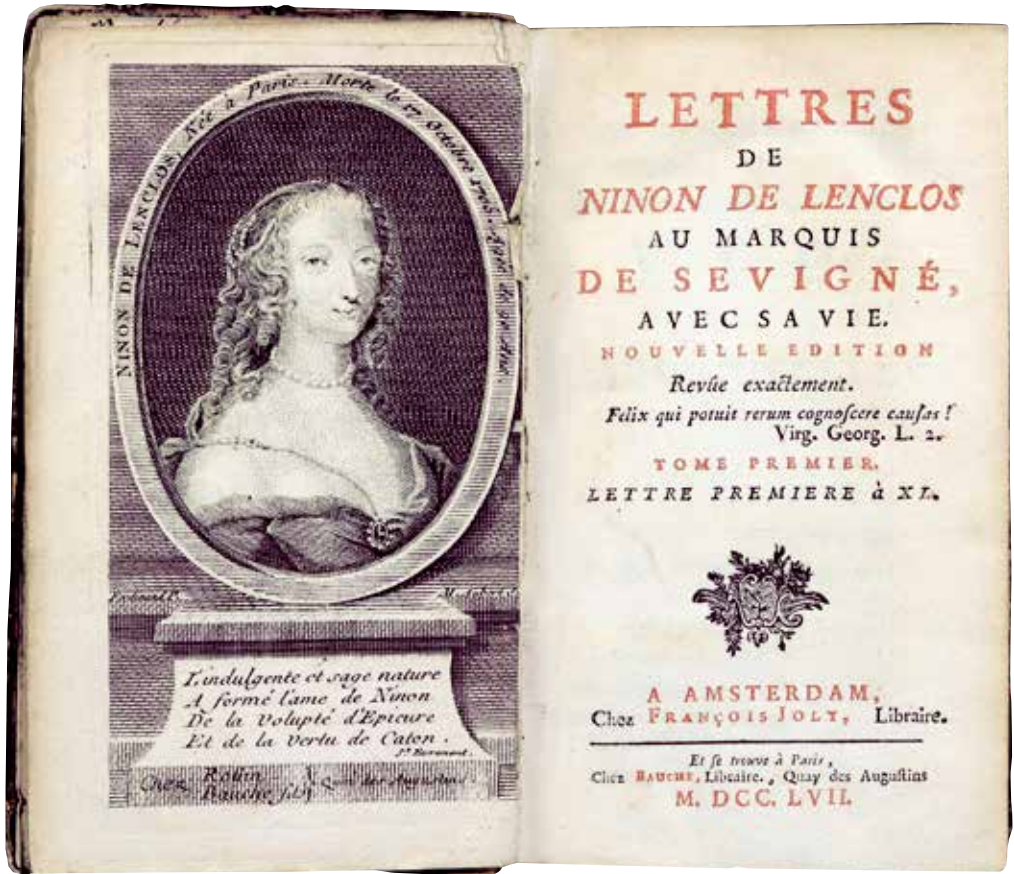
A L O N D R E S.

33. Jean de La Fontaine, 1621-1695. *Contes...*

Fotografía: Pedro Hernández.
Evelyne. 1997. Marsella.

34. Louis Damours, -1788. *Lettres de Ninon de Lenclos au marquis de Sévigné, avec sa vie. Tome premier: lettre première à XL.* A Amsterdam: chez François Joly, Libraire; et se trouve à Paris: chez Bauche..., 1757. Vol. 1.

Universitat de València. Biblioteca Històrica. BH X-77/113.
Antiguo poseedor: Avvocato Francesco Carpi.

Fotografía: Pedro Hernández.
Edwige. 10 de marzo de 2003. Marsella.

LE
TEMPLE
DE
VENUS.

X-84
119

*Suprien
9^{he}
de Jovianus
1856.*

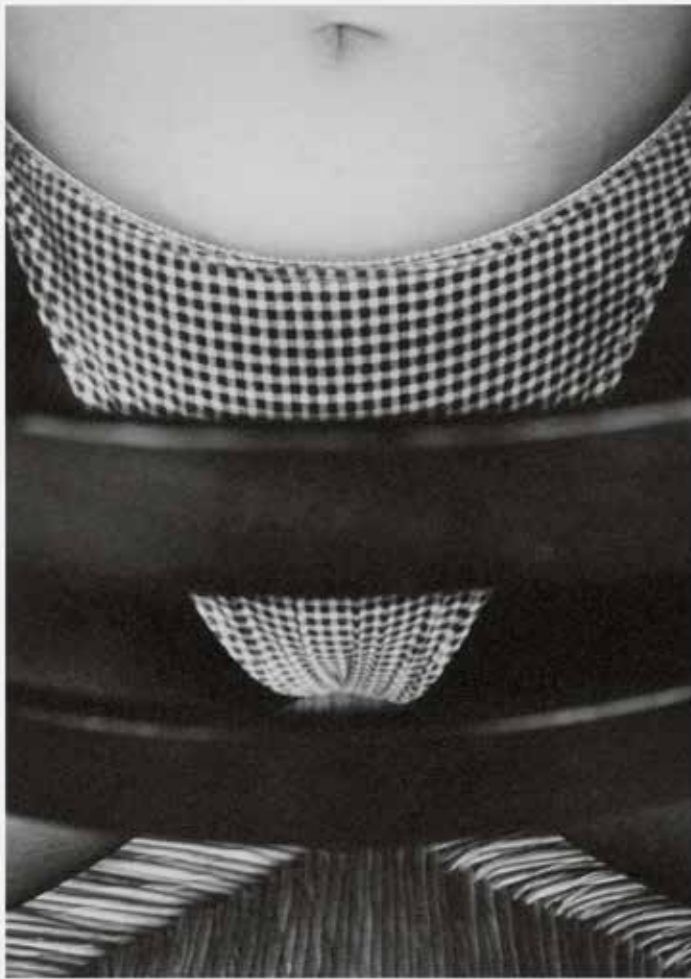

A LONDRES.

1777.

35. Claude-Prosper Jolyot de Crébillon, 1707-1777. *Le temple de Venus*.
A Londres: [s.n.], 1777.
Universitat de València. Biblioteca Hist rica. BH X-84/119.

Fotografía: Pedro Hernández.
Véronique. 1994. Cannes.

36. Andréa de Nerciat, 1739-1800. *Félicia ou Mes fredaines*.
A Londres [i.e. Paris]: [s.n.], 1782. Vol. 1.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

FÉLICIA
OU
MES FREDAINES,
ORNÉ

de Figures en taille-douce.

La faute en est aux Dieux qui me firent
si folle.

PREMIERE PARTIE.

A LONDRES.

36. Andréa de Nerciat, 1739-1800. *Félicia ou Mes fredaines...* Vol. 2.

Fotografía: Pedro Hernández.
Edwige. 25 de septiembre de 2002. Marsella.

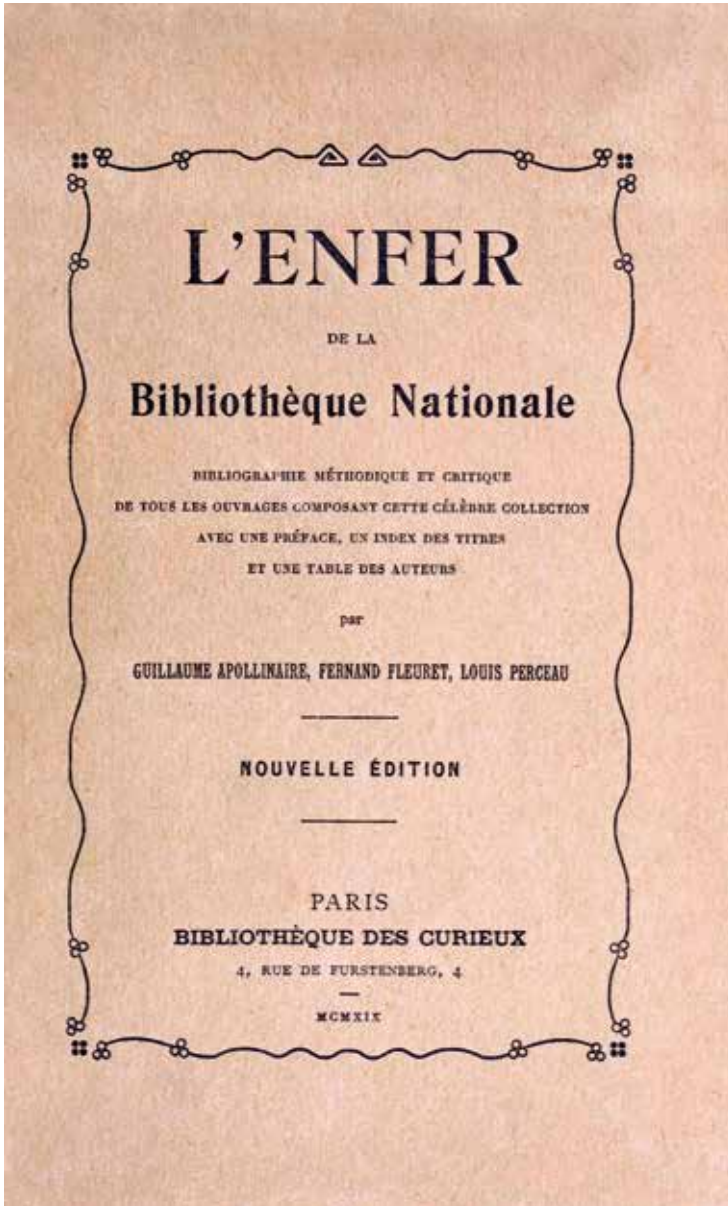
37. Jean-Baptiste de Boyer, marquis d'Argens, 1704-1771. *Thérèse philosophe, ou Mémoires pour servir à l'histoire de P. Dirrag & de mademoiselle Éradice.*

A Bruxelles: 1784.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

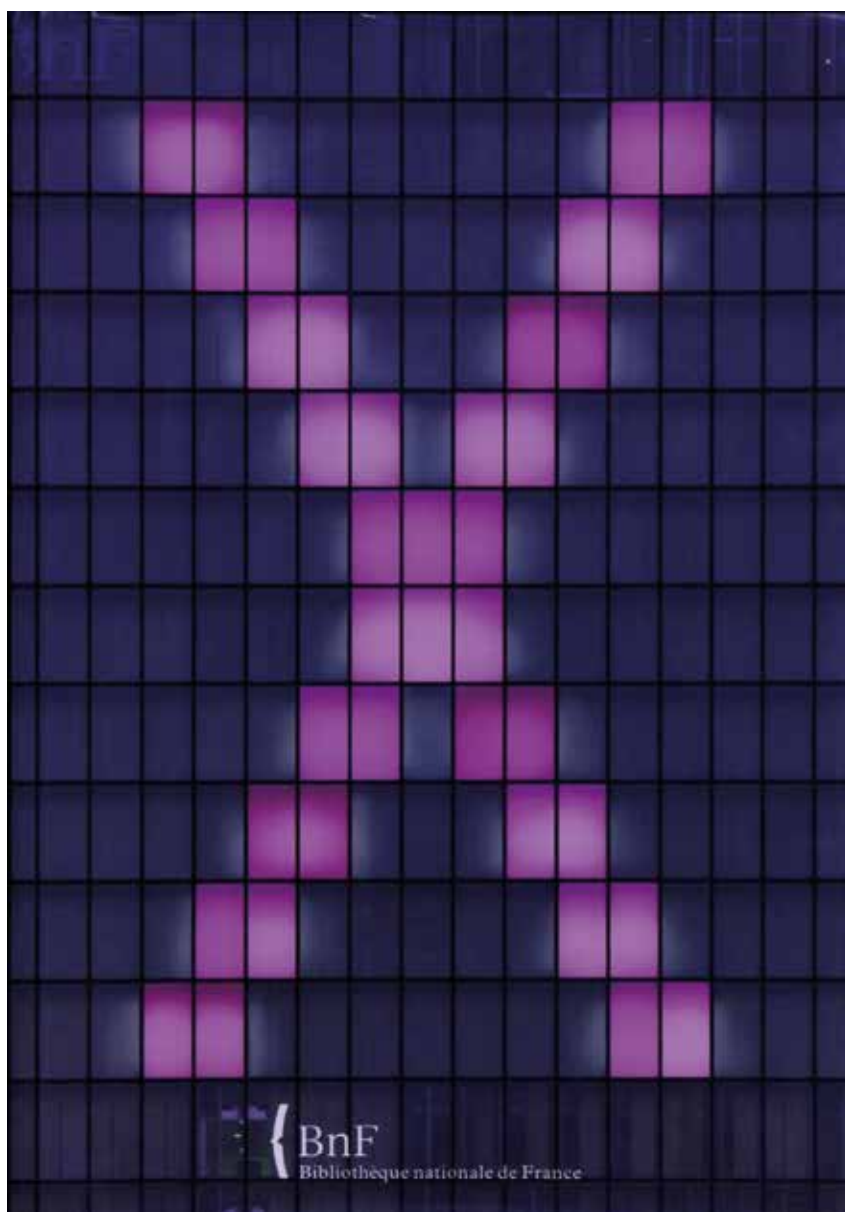

Fotografía: Pedro Hernández.
Joséphine. 1 de septiembre de 2003. Marsella.
Tirada hecha al pincel. Copia única.

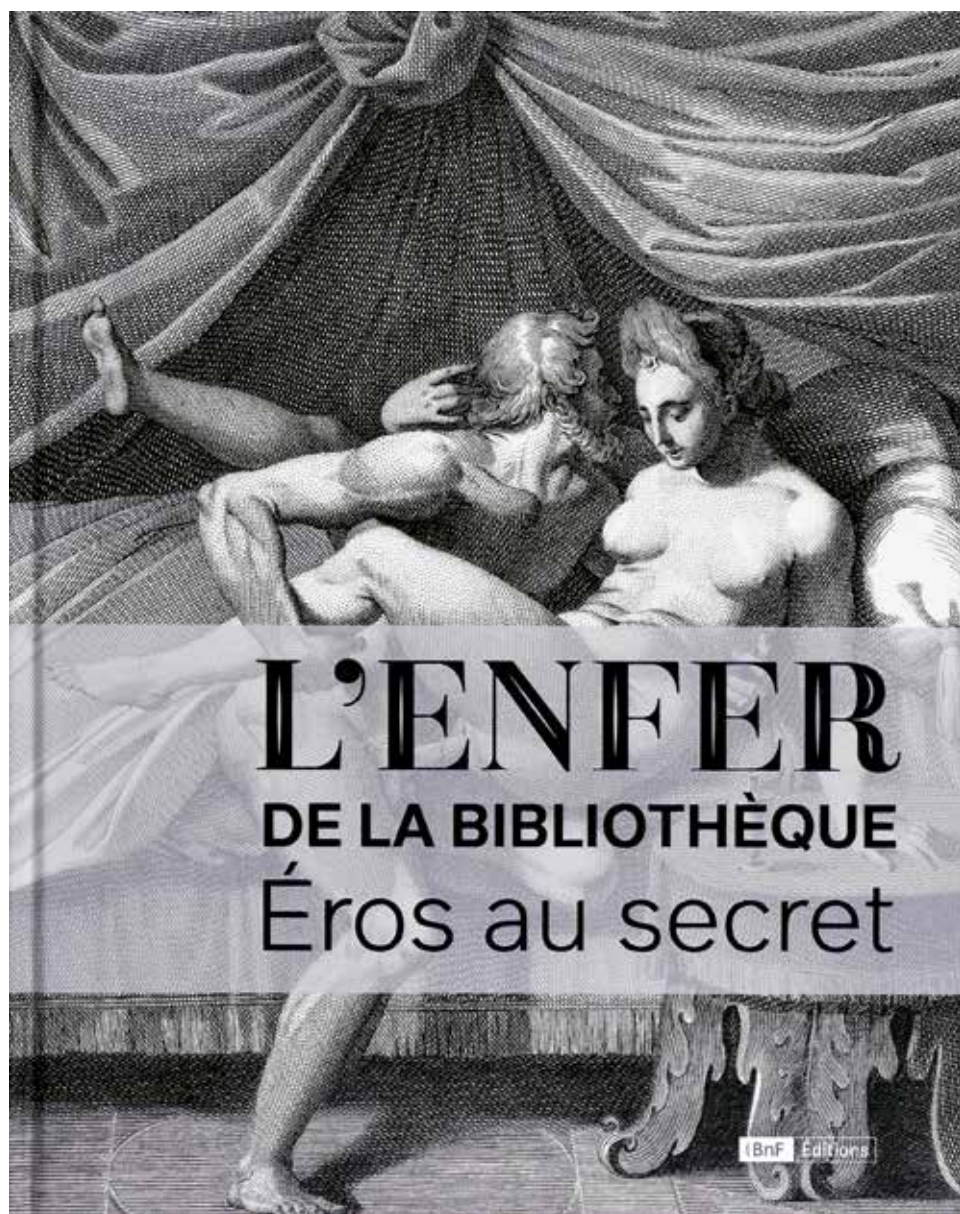

38. Guillaume Apollinaire, 1880-1918. *L'Enfer de la Bibliothèque nationale: bibliographie méthodique et critique de tous les ouvrages composant cette célèbre collection avec une préface, un index des titres et une table des auteurs.* Paris: Bibliothèque des Curieux, 1919.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

39. *L'Enfer de la Bibliothèque: Éros au secret* / sous la direction de Marie-Françoise Quignard et Raymond-Josué Seckel. Paris: Bibliothèque nationale de France, 2007.
Biblioteca Bas Martín, Valencia.

40. *L'Enfer de la Bibliothèque: Éros au secret* / sous la direction de Marie-Françoise Quignard et Raymond-Josué Seckel. Paris: Bibliothèque nationale de France, 2019.

Biblioteca Bas Martín, Valencia.

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA
Vicerectorat d'Investigació

bibliotequèsuv
HISTÒRICA

 VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA
CENTRE CULTURAL

SOCIETAT
BIBLIOGRÀFICA
VALENCIANA

JERÓNIMA
GALÉS

INSTITUT
FRANÇAIS
1763-1814

